

REFORMA
2017

PLASTYKA

podręcznik

An abstract painting with thick, expressive brushstrokes in warm tones of orange, yellow, and red, contrasted with cooler tones of blue and purple. The texture is visible, suggesting the use of heavy paint.

5

szkoła podstawowa

Drogi WSiP,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby być zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.
- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.
- Wasze e-booki nie działają na telefonach komórkowych!
- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regulame książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę, w której papier nie jest beczelnie marnowany dla pieniędzy.

Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

Spis treści

O podręczniku	4
Blisko sztuki	
1.–2. Różne tematy w sztuce	6
3.–4. Sztuka w muzeum i w galerii	12
Tajemnice barw	
5. Przypomnienie wiadomości o barwach	18
6.–7. Barwy dopełniające, powidoki i kontrasty	21
8. Barwy czyste i złamane	25
9. O względności barw	28
O sztuce komponowania	
10. Przypomnienie wiadomości o kompozycji	32
11. Bezruch i ruch, czyli statyka i dynamika	35
12. Kompozycja otwarta i zamknięta	38
O rzeźbie	
13. Dzieło sztuki w trzech wymiarach	42
14.–15. Materiał i faktura w rzeźbie	45
16. Płaskorzeźba	49
O sztuce w przestrzeni	
17. Formy przestrzenne	54
18.–19. Formy w przestrzeni – instalacje	56
O budowlach	
20. Sztuka pod gołym niebem	60
21. Symetria i rytm w architekturze	63
22. Statyka i dynamika w architekturze	66
Antyk wiecznie żywy	
23. Okiem architekta	70
24. Okiem archeologa	78
25. Okiem turysty	84
#Średniowiecze	
26. Widok z drona	92
27. Spacer po katedrze	98
Piękno czy prawda?	
28. W poszukiwaniu ideału	104
29. W poszukiwaniu prawdy	107
Indeks	110

O podręczniku

Strona działowa

Znajdziesz tu spis umiejętności, które zdobędziesz w tym dziale podręcznika.

Zadania plastyczne

Wykorzystasz w nich wiedzę zdobytą podczas lekcji i rozwiniesz twórcze umiejętności. Gwiazdką są oznaczone zadania dla zainteresowanych.

Domowa kuchnia plastyczna

Dowiesz się, jak przygotować materiały plastyczne, które będą potrzebne do wykonania pracy plastycznej w szkole (albo w domu).

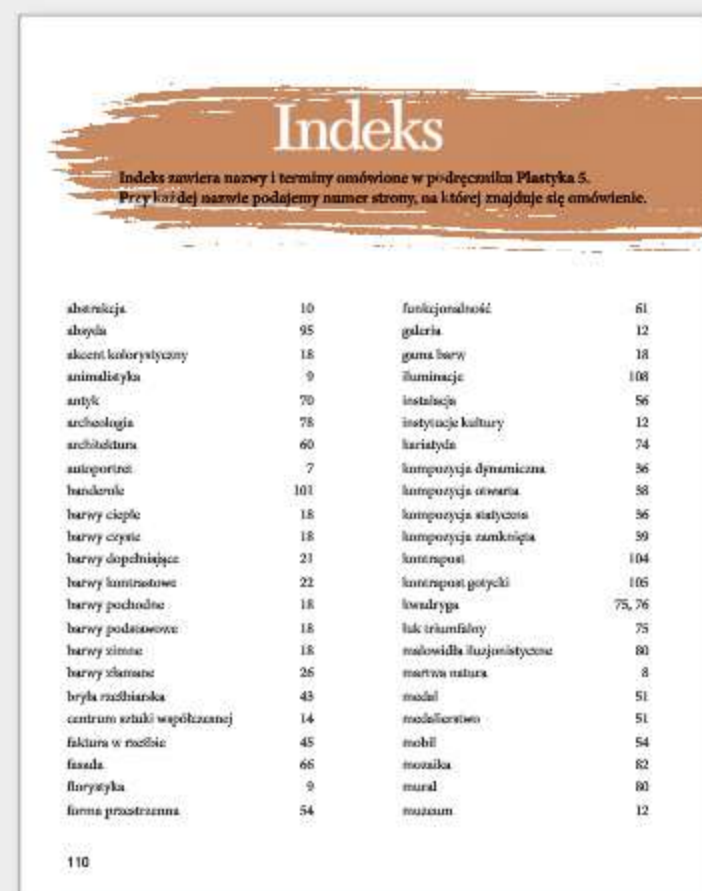
Pomyśl, odpowiedz, wyszukaj

Polecenia pomogą ci podsumować wiedzę i zachęca do samodzielnego poszukiwania informacji. Gwiazdką są oznaczone polecenia dodatkowe.

Podpisy do ilustracji

Dowiesz się z nich wielu ciekawych rzeczy o dziełach i artystach, a także poznasz znaczenie wielu szczegółów oglądanego dzieła sztuki.

Indeks

Dzięki niemu szybko znajdziesz w podręczniku interesujące cię nazwy i terminy.

Pamiętaj

Plastyka jest podręcznikiem do wieloletniego użytku, dlatego nie pisz po nim – wszystkie odpowiedzi i refleksje zapisuj w zeszycie.

Blisko sztuki

- Dowiem się, jaki podział istnieje w sztuce przedstawiającej.
- Nauczę się rozróżniać tematykę dzieł.
- Dowiem się, co to są instytucje kultury, i wyliczę te, które są związane ze sztuką i jej ochroną.
- Wykonam zadania plastyczne utrwalające pojęcia: muzeum i galeria sztuki.

1.-2. Różne tematy w sztuce

Jednym z głównych podziałów w sztuce, zwłaszcza w malarstwie, jest **podział według tematów**. Tematem, który często pojawia się we wszystkich epokach, jest postać człowieka, ukazana pojedynczo albo w tak zwanej **scenie zbiorowej**. Ważną grupę stanowią przedstawienia konkretnych osób – **portrety** wykonane z żywego modela albo z pamięci lub wyobraźni.

Człowiek jest również bohaterem **scen rodzajowych**, czyli obrazujących życie codzienne. Przedstawiają one zwykle jedną postać lub kilka postaci zajętych pracą, obrzędami, zabawą albo odpoczywających.

➔ **1. Leon Wyczółkowski, Rybacy brodzący w wodzie, 1891**
Gdyby nie wyraźnie widoczne pociągnięcia pędzla, można by sądzić, że to nie malarz, ale fotograf uchwycił jedną chwilę z życia ukraińskich wieśniaków. Ten obraz to przykład sceny rodzajowej ukazującej codzienne zajęcia ludzi.

← **2. Jacek Malczewski,**
Autoportret w jakuckiej
czapce, 1907

Często malarze wybierają na modela swojego obrazu... siebie. Taki portret nosi nazwę **autoportretu**.

→ **3. Alfons Karny,**
Beatrice, 1941

Portret jest tematem chętnie podejmowanym również przez rzeźbiarzy. Niektórzy z nich specjalizują się w rzeźbie portretowej. Jednym z takich artystów był Alfons Karny.

↓ **4. Aleksander Orłowski,**
Scena batalistyczna, 1802

Artysta z upodobaniem rysował i malował rozmaite sceny z udziałem koni. Nie dziwi zatem, że w jego bogatej twórczości często pojawia się tematyka batalistyczna.

Postać człowieka występuje także w sztuce podejmującej wiele innych tematów. Spotykamy ją zawsze w rozmaitych scenach zbiorowych, na przykład **historycznych** (przestawiających wydarzenia z przeszłości) oraz **batalistycznych** (pokazujących słynne walki i potyczki).

➔ **5. Antoni Brodowski, *Gniew Saula na Dawida*, 1812–1819**

Oto wyobrażona scena ze Starego Testamentu. Polski XIX-wieczny malarz ukazuje tu w nieco teatralny sposób moment, w którym Dawid zamierza uciec na pustynię przed rozgniewanym władcą.

W sztuce dawnej bardzo ważna była tematyka **sakralna**. Obrazy o tej tematyce przedstawiały treści religijne zaczerpnięte ze Starego i Nowego Testamentu oraz z żywotów świętych i męczenników. W dawnym malarstwie możemy spotkać także **sceny mitologiczne**, wyobrażające życie antycznych bogów i bohaterów.

Istnieją również grupy tematyczne, w których nie występuje postać człowieka. Są to: **martwa natura**, czyli przedstawienie przedmiotów nieożywionych, na przykład owoców, naczyń, instrumentów muzycznych, trofeów myśliwskich, ryb czy broni, ułożonych w jedną przemyślaną kompozycję, oraz **pejzaż (krajobraz)**, czyli widok jakiegoś wybranego miejsca, na przykład gór, lasu lub łąki, ale również miasta, wioski lub morza. W takim obrazie artysta niekiedy umieszcza niewielkie postacie ludzi – wówczas mówimy o tzw. **pejzażu ze sztafażem**.

← **6. Jan van Os, *Martwa natura*, ok. 1770**

Przedmioty przedstawione w martwej naturze mogą być bardzo różne. Wdzięcznym tematem, często podejmowanym przez malarzy, były bukiety kwiatów i owoce.

↑ **7. Józef Chełmoński, *Krajobraz z jeziorkiem w lesie*, 1900**

Znakomity polski malarz w tym szkicu malarskim pokazał swoją wrażliwość na piękno rodzimej przyrody. Koloryt obrazu wskazuje, że widok ten artysta uchwycił wczesnym rankiem.

Nie jest to jeszcze pełny wykaz tematów podejmowanych przez malarzy różnych epok. Warto wspomnieć również o przedstawieniach kwiatów – nazywamy to **florystyką** – a także o wizerunkach zwierząt. Właśnie one są tematem najdawniejszego malarstwa, jakie znamy. Mamy tu na myśli wspaniałe malowidła jaskiniowe w południowo-zachodniej Francji sprzed kilkunastu tysięcy lat, które ukazują między innymi bizona, jelenie i konie. Przedstawianie zwierząt jest nazywane **animalistyką** od łacińskiego *animal* (zwierzę).

← **8. *Byk*, fragment malowidła z jaskini w Lascaux (czytaj: lasko), Francja**

To słynne prehistoryczne malowidło naskalne sprzed wielu tysięcy lat przedstawia pędzącego byka. Wizerunki zwierząt (byków, koni, bizonów) namalowane na skalistym podłożu sprawiały wrażenie niemalże realnych stworzeń.

➔ **9. Robert Delaunay**
(czytaj: delone), *Rytmy*, 1934

To obraz, który nie przedstawia żadnej znanej nam rzeczy. W XX wieku wielu artystów przestało ukazywać na obrazach otaczającą ich rzeczywistość, a tematem swoich dzieł uczyniło barwne plamy i rozmaite kształty. Taki obraz nosi nazwę **abstrakcji**.

Na koniec dodajmy jeszcze, że podział tematyczny dotyczy **sztuki przedstawiającej**, czyli ukazującej widoki, postacie, przedmioty i zjawiska obserwowane w otaczającym nas świecie lub zaczerpnięte z wyobraźni.

Innym rodzajem sztuki jest taka, która nie naśladuje rzeczywistości, a tematem dzieła bywa w niej sam układ kształtów, brył, plam barwnych i linii. Sztukę tę nazywamy **nieprzedstawiającą** lub **abstrakcyjną** – od słowa abstrakcja, czyli oderwanie (w tym wypadku oderwanie od jakiegokolwiek tematu). Abstrakcje malarskie i rzeźbiarskie pojawiają się przede wszystkim w sztuce XX wieku.

↑ **10. Jerzy Jarnuszkiewicz**, *Żagle II*, 1965

Artysta zatytułował wprawdzie tę rzeźbę, ale kształty, które mogą kojarzyć się z żaglami, w istocie są jedynie rytmicznym układem spiętrzonych metalowych form. Dzieło to śmiało można uznać za abstrakcyjne.

Obraz i temat

- Przygotuj blok rysunkowy oraz kredki lub pastele. Skończyły się wakacje, ale na pewno w pamięci pozostały ci różne obrazy. Który z nich najwyraźniej zapisał się w twoich wspomnieniach? Czy jest to jakiś widok, czy twarz przyjaciela? A może to wspomnienie jakiegoś zdarzenia albo zbiór szczególnych przedmiotów, na przykład skarbów natury?

- Przedstaw ten obraz i określ, do jakiej grupy tematycznej można go zaliczyć.

- Ułóżcie na podłodze wykonane prace i pogrupujcie je według przedstawionych tematów.

Z najciekawszych prac stwórzcie ekspozycję (wystawę), której nadacie odpowiedni tytuł oraz nazwy grup tematycznych.

Fotografia tematyczna

- Zorganizujcie w klasie konkurs fotograficzny o tematyce animalistycznej lub florystycznej (przedstawiającej kwiaty / rośliny), w którym będzie się

liczyć najciekawsze ujęcie tematu, czyli przedstawienie go w interesujący sposób. Efektem konkursu może być prezentacja zwycięskich prac na dużym ekranie.

Pomyśl, odpowiedz, wyszukaj

1. Zastanów się i powiedz, co nazywamy sztuką przedstawiającą i dlaczego.
2. Przypomnij, jakie obrazy i rzeźby określamy jako abstrakcyjne.
3. W tej lekcji poznałeś / poznałaś różne tematy w sztuce. Postaraj się znaleźć w tym podręczniku inne przykłady rozmaitych tematów: sceny zbiorowej, portretu, martwej natury, pejzażu, sceny rodzajowej i religijnej.
4. Uporządkuj swoje zdjęcia z wakacji według tematów. Czy znajdą się tam co najmniej trzy tematy spośród omawianych w tym rozdziale?

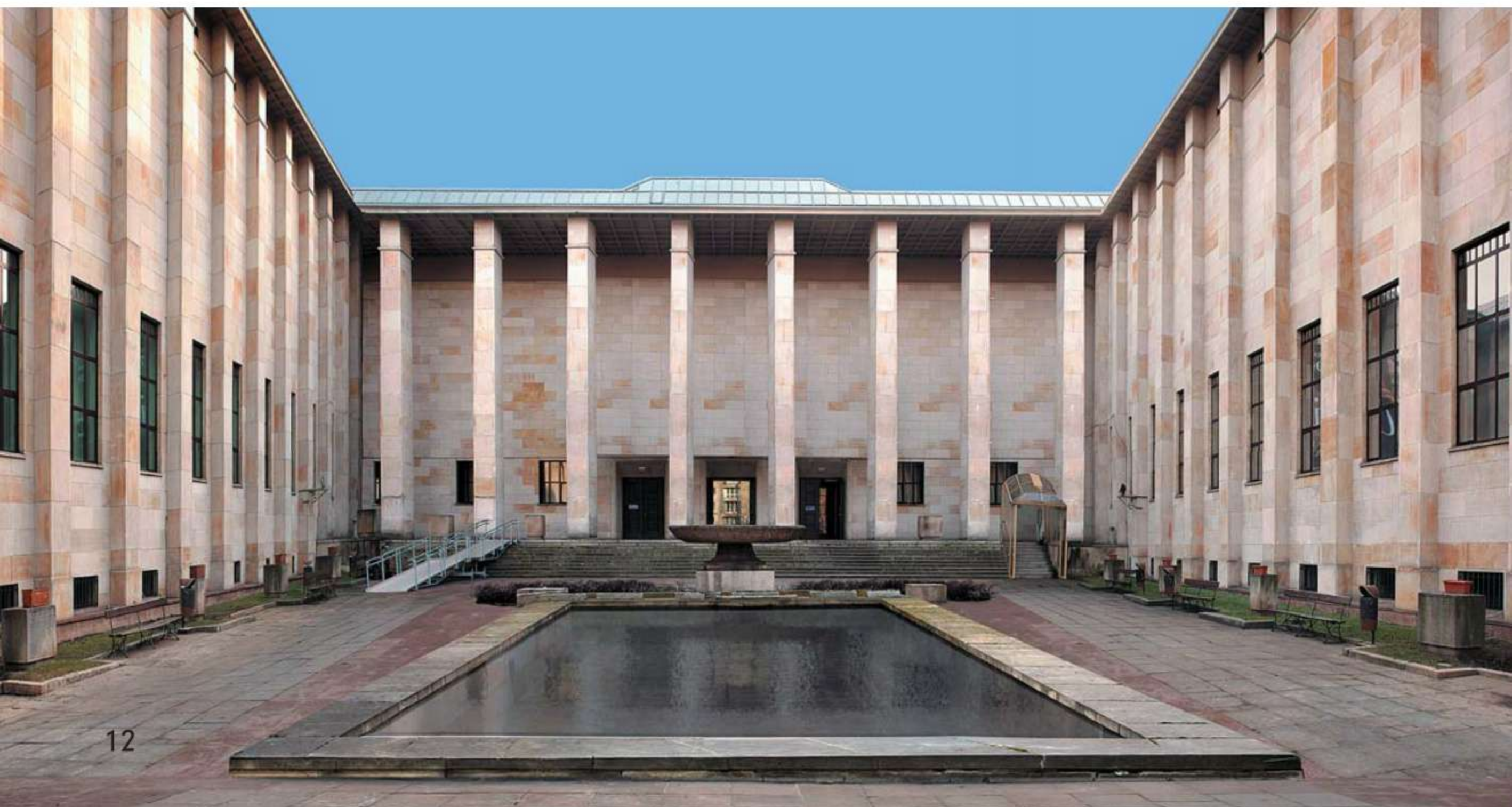

3.–4. Sztuka w muzeum i w galerii

↓ **11. Gmach Muzeum Narodowego w Warszawie**
Muzeum to często budynek monumentalny (mający ogromne rozmiary). Dobrą organizację ekspozycji zbiorów zapewnia podział eksponatów i ich odpowiednie rozmieszczenie w przestronnych wnętrzach.

O bogactwie kulturalnym każdego regionu lub kraju świadczą dobra kulturalne, do których należą zarówno zabytki, jak i dzieła nam współczesne. Dobra te wymagają odpowiednich warunków, by mogły przetrwać i być źródłem wiedzy, wzruszeń oraz refleksji dla kolejnych pokoleń. W tym celu powstają i działają **instytucje kultury**, takie jak **muzeum, galeria, skansen** (znany wam już z klasy czwartej).

Obiekty zaliczane do sztuk plastycznych – obrazy, ryciny, rzeźby, dawne wytwory rzemiosła artystycznego – są gromadzone w muzeach sztuk pięknych.

↑ 12. Ekspozycja sztuki XIX-wiecznej w warszawskim Muzeum Narodowym

Zwiedzający mogą się udać do wybranych działów poświęconych sztuce z interesującej ich dziedziny czy epoki. Dzieła wystawione dla zwiedzających są dobrze wyeksponowane – mają odpowiednio dobrane tło i stosowne oświetlenie.

Rolą muzeum, oprócz kolekcjonowania dzieł, jest także ich ochrona przed zniszczeniem. Jeśli zajdzie potrzeba, konserwatorzy dzieł sztuki przeprowadzają stosowne prace, by zachować obiekt w dobrym stanie. Dlatego w muzeum część zabytków przechowuje się w specjalnych magazynach, a zwiedzający mogą oglądać jedynie fragment zbiorów podczas wystaw stałych lub czasowych.

Najnowsze techniki cyfrowe umożliwiły tworzenie **muzeów wirtualnych**, czyli pozwalających na zwiedzanie za pośrednictwem internetu. Liczne muzea znajdujące się w Polsce i na świecie mają swoje strony internetowe. Warto ich poszukać, oglądać zgromadzone tam zbiory, a niekiedy nawet wędrować przez sale muzealne bez wychodzenia z domu. Na przykład Muzeum Narodowe w Warszawie posługuje się adresem www.mnw.art.pl.

Na świecie, ale również w większych polskich miastach, na przykład w Warszawie, Krakowie czy Łodzi, powstają **muzea sztuki nowoczesnej**, gdzie są gromadzone i prezentowane dzieła wybitnych twórców współczesnych, a także prace artystów tworzących w XX wieku (ich dzieła to także sztuka nowoczesna).

↑ **13. Oscar Niemeyer, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Kurytybie 2002, Brazylia**

Często budynki o takim przeznaczeniu ze względu na swoje kształty należą do najbardziej niezwykłych obiektów architektonicznych. Muzeum przedstawione na ilustracji zyskało nazwę Oko Niemeyera.

Ekspozycje dzieł współczesnych można oglądać również w innych przeznaczonych do tego miejscach. Są to **galerie sztuki**. W odróżnieniu od muzeów galerie nie przechowują dzieł – tam obiekty artystyczne jedynie się eksponuje. W większych galeriach sztuki, a przede wszystkim w tak zwanych **centrach sztuki współczesnej** możemy być uczestnikami życia artystycznego – oglądać wystawy, ale też brać udział w innych wydarzeniach, takich jak rozmaite działania artystyczne, festiwale, pokazy oraz odczyty i koncerty. Galerie promują sztukę najnowszą (nadają jej rozgłos), w tym również prace młodych artystów będących dopiero na początku drogi twórczej.

→ **14. Wystawa w galerii sztuki nowoczesnej**

Organizatorzy wystaw z dużą dbałością aranżują (urządzają) przestrzeń sali wystawowej, by jak najpełniej ukazać charakter prezentowanych obiektów. Na pierwszym planie widzimy dzieło, którego autorem jest Jesus Rafael Soto (czytaj: hesus rafael soto). Do wnętrza tej zawieszanej formy przestrzennej można wejść, by poruszać jej lekką materią.

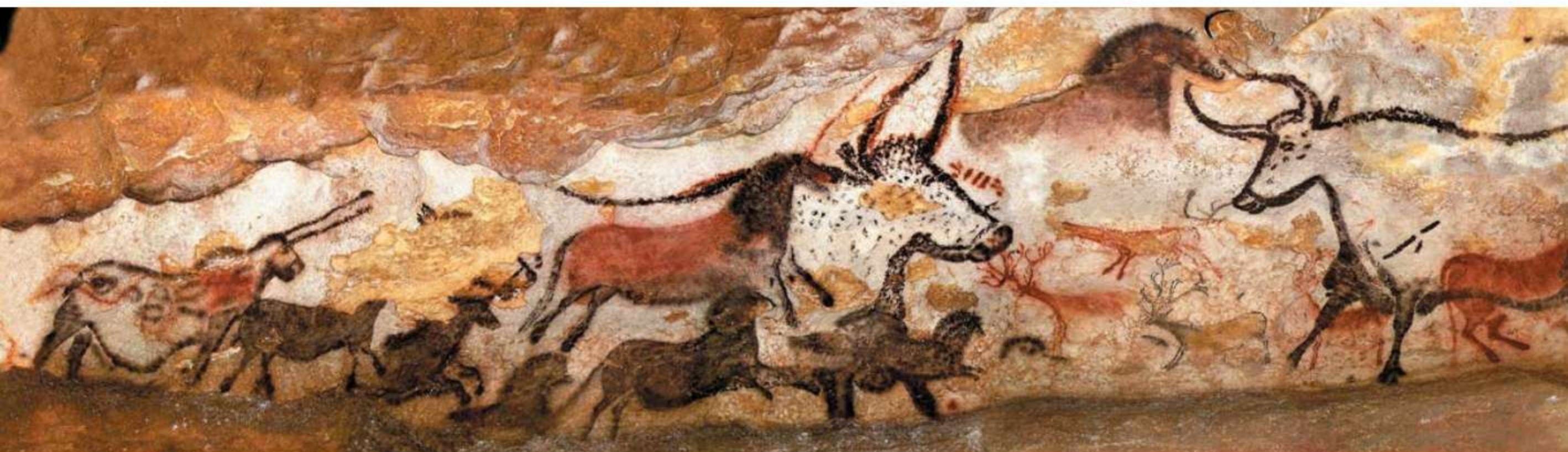
Na wystawach mogą być eksponowane zarówno dzieła należące do dziedzin tradycyjnych, takich jak malarstwo, rzeźba, grafika i rysunek, jak i współczesne formy sztuki – wideo, instalacje, prace multimedialne, czyli takie, w których łączą się różne środki przekazu – dźwięk, słowo, obraz, film.

← **15. Wernisaż**
w krakowskiej galerii sztuki
Nowa wystawa rozpoczyna się uroczystym otwarciem, czyli **wernisażem**, na który przychodzą zaproszeni goście. Podczas wernisażu, często w obecności fotoreporterów, następuje oficjalne przedstawienie autora lub autorów wystawionych prac oraz krótkie omówienie tematu wystawy. Szerszy opis wystawy znajduje się w **katalogu**, który oprócz tekstu zawiera także reprodukcje wystawionych prac lub ich dokumentację fotograficzną. Katalog jest cennym źródłem informacji o artyście i jego twórczości.

Na zakończenie ciekawostka: jedną z **najstarszych galerii sztuki** jest grotę skalną w Lascaux (wspomnieliśmy o niej w poprzednim rozdziale). Widok przedstawionych tam zwierząt w ciągnących się podziemnych korytarzach fascynuje nie tylko znawców sztuki. Kopia groty jest dostępna dla zwiedzających – można ją także obejrzeć na stronie <http://lascaux.culture.fr/>.

↓ **16. Malowidło z groty w Lascaux**

Nasze muzeum

★ Zadanie zespołowe

- Wykonajcie w zespole makietę wymyślonego muzeum. Niech będzie w nim duży hol i kilka sal wystawowych. Do budowy wykorzystajcie tekturowe pudełka, na przykład po butach lub większe.
- Na ścianach sal muzealnych wyeksponujcie kolekcje obrazów o wybranej tematyce, na przykład *Scena rodzajowa w malarstwie polskim* albo *Autoportrety znanych malarzy*. Mogą to być niewielkie wydruki wybranych dzieł (oczywiście oprawione w ramy). Pomyślcie o kolorze ścian, na których zawisną obrazy. Może przyda się też specjalne oświetlenie...

- Zaprojektujcie baner – wielki plakat z odpowiednim obrazem i tytułem wystawy. Zainstalujcie go na zewnętrznej ścianie waszego muzeum albo w holu.
- Praca w zespole wymaga podziału zadań do wykonania oraz wielu uzgodnień dotyczących na przykład wyboru dzieł i ich skali czy wielkości postaci ludzkich (na przykład osób z ochrony muzeum i zwiedzających).
- Porada:** do mocowania obrazów na ścianach najlepiej użyć gumo-plasteliny, dzięki niej będziecie mogli łatwo zmieniać rozmieszczenie eksponatów.

Wernisaż w przezroczystej galerii

★ Zadanie zespołowe

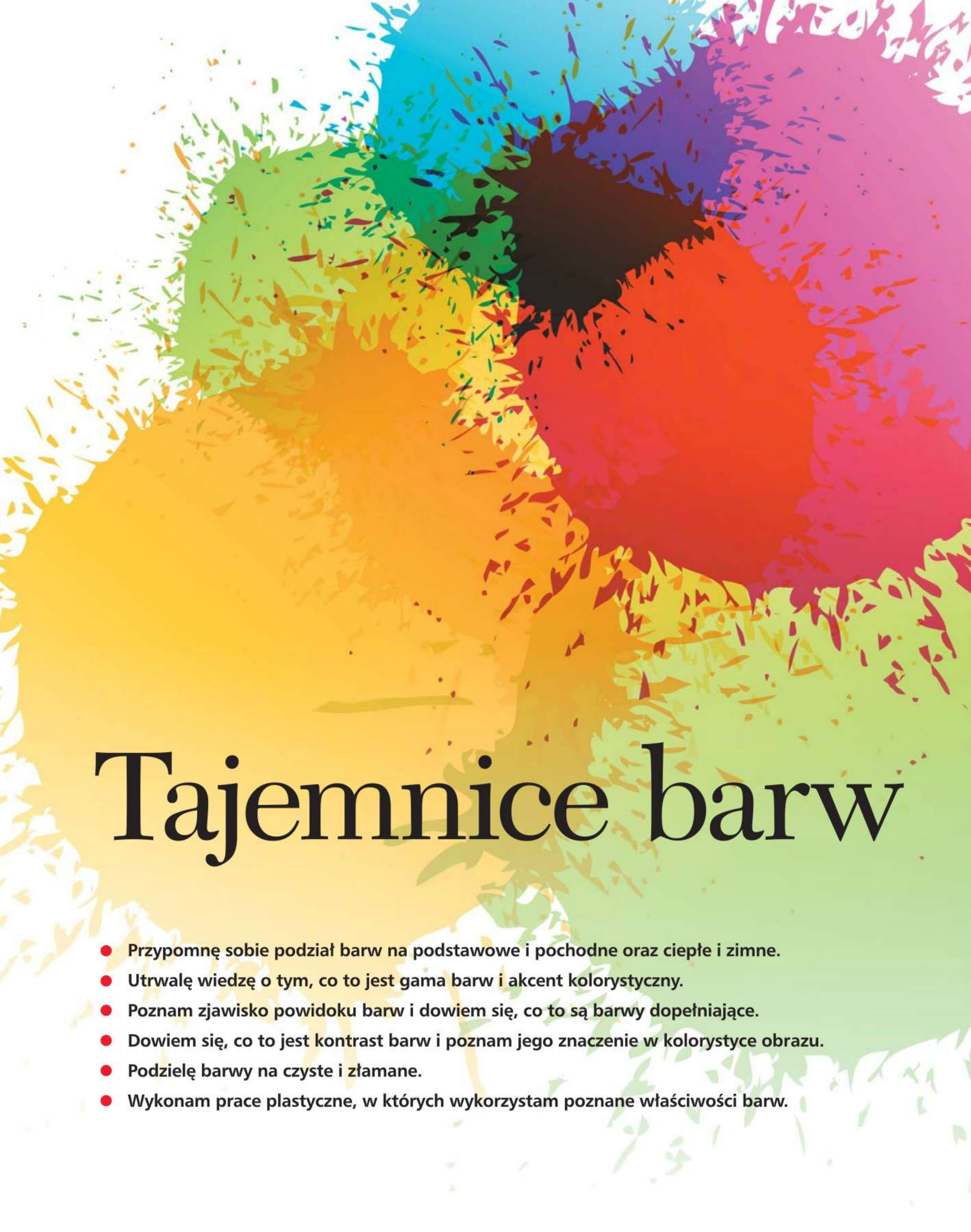
- Postawcie w pobliżu waszego muzeum niezwykle obiekt, który będzie pełnił funkcję Galerii Rzeźby Abstrakcyjnej. Tytuł tego zadania plastycznego sugeruje, że wewnątrz galerii powinno być dobrze widoczne z zewnątrz. Zaproponujcie materiały (gotowe przedmioty), z których moglibyście zbudować ten obiekt.

- Wykonajcie kilkanaście małych rzeźb abstrakcyjnych, na przykład z plasteliny, z papieru i z folii aluminiowej. Umieśćcie je na podstawkach, cokołach lub jeszcze inaczej.
- Zaaranżujcie ustawienie tych rzeźb w przestrzeni wystawienniczej waszej galerii i pokażcie, jak liczna grupa zaproszonych gości przybyła na wernisaż. A może ktoś przygotuje katalog tej wystawy?

Pomysł, odpowiedź, wyszukaj

1. Powiedz, jakie instytucje kultury służą ochronie i popularyzacji sztuki.
2. Wskaż różnice między muzeum a galerią.
3. Powiedz, która z poznanych instytucji zainteresowała cię szczególnie.
4. Wyszukaj w prasie lokalnej lub w internecie adresy muzeów i galerii sztuki znajdujących się w twoim mieście lub regionie. Sprawdź, jakie ekspozycje aktualnie można w nich obejrzeć.

Tajemnice barw

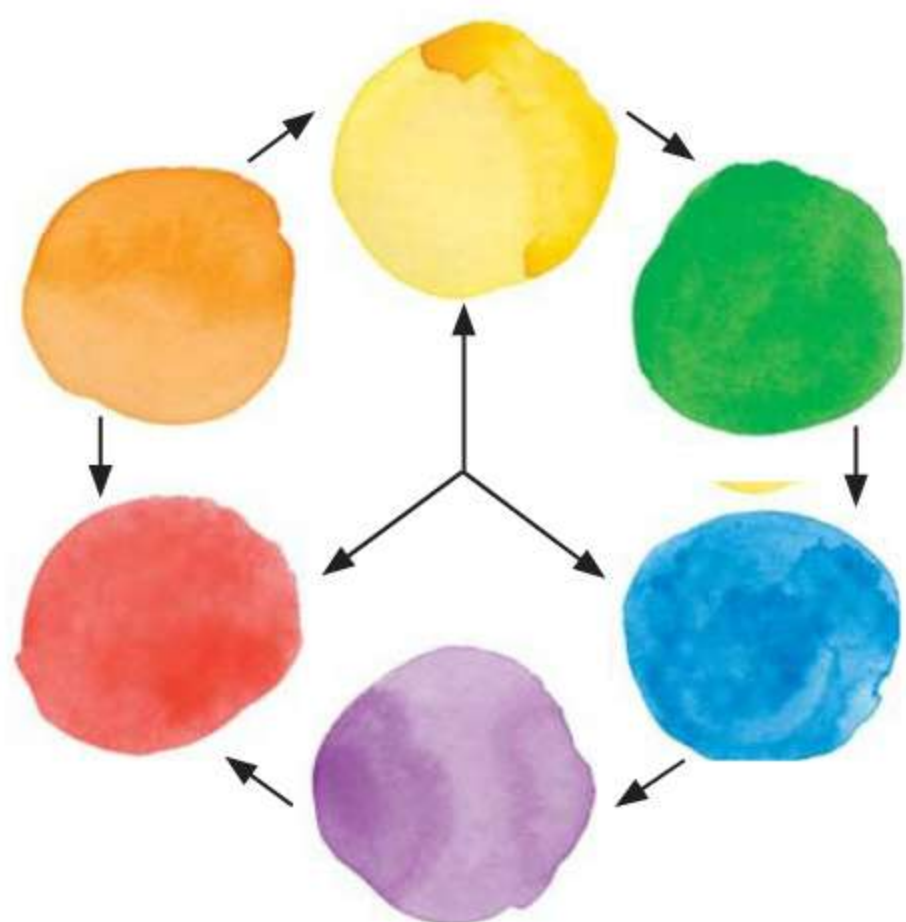
- Przypomnę sobie podział barw na podstawowe i pochodne oraz ciepłe i zimne.
- Utrwalę wiedzę o tym, co to jest gama barw i akcent kolorystyczny.
- Poznam zjawisko powidoku barw i dowiem się, co to są barwy dopełniające.
- Dowiem się, co to jest kontrast barw i poznam jego znaczenie w kolorystyce obrazu.
- Podzielę barwy na czyste i złamane.
- Wykonam prace plastyczne, w których wykorzystam poznane właściwości barw.

5. Przypomnienie wiadomości o barwach

W klasie czwartej dowiedzieliście się, że istnieją trzy barwy podstawowe oraz trzy pochodne. **Barwy podstawowe** to czerwona, żółta i niebieska. Nazywamy je podstawowymi, ponieważ nie można ich uzyskać ze zmieszania farb o jakichkolwiek innych barwach. Te trzy barwy, mieszane parami, dają podstawę trzem **barwom pochodnym**. Po zmieszaniu barwy żółtej z czerwoną powstaje kolor pomarańczowy (zwany też oranżem), barwy czerwonej z niebieską – kolor fioletowy, natomiast żółtej z niebieską – zielony. Zarówno barwy podstawowe, jak i pochodne, należą do **barw czystych**.

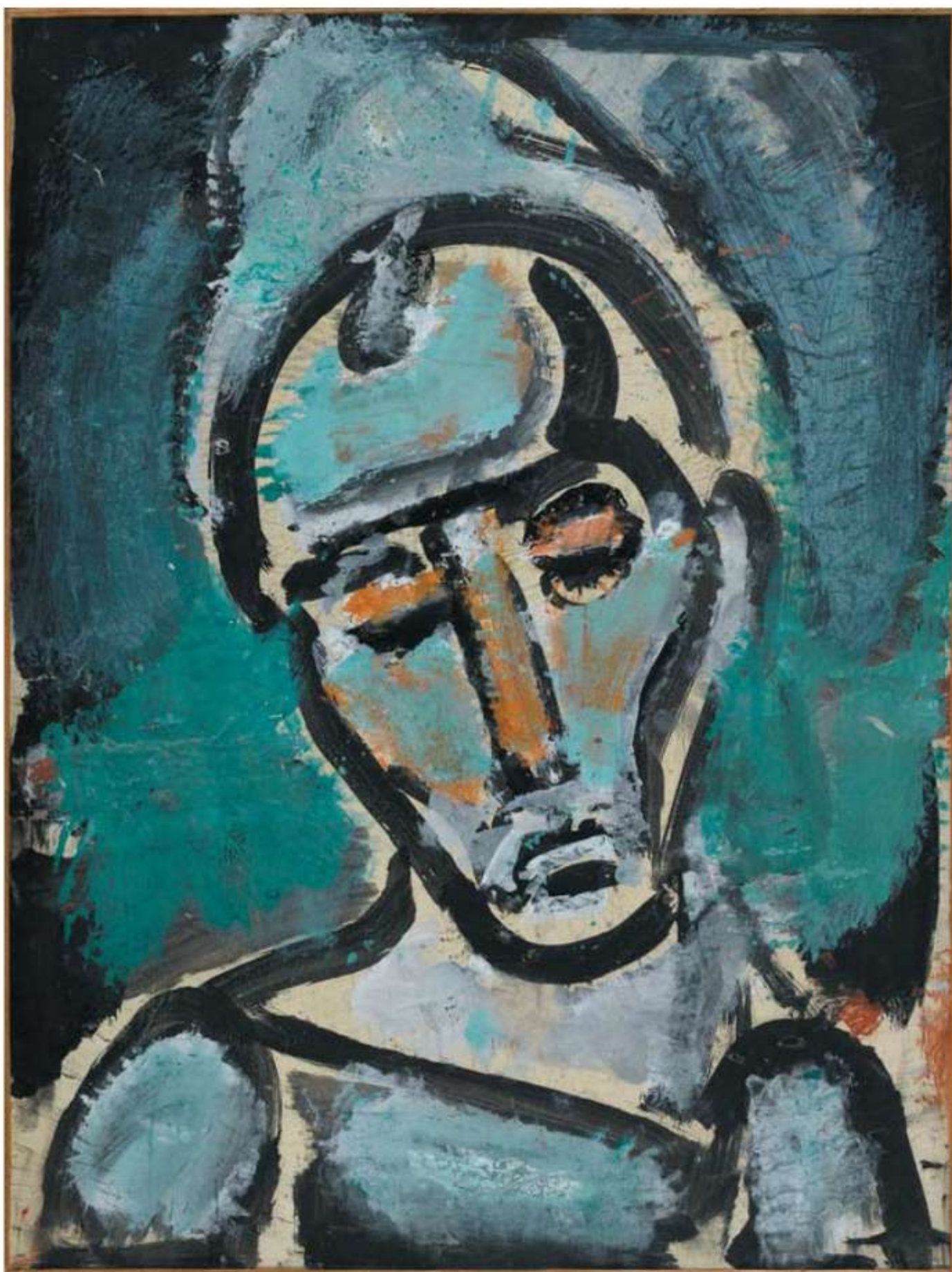
Możemy też podzielić barwy na **ciepłe** (na przykład czerwona, żółta) oraz **zimne** (na przykład błękit, zieleń). Temperatura barw jest czytelna od razu – ciepłe kojarzą się ze słońcem lub ogniem, natomiast zimne – z wodą, niebem czy lodem.

Wszystkie barwy, którymi posłużył się artysta w dziele, nazywamy **gamą barw**. Jeśli malarz użył kolorów z całego kręgu barw, to obraz został namalowany w szerokiej gamie barwnej. Jeśli z kolei wybrał grupę barw chłodnych lub ciepłych, to zastosował wąską gamę barw – zimną lub ciepłą. W takim przypadku możemy się spotkać z następującym zabiegiem artystycznym: do wąskiej gamy barw chłodnych artysta dodaje niewielką barwną plamę o wyższej temperaturze, na przykład pomarańczową lub czerwoną. Taką plamę nazywamy **akcentem kolorystycznym**.

← 17. Barwy podstawowe i pochodne

Oto znane wam już trzy barwy podstawowe i trzy pochodne.

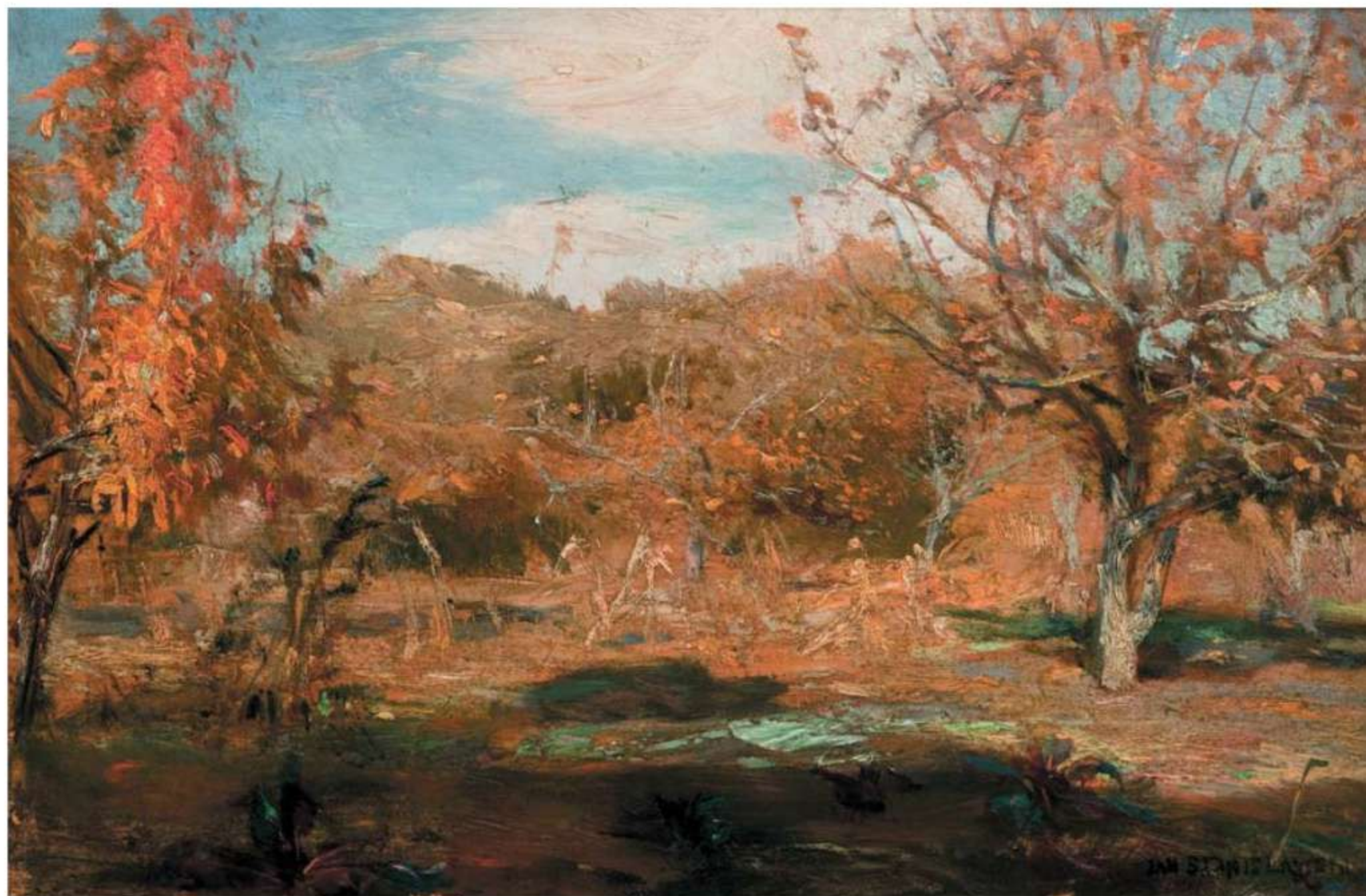

← **18. Georges Rouault** (czytaj: żorż ruo), *Stary klaun*, 1923

Barwy zimne, kojarzące się z chłodem, wodą i niebem, są również kolorami spokoju i smutku – tak jak na tym pięknym portrecie zmęczonego i zasmuconego klauna.

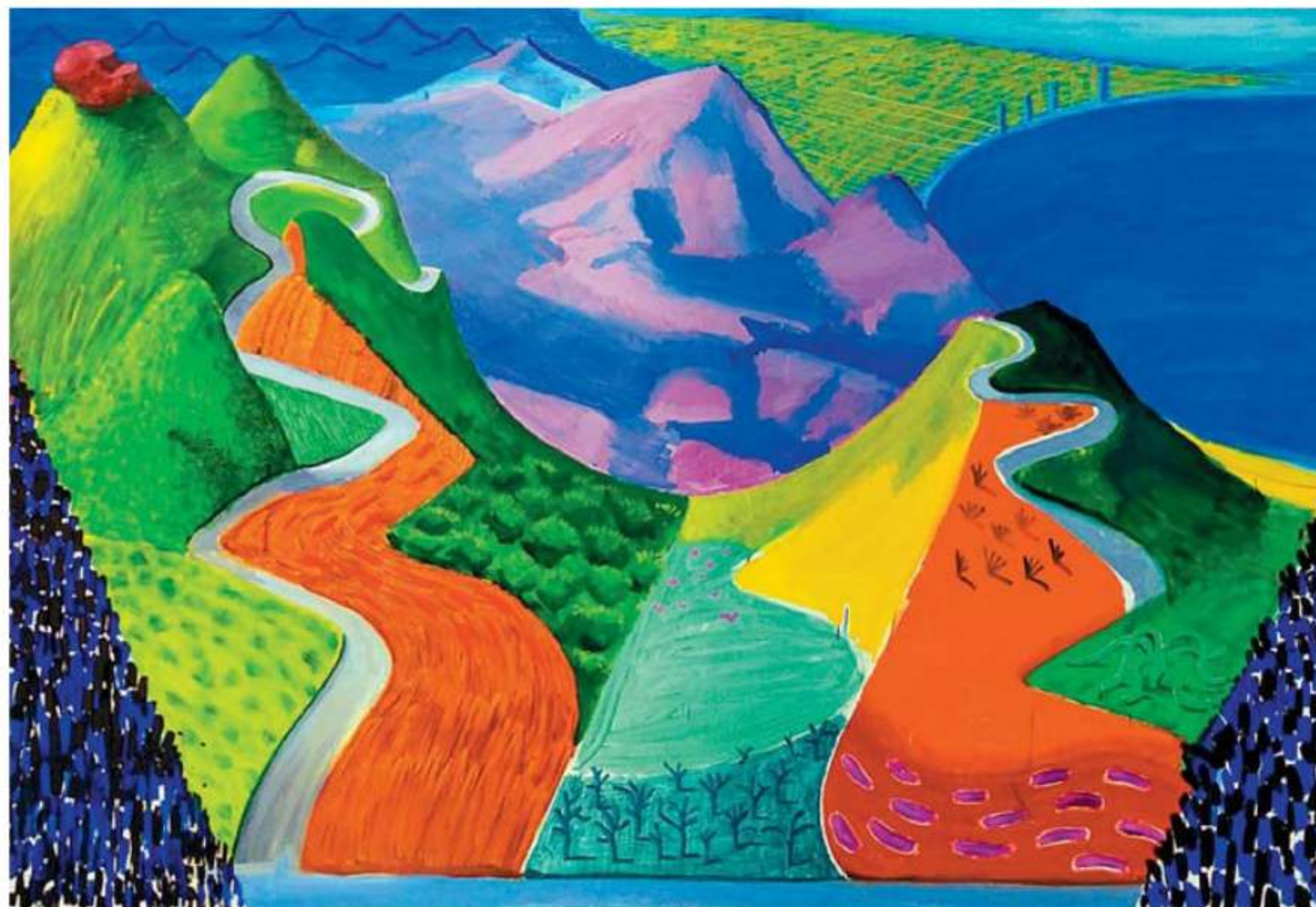
→ **19. Jan Stanisławski**, *Sad*, ok. 1895

Barwy ciepłe, kojarzące się ze słońcem, ogniem, piaskiem, są też barwami jesieni. Dlatego w tym widoku jesiennego wiejskiego sadu przeważają ciepłe barwy – żółte, pomarańczowe, czerwone i brązowe.

➔ **20. David Hockney** (czytaj: dejwid hokny), *Autostrada na wybrzeżu Pacyfiku i Santa Monica*, 1990

Przypomnijmy sobie, jak wygląda obraz namalowany w szerokiej gamie barw. W tym obrazie możemy odnaleźć wszystkie kolory z koła barw, niemal całą tęczę! Zostały one rozłożone w dość rozległych plamach, które tworzą pejzaż z górami, łąkami, wodą i pnącą się serpentynami szosą.

Zamykanie koła barw

Przygotujcie zeszyty z kolorowymi papierami, nożyczki i gumoplastelinę do mocowania.

- Narysowany przez nauczyciela na tablicy duży krąg (pierścień) podzielcie na 12 równych części. Wypełnijcie krąg kawałkami barwnych papierów – zamocujcie je do tablicy za

pomocą specjalnej gumy. Kolory umieszczajcie tak, aby powstało uporządkowane koło barw.

Porada: dobrze byłoby ustalić na początku, na których polach znajdą się trzy barwy podstawowe.

- Gdy zamkniecie krąg, na jego obwodzie umieśćcie napisy

określające strefy barw chłodnych i ciepłych.

Pomyśl, odpowiedz

1. Wymień barwy podstawowe i pochodne, a następnie powiedz, dlaczego tak je nazywamy.
2. Powiedz, które barwy nazywamy zimnymi, a które ciepłymi. Dlaczego?
3. Opisz, czym różni się szeroka gama barw od wąskiej.
4. Wyjaśnij, jaką funkcję w obrazie pełni akcent kolorystyczny.

6.–7. Barwy dopełniające, powidoki i kontrasty

Tę lekcję powinniście zacząć od zaproponowanego ćwiczenia. Jeśli uda się wam przeprowadzić opisaną obserwację, to po przeniesieniu wzroku z kolorowego kwadratu na biały karton zaobserwujecie pojawienie się innej plamy barwnej. Zjawisko to nosi nazwę powidoku. Pary barw, z którymi macie do czynienia, czyli barwa, którą obserwowaliście, i barwa, która się pojawiła, nazywamy **barwami dopełniającymi**.

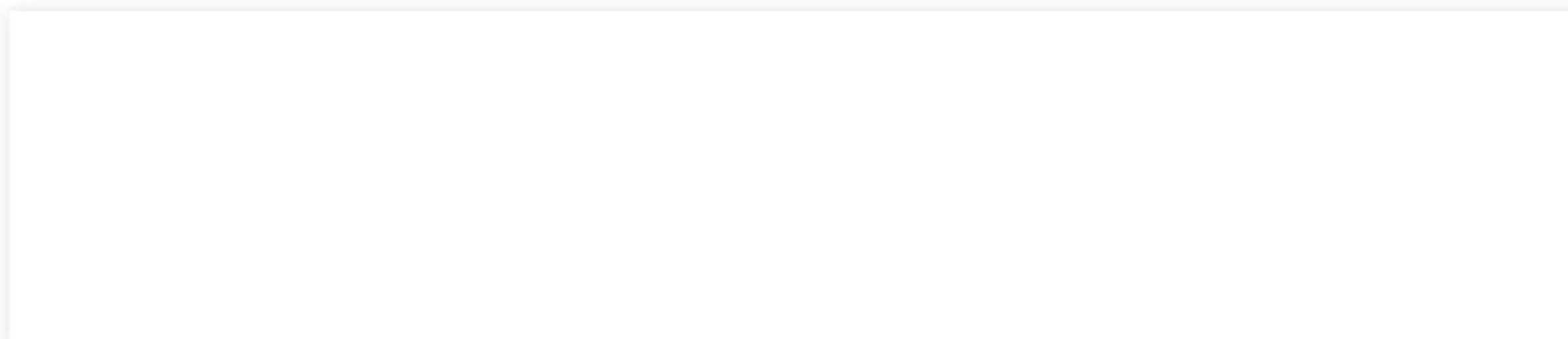
Ciekawe obserwacje

Przygotuj biały kartonik A5 (połowa A4), nożyczki i kredki. Przetnij kartonik wzdłuż na trzy części.

- Zasłoń dwoma paskami wszystkie barwne kwadraty poniżej oprócz tego, który w danej chwili obserwujesz. Wpatruj się w każdą barwę przez dłuższą

chwilę (policz do 15), a następnie przenieś wzrok na białe pole niżej i zaobserwuj efekt. Po każdej takiej obserwacji pozwól oczom na krótki odpoczynek.

- Na trzecim kartoniku przedstaw kolejno pary barw: kolory obserwowane i ich powidoki.

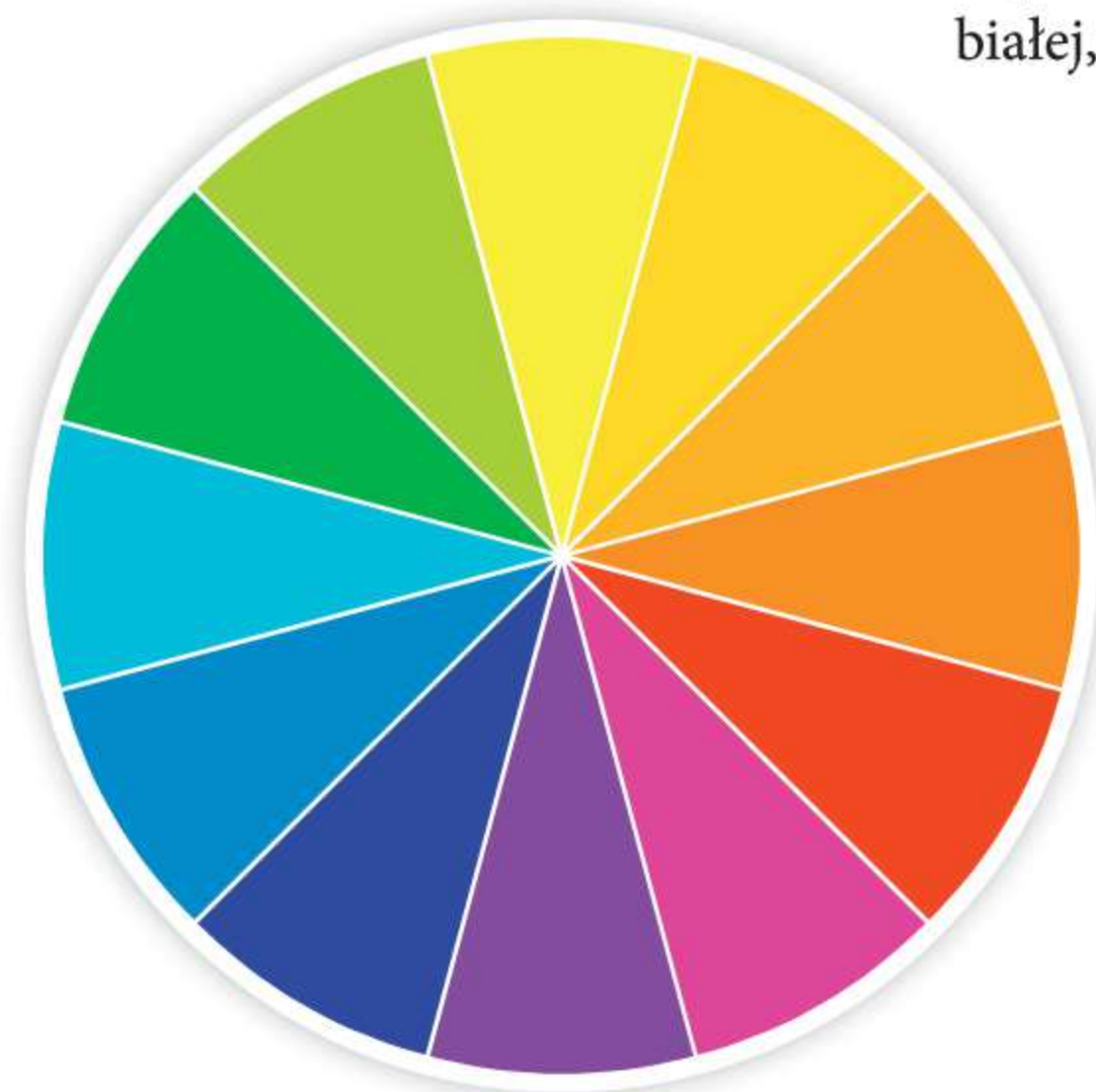

← **21. Władysław Strzemiński, *Kompozycja (Powidok)*, 1948–1949**

Słynny polski artysta był najwyraźniej zafascynowany zjawiskiem powidoku i postanowił swoje wrażenia zapisać w formie obrazu złożonego z barwnych plam. Władysław Strzemiński namalował wiele obrazów, których tematem są powidoki.

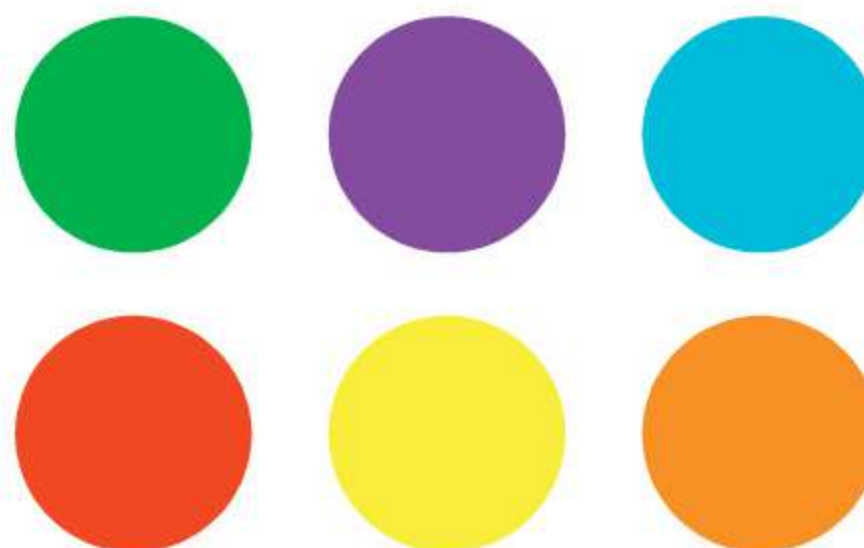
Powidok to zjawisko automatycznego pojawiania się w oku obrazu przeciwnego do tego, który obserwujemy, na przykład po przeniesieniu wzroku z plamy jakiegoś koloru na białe tło odbieramy złudne wrażenie widoku plamy w barwie dopełniającej.

Spójrzcie teraz na koło barw (il. 22). Zauważcie od razu, że kolory kwadratów, w które się wpatrywaliście, są położone akurat naprzeciw tych kolorów, które po chwili ukazywały się wam na białej, pustej części kartki.

↑ **22. Koło barw**

Zamieszczone tu koło przedstawia nie tylko układ barw podstawowych i pochodnych, lecz także barwy pośrednie między nimi. Każda z tych barw ma swoją barwę dopełniającą, leżącą w kole dokładnie naprzeciw niej. Warto to sprawdzić, obserwując powidoki tych barw.

↑ **23. Pary barw kontrastowych**

Jeśli przypomnieliście sobie dobrze, które barwy są podstawowe, a które pochodne, zauważcie od razu, że **parę barw dopełniających tworzą: barwa podstawowa i barwa pochodna, która powstała ze zmieszania dwóch pozostałych barw podstawowych**: czerwona jest dopełniającą do zielonej (czyli mieszanki barw żółtej i niebieskiej), a zielona do czerwonej; fioletowa jest dopełniającą do żółtej, a żółta do fioletowej; niebieska jest dopełniającą do pomarańczowej, a pomarańczowa do niebieskiej. Barwy dopełniające to zarazem kolory, które najsilniej ze sobą **kontrastują** (il. 23).

➔ **24. Claude Monet** (czytaj: kłod mone), *Katedra w Rouen* (czytaj: ruę), **koniec XIX wieku**

Malarz francuski, malując zalaną słońcem katedrę, ukazał blask słońca w barwach złocistej i żółtej, a cienie – w barwach dopełniających: błękitnej i fioletowej. Barwy nie tylko podkreślają się nawzajem, lecz także się dopełniają, czyli razem tworzą pełną, harmonijną całość.

Kontrasty barwne występujące w przyrodzie cieszą nasze oczy, przyciągają uwagę. Przykładów takich z pewnością wyliczyć wiele. Nic zatem dziwnego, że malarze na swych obrazach często przedstawiają takie widoki, w których barwy kontrastowe grają główną rolę. Prezentujemy tu dwa takie dzieła (il. 24 i 25), ale w tym podręczniku na pewno znajdziecie ich więcej.

⬇ **25. Vincent van Gogh**,
Południe – odpoczynek po pracy, 1890

Słynny holenderski malarz w tej wiejskiej scenie rodzajowej zastosował żywe, kontrastujące z sobą barwy: intensywny błękit nieba i złociste stogi zżętego zboża. Ten motyw wcześniej przedstawiali inni artyści, obraz van Gogha jest jednak wyjątkową interpretacją kolorystyczną tematu, niezwykle charakterystyczną dla tego malarza.

↑ → **26. Przedszkole językowe Kids Planet w Kościerzynie, 2014**
Projekt powstał w pracowni architektury wnętrz CGL.

Gdy będziecie oglądać rozmaite barwne kompozycje, zwróćcie uwagę, jak często artyści w kolorystyce dzieła – obrazu, projektu wnętrza, ubioru, bukietu kwiatów – wykorzystują kontrastujące z sobą barwy dopełniające.

Kontrastowy napis

- Wykonaj w technice wycinanki lub na komputerze napis KONTRAST. Dla napisu wybierz grubą czcionkę i nadaj jej wybrany kolor – jeden spośród przedstawionych w kole barw.

Napis umieść na tle barwy najbardziej z nim kontrastującej.

- Powtórz to ćwiczenie, zestawiając inne pary barw kontrastowych. Zanotuj swoje spostrzeżenia.

★ Czy kontrasty zapraszają do zabawy?

- Zaprojektuj zabawkę – pojazd lub szmacianą lalkę. Jako barwy główne zastosuj cztery barwy czyste: dwie sąsiednie z jednej strony koła barw (złożonego z 12 kolorów) i dwie sąsiadujące ze sobą z przeciwnej strony koła.

- Projekt wykonaj na grubszym kartonie. Aby starannie dobrać barwy, użyj zestawu kredek lub pastelów o bogatym wyborze kolorów.
- Zastanów się i powiedz, czy uzyskana w twoim projekcie kolorystyka może być atrakcyjna dla dziecka, czy zachęciłaby je do zabawy?

Pomyśl, odpowiedz

- Spróbuj opisać zjawisko powidoku.
- Mówimy, że barwy dopełniające kontrastują ze sobą najsilniej – na przykład czerwona najsilniej kontrastuje z zieloną... Wymień pozostałe dwie pary (spośród trzech głównych par) kontrastujących ze sobą barw dopełniających.
- Określ, jak w kole barw są umieszczone względem siebie pary barw dopełniających.

8. Barwy czyste i złamane

Wicie już, że do barw czystych należą barwy podstawowe i pochodne, tzn. czerwona, żółta, niebieska, pomarańczowa, zielona, fioletowa. Obraz namalowany takimi kolorami będzie na pewno obrazem pogodnym, wesołym. O takich wesołych, czystych kolorach uczyliście się w roku ubiegłym.

↓ **27.** Jerzy Nowosielski, *Martwa natura*, 1967

Choć na tym obrazie oprócz barw czystych – czerwonej, błękitnej, żółtej, pomarańczowej – wstępują plamy barw trochę zmieszane, to jest on pełen energii, radosny. Można powiedzieć, że obraz „dźwięczy” jak pogodna muzyka.

Istnieją jednak obrazy o kolorach równie pięknych i szlachetnych, ale dzieła te wydają się nam poważne, dostojne, a czasami nawet smutne. Te nowe kolory nazywamy złamanymi albo przełamanymi.

Barwy złamane powstają w ten sposób, że do farby o barwie czystej dodajemy odrobinę farby o barwie dopełniającej (na przykład trochę zieleni do czerwieni, trochę żółcieni do fioletu lub trochę błękitu do barwy pomarańczowej). Użycie barw złamanych od razu zmienia nastrój obrazu.

Gdyby porównać malarstwo z muzyką, powiedzielibyśmy, że obrazy malowane barwami czystymi przypominają tonację durową (pogodną), a te w barwach złamanych – tonację molową (smutną).

➔ **28. Olga Boznańska,**
Dziewczynka
***z chryzantemami*, 1894**

Efekt barw złamanych wykorzystała wybitna polska malarka. Ten piękny portret przedstawia dziewczynkę z bukietem białych chryzantem w rękach. Patrzy ona wprost na widza, jest poważna, nawet nieco zalekniona, a nastrój ten podkreślają barwy złamane: błękity, fiolety, szarości, róże i brązy, a także żółtawa i poszarzała biel kwiatów.

← 29. Paul Klee, *Villa R*, 1919

Spróbuj opisać koloryt tego obrazu. Jaki jest według ciebie powód, dla którego został on zamieszczony w tym rozdziale?

Barwy łąnią się parami

- Przygotuj kilka kartonów z bloku technicznego A4, farby akwarelowe, grube twarde pędzelki i inne akcesoria potrzebne podczas malowania.
- Pomieszaj na kartonie farbę zieloną z czerwienią karminową. Staraj się uzyskać jak największe bogactwo barw złamanych, pochodzących od tej kontrastowej pary.
- Sprawdź, jakie efekty kolorystyczne można uzyskać, gdy

przełamujemy barwę żółtą fioletem, a następnie błękit barwą pomarańczową.

Porada: obie farby mieszaj nie tylko w różnych proporcjach, lecz także z mniejszą i większą ilością wody. Wówczas uzyskasz zróżnicowane nasycenie barw.

Propozycja: tak pomalowane kartony po wyschnięciu mogą być ciekawym materiałem do wycinanki, na przykład do projektu dywanu lub ubioru.

Pomysł, odpowiedź

1. Opisz, w jaki sposób powstaje barwa złamana.
2. Zastanów się i powiedz, które barwy wydają się na obrazie weselej – czyste czy złamane.

9. O względności barw

Znacie już barwy zimne i ciepłe oraz czyste – podstawowe i pochodne, a dzięki poznaniu barw dopełniających zrozumieliście zasadę łamania barw. Istnieje jednak bardzo ciekawa właściwość, którą musi brać pod uwagę malarz pracujący nad obrazem. To zasada względności barw.

Pamiętacie, że do barw zdecydowanie gorących zaliczamy czerwień i oranż (pomarańczowy), a do barw zdecydowanie zimnych – ciemniejszą zieleni i błękit. Czy jednak temperaturę jakiegokolwiek przypadkowo położonej plamy barwnej można zmierzyć tak, jak mierzymy gorączkę? Nie! Temperatura żadnej barwy nie jest niezmienna, stała, lecz przeciwnie – w naszym odbiorze zmienia się zależnie od temperatury barwy sąsiadującej.

Sąsiedztwo ma znaczenie

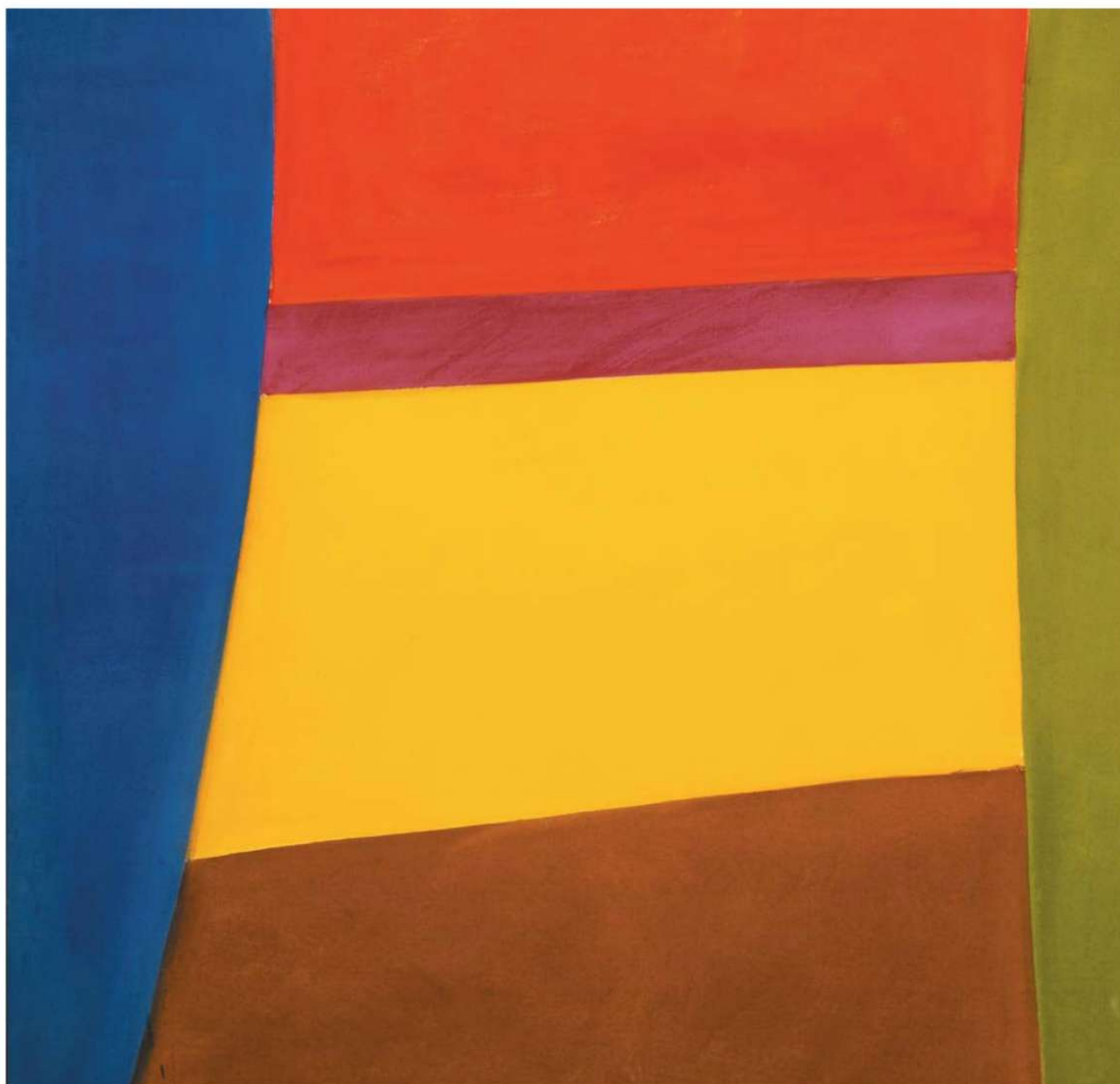
- Przygotuj zeszyt z kolorowymi kartkami, wytnij dwa jednakowe kwadraciki czerwone i dwa zielone.

1. Umieść czerwone kształty na obu barwnych tłach (zimnym niebieskim i ciepłym pomarańczowym) i przyjrzyj się im uważnie. Jeśli dostrzegasz jakąś różnicę, spróbuj określić to zjawisko.

2. Tym razem umieść i obserwuj zielone kwadraciki. Jaki efekt spostrzegasz? Czy potwierdza on odkrytą przez siebie zasadę?

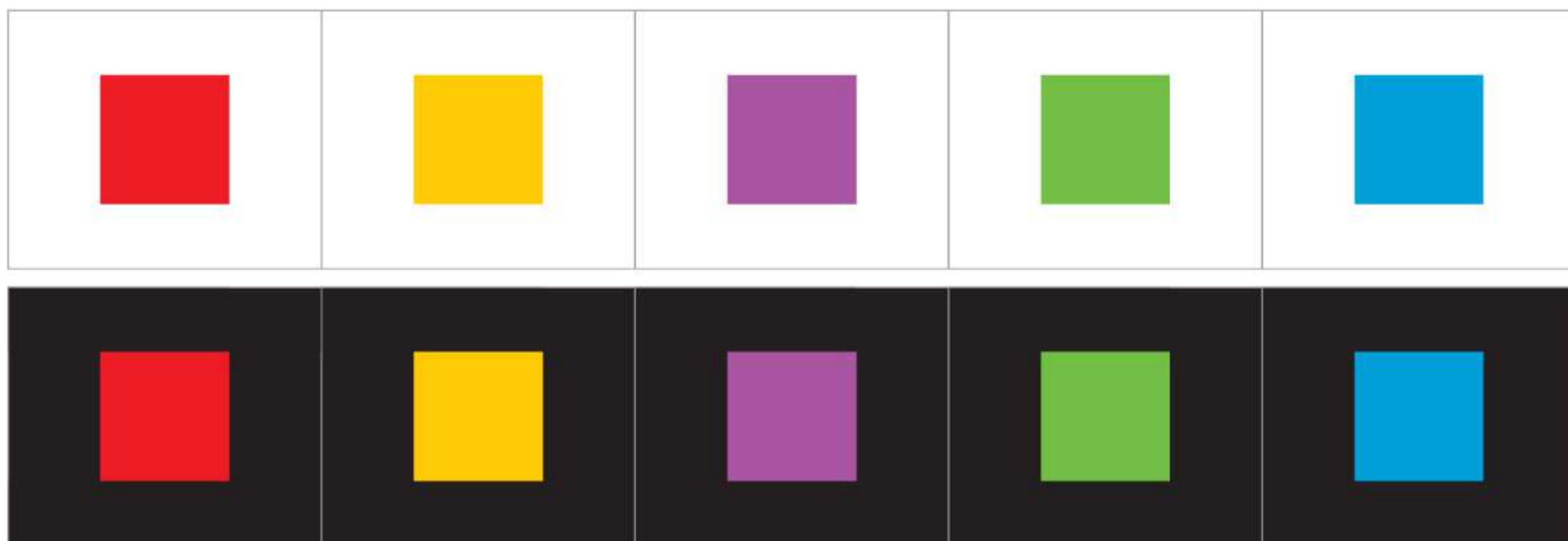
↑ **30. Jack Bush** (czytaj: dżek busz), *Komin kolorów*, 1965

Oto abstrakcyjny obraz kanadyjskiego malarza złożony z pasów namalowanych w różnych kolorach. Każdy z tych kolorów ma taką temperaturę, na jaką pozwala mu jego barwne sąsiedztwo. Przygotuj kilka (szerokich na 5 centymetrów) pasków białego kartonu. Spróbuj zasłaniać kolejne części obrazu tak, aby jednocześnie obserwować tylko dwie barwy. Zauważ, jak one się zmieniają w zależności od barwy sąsiadującej. Kiedy wydają się cieplejsze, a kiedy chłodniejsze?

Ogólnie moglibyśmy powiedzieć, że określona barwa wydaje się tym cieplejsza, im chłodniejsza jest barwa z nią sąsiadująca. I odwrotnie: barwa jest tym chłodniejsza, im gorętsze jest jej barwne sąsiedztwo. Zauważoną przez nas **zasadę przemiany temperatury barw w zależności od ich sąsiedztwa nazywamy względnością barw**.

Czarne czy białe tło?

Popatrz uważnie na ekspozycję kolorów: na białym tle i niżej, na czarnym. Jaką różnicę spostrzegasz?

Sztuka eksponowania

- Przygotuj blok z kolorowymi kartonami.
- Wybierz spośród swoich rzeczy osobistych lub z otoczenia niewielki przedmiot o jednej barwie (lub w wąskiej gamie barw). Znajdź dla niego taki kolor tła, na którym zaprezentuje się on najkorzystniej. Uzasadnij swój wybór.
- ★ Znajdź najlepszy kolor obramowania dla wybranej własnej pracy malarskiej lub kolorowej fotografii. Wykonaj tę ramkę z kartonu o odpowiednim, według ciebie, kolorze. Obraz wraz z obramowaniem naklej na grubszej tekturce i starannie przytnij wokół.

Pomyśl, odpowiedz

1. Opisz, na czym polega zjawisko względności barw.
2. Zastanów się i powiedz, jakie tło zastosujesz, jeśli zamierzasz „ochłodzić” zieleń – żółte czy błękitne.

O sztuce komponowania

- Przypomnę sobie wiadomości o zasadzie równowagi w kompozycji, o symetrii i o rytmie.
- Poznam zjawisko statyki i dynamiki w kompozycji obrazu.
- Zastosuję kompozycję statyczną lub dynamiczną we własnej pracy plastycznej.
- Rozróżnię kompozycję otwartą i zamkniętą.
- Wykonam ćwiczenie plastyczne pokazujące zasady kompozycji zamkniętej i otwartej.

10. Przypomnienie wiadomości o kompozycji

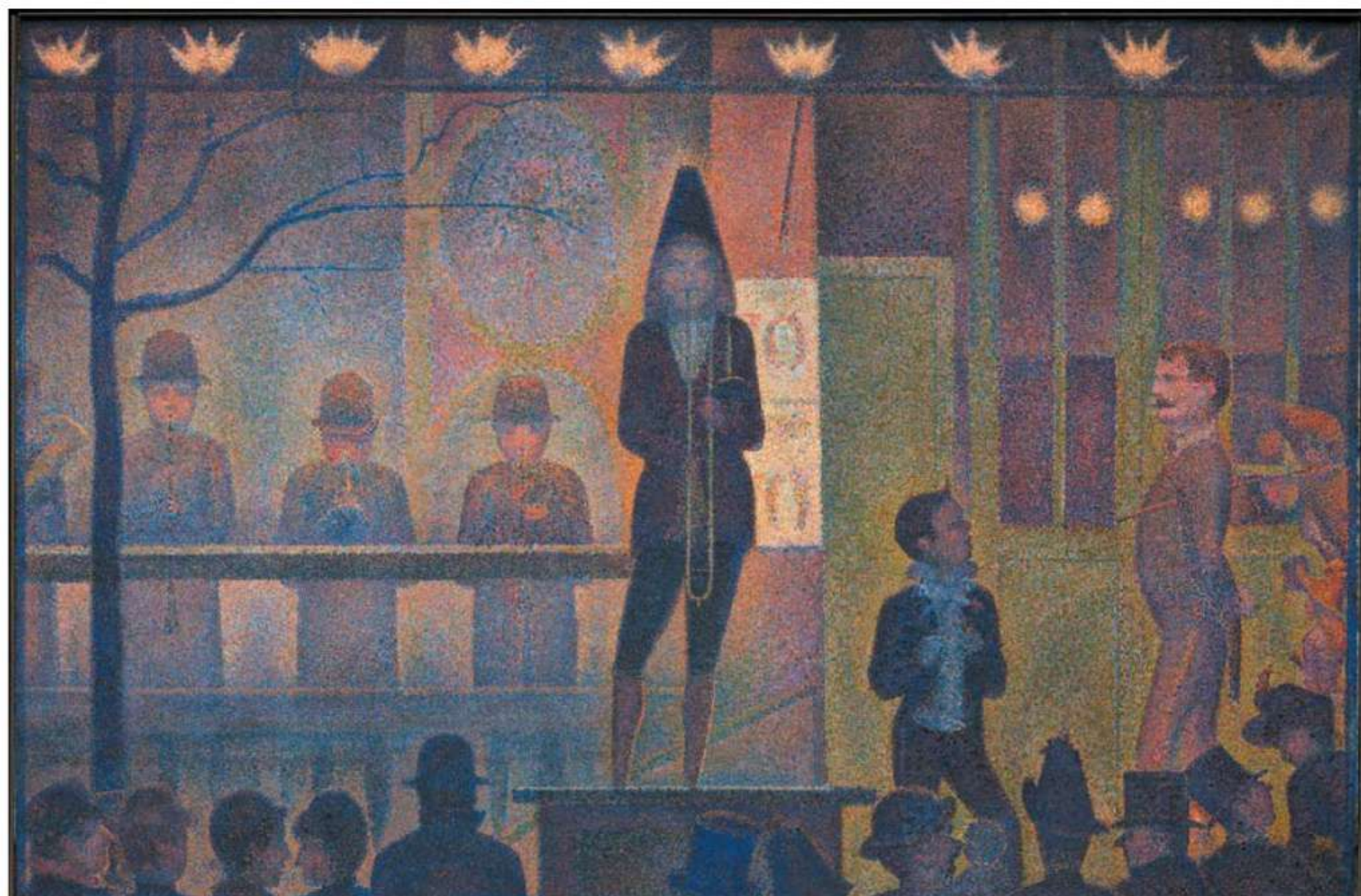
Z podręcznika do klasy czwartej wiecie już, że każde dzieło sztuki jest w jakiś przemyślany sposób uporządkowane, czyli skomponowane.

Jedną z reguł, którym podporządkowuje się artysta podczas komponowania dzieła, jest zasada równowagi. **Równowaga w obrazie to jakby jednakowy „ciężar” dwóch połówek obrazu**, podzielonego w wyobraźni linią biegnącą przez środek, zwaną osią. Decydujące znaczenie mają tu wielkość plam i „ciężar” kolorów – kolory gorące wydają nam się „cięższe” od kolorów chłodnych, a ciemne – „cięższe” od jasnych.

Innym znanym wam już sposobem komponowania obrazu jest stosowanie rytmu. **Rytm** to powtarzanie się pewnych zjawisk, dźwięków, kształtów w regularnych odstępach: w czasie, w przestrzeni albo na płaszczyźnie obrazu lub na powierzchni przedmiotu.

➔ 31. Georges Seurat (czytaj: żorż sera), *Parada w cyrku*, 1887–1888

Rytm może być prosty lub złożony. Kompozycję tego obrazu artysta zbudował z rozmaitych rytmów. Choć każdy rytm jest inny, wszystkie razem doskonale się równoważą i współgrają – jak w orkiestrze! Spróbujcie wskazać te rytmy.

Symetria to podobieństwo obu połówek obrazu, a kompozycja symetryczna to taka, której obie połowy po dwóch stronach osi obrazu są takie same lub bardzo do siebie podobne.

↑ **32. Aleksander Gierymski, *Żydówka z pomarańczami*, ok. 1880–1881**

Piękny obraz polskiego malarza może być przykładem kompozycji symetrycznej. Jak pamiętacie z klasy czwartej, symetria w obrazie nie oznacza, że prawa i lewa strona obrazu są identyczne, jak odbite w lustrze. Mimo łatwo dostrzegalnych różnic mamy jednak wrażenie symetrii.

Kto to zrównoważy?

Zaczynamy od zabawy dla chętnych.

- Kto ciekawie zrównoważy kompozycję, której dwa pierw-

sze elementy (na przykład koło i kwadrat) narysuje na tablicy nauczyciel? Wolno dodać nie więcej niż trzy elementy (mogą

to być także linie). Przeprowadźcie kilka takich artystycznych zabiegów równoważenia kompozycji.

➔ **33. Meindert Hobbema**
(czytaj: majndert hobema), *Droga do Middelharnis*
(czytaj: midlharnis), 1689

W tym pełnym zadumy pejzażu dostrzegamy zarówno symetrię, jak i rytm. Oczywiście, jak zwykle w dziełach malarskich, nie są one dokładne, ale wyraźnie uchwytnie.

Symetryczne rysowanie

A to dwie kolejne propozycje wspólnej zabawy, która potwierdzi, że doskonale rozumiecie, na czym polega symetria kompozycji plastycznej.

- Rysowanie na tablicy form symetrycznych

obserwowanych w otoczeniu – konkurs na najprostszy rysunek (z odrobiną asymetrii).

- Rysowanie na tablicy oburącz symetrycznych abstrakcji – konkurs na najciekawszą formę.

Rytmiczne układanie

Tym razem sprawdźcie, czy dobrze pamiętacie prawa rządzące kompozycją rytmiczną. Wspólnie wykonajcie trzy zadania. Polegają one na ułożeniu na odpowiednio zsuniętych stołach:

- ciągu rytmu prostego, • ciągu rytmu złożonego, • kompozycji rytmicznej w kwadracie.
- Jako elementy kompozycji mogą posłużyć płaskie i zagięte na różne sposoby kartki z bloków.

Pomyśl, odpowiedz

1. Opowiedz własnymi słowami, co to jest równowaga w kompozycji.
2. Jak już wiesz, kompozycja może być równocześnie symetryczna i rytmiczna. Spróbuj znaleźć w tym podręczniku reprodukcje obrazów i zdjęcia budowli, które spełniają takie wymagania.

11. Bezruch i ruch, czyli statyka i dynamika

Aby zauważyć kolejną różnicę w kompozycjach, obejrzyjcie dwa obrazy pochodzącego z Polski słynnego XX-wiecznego malarza rosyjskiego. Pierwsze dzieło przedstawia uproszczoną ludzką postać na tle pejzażu. Ta kompozycja to zestawienie form pionowych i poziomych. Obraz wyraża absolutny spokój – jest **statyczny**. Natomiast drugi obraz jest już całkowicie abstrakcyjny. Tu jednak elementy kompozycji zostały ułożone ukośnie, jak gdyby w pośpiechu – wydaje się, że pojawiły się tylko na chwilę i zaraz opuszczą swoje tło. Gdy patrzymy na taką kompozycję, mamy wrażenie ruchu, a więc **dynamiki**.

← **34.** Kazimierz Malewicz, *Popiersie w żółtej koszuli*, 1928–1932
Przykład kompozycji statycznej.

→ **35.** Kazimierz Malewicz, *Kompozycja suprematyczna*, 1916
Przykład kompozycji dynamicznej.

Pion, poziom, skos!

- Przygotuj blok rysunkowy, niezbyt szeroką linijkę i dowolne przybory do rysowania, na przy-

kład ołówka lub flamastry.

- Stwórz dwie oddzielne kompozycje – statyczną i dy-

namiczną – przez wielokrotne obrysowanie rozmaicie ułożonej linijki (całej lub jej części).

Sami zresztą możecie to łatwo sprawdzić. Gdy będziecie przedstawiać samolot w locie i jego sylwetkę narysujecie równoległe do podstawy, to będzie on sprawiał wrażenie, że tkwi nieruchomo w powietrzu. Jeśli zechcecie pokazać, że znajduje się w ruchu, narysujecie go z pewnością w chwili wznoszenia się lub lądowania, a więc skośnie w stosunku do ziemi.

Mówiąc najkrócej – **kompozycja statyczna to kompozycja oparta na układach pionowych i poziomych**. Wyraża ona spokój, bezruch, trwałość, niezmienność. Natomiast **kompozycje dynamiczne opierają się na liniach skośnych**. Wyrażają one ruch, pęd, wzlot, spadanie, wszelką chwilowość.

➔ **36. Jan van Eyck (czytaj: fan ejk), *Portret małżonków Arnolfinich*, 1434**

Na obrazie widzimy parę małżonków sportretowanych przed 500 laty na tle bogatego wnętrza. Kompozycja jest zbudowana głównie na kierunkach pionowych i poziomych, dzięki czemu jest statyczna. Również symetria układu sprawia, że dzieło tchnie niezwykłą ciszą i spokojem.

↑ **37. Peter Paul (czytaj: piter pol) Rubens, *Polowanie na lwy*, 1621**

Ta wieloosobowa dramatyczna scena z polowania wywołuje w nas uczucie niepokoju. Składa się na to wiele przyczyn, między innymi sam temat obrazu, ukazującego zmagania myśliwych z grupą drapieżników. Jednak najsilniej na widza działa dynamika kompozycji dzieła. Cały obraz jest zbudowany z układów skośnych, a grupa myśliwych i zwierząt tworzy kłębowisko splątanych postaci ludzi, koni i lwów.

Spokój czy bezruch, poruszenie czy akcja?

- Zastosuj zasadę statyki lub dynamiki w pracy zatytułowanej *Tak lubię spędzać wolny czas*. A może wybierzesz inny temat i przedstawiś pogodne albo

groźne Oblicze natury? Technika wykonania dowolna: pastel, akwarela lub szkic rysunkowy, który posłuży do wykonania w domu grafiki komputerowej.

Pomyśl, odpowiedz, wyszukaj

1. Opisz cechy kompozycji dynamicznej. Przypomnij, co ona wyraża, i zastanów się, do przedstawienia jakich tematów jest odpowiednia.
2. Wyszukaj w tym podręczniku przykład dzieła o kompozycji statycznej, inny niż przedstawione w tej lekcji. Uzasadnij swój wybór.

12. Kompozycja otwarta i zamknięta

↓ **38. Pieter Bruegel (czytaj: piter brochel), *Ślepcy*, 1568**

W tym sławnym obrazie, namalowanym przed ponad 400 laty, korowód ślepych wieśniaków przechodzi, potykając się i przewracając, z lewej strony obrazu na prawą i jakby wychodzi poza jego ramę. Nie ma żadnego akcentu centralnego, a aby dokładnie wyznaczyć oś obrazu, trzeba by go zmierzyć.

Poznane dotychczas rodzaje kompozycji nie wyczerpują oczywiście wszystkich możliwości. Kolejne ważne rozróżnienie, które można przeprowadzić, to podział na kompozycje otwarte i zamknięte.

Kompozycja otwarta to taka, która wydaje się wychodzić poza ramy obrazu. Jest to po prostu wybrany wycinek oglądanego świata. Odnosimy wrażenie, że krawędzie obrazu odcinają ciąg dalszy, który możemy sobie tylko wyobrazić. Również wy, kiedy fotografujecie rozległy krajobraz, tworzycie zwykle kompozycje otwarte.

← **39. Tadeusz Makowski, *Teatr dziecięcy*, 1931**

Łatwo zauważyć granice tej kompozycji zamkniętej – są to scena i kurtyna, otaczające tytułową grupkę dziecięcych aktorów. Cała nasza uwaga skupia się na tej grupie i wcale nas nie interesuje, co dzieje się po lewej i prawej stronie, poza ramami obrazu. Także oś obrazu możemy wyznaczyć bez trudu, choć symetria obrazu nie jest idealna.

Kompozycja zamknięta natomiast w całości mieści się w obrazie, nie ma swojego (niewidocznego) dalszego ciągu poza jego granicami, a jej oś zwykle łatwo jest wyznaczyć. W kompozycji zamkniętej motyw główny, zwykle umieszczony w centrum, czyli na osi obrazu, jest wyraźnie wyodrębniony i to on ma na sobie skupiać naszą uwagę. Cała reszta obrazu jest zazwyczaj tylko tłem.

Jeden temat – dwa ujęcia

Przygotuj blok rysunkowy, linijkę i ulubione przybory do rysowania.

- Na kartce ułożonej pionowo narysuj wyrazistą linią dwie ramki – jedną pod drugą.
- Wykonaj dwa zabawne rysunki, które będzie można zatytułować *Rodzinka*.

Może to być żartobliwe podejście do tematu albo przedstawienie na przykład rodziny kociej lub złożonej z postaci nierealnych.

W pierwszym ujęciu niech układ postaci utworzy kompozycję zamkniętą, a w drugim – kompozycję otwartą.

↑ 40. Paul Gauguin, *Nave nave moe*, 1894

Oto tajemniczy obraz znakomitego francuskiego malarza. Na tle egzotycznego pejzażu widzimy tu trzy grupy kobiecych postaci: na pierwszym planie, a także dalej i w głębi obrazu.

Kadrowanie obrazu

- Przygotuj kartkę z bloku A4 przeciętą na cztery części lub kilka karteczek z małego bloczku (kostki biurowej) i nożyczki.
- Złóż te kartki na pół, aby łatwiej wyciąć w nich większe i mniejsze okienka – kwadratowe i podłużne.
- Za pomocą przygotowanych okienek wykadruj z zamieszczonego wyżej obrazu dwie mniejsze kompozycje – otwartą i zamkniętą. A może znajdziesz ich więcej?

Pomyśl, odpowiedz, wyszukaj

1. Opowiedz własnymi słowami, co różni kompozycję otwartą od zamkniętej.
2. Wyszukaj w tym podręczniku dwa przykłady kompozycji zamkniętej. Uzasadnij swój wybór.

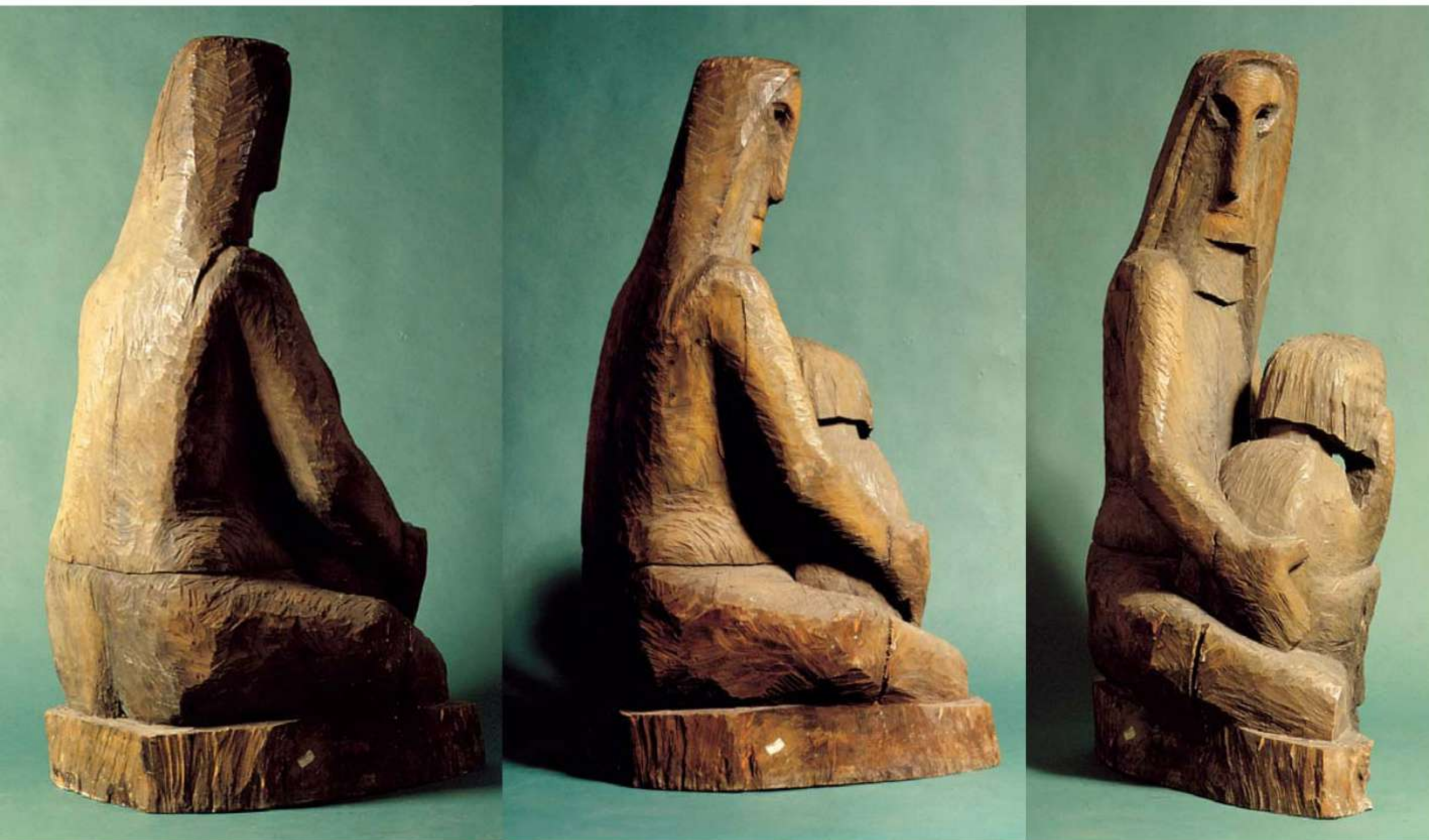
O rzeźbie

- Poznam główne cechy rzeźby jako dyscypliny w sztuce.
- Dowiem się, z jakich materiałów mogą powstawać rzeźby i jakich narzędzi używa artysta rzeźbiarz.
- Dowiem się, od czego zależy faktura w rzeźbie.
- Utrwalę pojęcie faktury przez wykonanie ćwiczenia i zadania rzeźbiarskiego.
- Poznam cechy płaskorzeźby.
- Wykonam prostą płaskorzeźbę i zastosuję w niej wybraną fakturę.

13. Dzieło sztuki w trzech wymiarach

Poznaliście już dwa sposoby komponowania dzieła sztuki: przez układ kresek oraz układ barwnych plam na płótnie albo na arkuszu papieru. W taki sposób powstają obrazy, rysunki, prace graficzne. Świat, który jest przecież przestrzenny, jest tam przedstawiony na płaszczyźnie, a więc jedynie w dwóch wymiarach. Artysta może jednak tak namalować obraz, by widz odniósł wrażenie, że dzieło ma trzeci wymiar, czyli głębię.

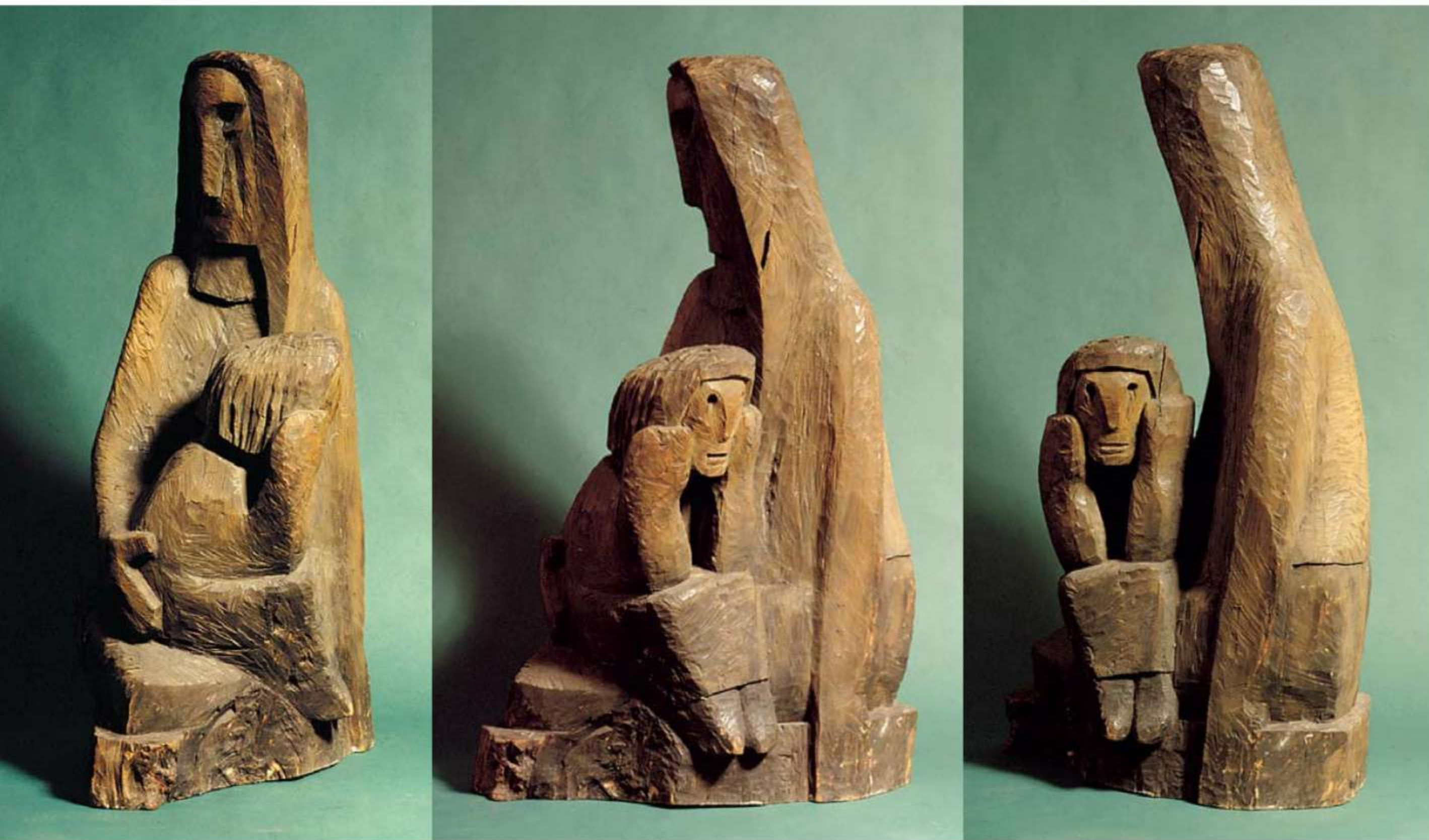

Jest jednak dziedzina sztuki, która ukazuje twory otaczającego nas świata we wszystkich trzech wymiarach. To **rzeźba**.

Najstarszy, ale i dziś popularny rodzaj rzeźby to **bryła lub zespół brył z kamienia, drewna, metalu, gliny, gipsu, a obecnie także z betonu lub mas plastycznych**.

Kształty brył rzeźbiarskich mogą być rozmaite – zależy to od tematu dzieła, upodobań artysty i materiału, z jakiego zostały uformowane. Wszystkie one jednak stanowią pewną zwartą masę, wyraźnie odgraniczoną od otaczającej je przestrzeni. Do rzeźby w formie bryły zaliczamy zarówno z grubsza ociosany kłoc drewniany lub blok kamienia, jak i precyzyjnie odtworzony kształt człowieka, zwierzęcia lub przedmiotu. Wszystkie bryły rzeźbiarskie są przestrzenne, a zatem, aby dobrze je poznać, musimy je obejść i obejrzeć ze wszystkich stron.

↓ **41. Antoni Rząsa, *Macierzyństwo*, XX wiek**
Matka i dziecko to piękny temat, chętnie przedstawiany przez wielu rzeźbiarzy. Pokazane tu dzieło polskiego artysty zostało wyciosane w drewnie toporkiem i wyrzeźbione dłutami. Cemu jednak wykonaliśmy aż sześć fotografii jednego dzieła? Aż sześć? Tylko sześć! Gdybyśmy obracali rzeźbę po troszeczkę, moglibyśmy ich wykonać znacznie więcej, ponieważ dzieło rzeźbiarskie z każdej strony przedstawi nam się inaczej.

← 42. Pajacyk (praca dziecka)

Ta zabawna, udana figurka pajacyka to także bryła – ukształtowana z masy solnej w palcach dziecka.

Rzeźbiarskie przekształcanie, dodawanie i odejmowanie

- Przygotuj jednobarwną plastelinę (bryłka wielkości cytryny), najlepiej o naturalnej, jasnoszarej barwie, do tego deseczkę lub podkładkę z tektury oraz drewniany nożyk lub skośnie przycięty patyczek do lodów.
- Uformuj walec o wysokości co najmniej 7 centymetrów. Obejrzyj go dookoła i pomyśl,

jakie zmiany w jego kształcie można by wprowadzić, aby stał się bryłą, która z każdej strony przedstawia się ciekawie. W pracy możesz posłużyć się tylko palcami lub tylko wybranym narzędziem, albo... jednym i drugim. Efektem tych działań może być bryła, która coś przedstawia albo jest abstrakcyjna.

- Sfotografuj swoją bryłę (na odpowiednim tle) z kilku stron, aby ukazać jej rzeźbiarską, trójwymiarową formę.

Pomyśl, odpowiedz

1. Obraz to kompozycja z plam barwnych wykonana na płaszczyźnie. Opisz, czym charakteryzuje się dzieło rzeźbiarskie. Ile ma wymiarów?
2. Dlaczego rzeźba sfotografowana tylko z jednej strony nie daje nam pełnego wyobrażenia o swojej formie?
3. Wymień znane ci surowce, z których można wykonać rzeźby.

14.–15. Materiał i faktura w rzeźbie

Jak już wiecie, materiałem w rzeźbie może być między innymi drewno, kamień i glina. Przyjrzyjmy się teraz rzeźbom wykonanym w różnych materiałach i zastanówmy się, od czego zależy wygląd bryły oraz **opracowanie jej powierzchni, czyli faktura**. Na początek porównajmy dwie rzeźby wykonane drewna (il. 43 i 44).

Pierwsza z nich, figura Matki Boskiej z małym Jezusem, została wyrzeźbiona w **drewnie** lipowym przez nieznanego artystę przed 600 laty. Jest to materiał bardzo wdzięczny – ścisły, a jednocześnie niezbyt twardy, dlatego pozwala na wycinanie dłutem nawet drobnych szczegółów.

Druga z rzeźb również została wykonana z drewna. Jednak i temat, i zamysł artysty są tu zupełnie inne. Miękkie drewno pozwoliło na nadanie wyrazistej, jednakowej faktury na całej powierzchni rzeźby.

➔ 43. *Madonna z Kruźlowej*, drewno polichromowane, ok. 1410

Pokazujemy wam jedno z najpiękniejszych wyobrażeń Matki Boskiej z małym Jezusem. Nie zauważymy tu śladów rzeźbiarskiego dłuta. Uwagę natomiast zwracają dokładnie opracowane w miękkim lipowym drewnie szczegóły: jasne, gładkie oblicze i delikatne dłonie Madonny oraz gęste fałdy jej sukni. Ponadto rzeźba została różnobarwnie pomalowana. Pokrywanie dzieła rzeźbiarskiego różnokolorowymi farbami nazywamy **polichromią**.

➔ **44. Janusz Pastwa, *Osiół*, 2016**

A oto druga z omawianych w tej lekcji rzeźb wykonanych w drewnie. To bardzo smutny wizerunek zmęczonego zwierzęcia. Artysta tym dziełem złożył hołd wszystkim zwierzętom bezlitośnie wykorzystywanym przez człowieka. Wyraźne, jednostajne ślady dłuta na całej powierzchni zwierzęcej postaci wcale nie naśladują sierści. Być może są symbolem jednostajnej pracy i codziennej udręki zwierzęcia. Dopełnieniem wymowy dzieła są nogi osła, które wydają się wrosnięte w kamieniste podłoże.

Podobne różnice występują w odniesieniu do innych materiałów. Na przykład **głina** jest materiałem miękkim i pozwala na lepienie w palcach dowolnie pomyślanego kształtu, na ujmowanie surowca albo dodawanie go w razie potrzeby. Umożliwia też opracowanie powierzchni dzieła na różne sposoby – gładko albo chropawo.

Z kolei **rzeźba kamienna** jest wykuwana specjalnymi dłutami, pobijanymi ciężkim młotkiem. Obecnie często stosuje się też rozmaite narzędzia elektromechaniczne. Wykuwanie rzeźby w kamieniu to trudna praca, wymagająca umiejętności, staranności i uwagi. Błędu nie da się bowiem naprawić – w odróżnieniu od pracy w glinie. Po nadaniu kształtu rzeźbie kamiennej można ją oszlifować do zupełnej gładkości, ale także, jeśli artysta tak zdecyduje, pozostawić jej powierzchnię chropowatą.

↑ **45. Alfred Wiśniewski, *Kompozycja*, XX wiek**

Ta rzeźba, przedstawiająca w dużym uproszczeniu postać siedzącego człowieka, została wykonana w bloku dość miękkiego, ale także kruchego kamienia – piaskowca. Delikatnie pobrużdżona powierzchnia wzbogaca prosty kształt bryły.

← **46. Gustaw Zemła,**
***Niobe warszawska*, 1966**

To piękne dzieło rzeźbiarskie artysta ukształtował z gliny ceramicznej. Powierzchnia rzeźby jest szorstka, miejscami chropawa i posiekana krawędzią noża. Tak opracowana faktura dzieła dodatkowo podkreśla jego pełną dynamiki, dramatyczną w wyrazie kompozycję. W odróżnieniu od glinianych figurek, jakie w rękach kształtują dzieci, ta rzeźba jest wewnątrz pusta (jak naczynie) – inaczej popękałaby podczas wypalania (utwardzania) w wysokiej temperaturze.

Domowa kuchnia plastyczna

- Przygotuj sporą porcję gliny (objętość dwóch małych jabłek). Jeśli glina jest zbyt twarda, utrzyj ją na metalowej tarce, a następnie dokładnie wyrabiaj (jak ciasto) z niewielką ilością wody, tak długo, aż nie będzie kleiła się do rąk.
- Przygotowaną glinę możesz zabezpieczyć w szczelnie zamkniętym plastikowym pudełku, żeby nie wyschła.

Interesująca powierzchnia

- Przygotuj karton techniczny, plastelinę, drewniany, skośnie przycięty patyczek od lodów, a także kawałek grubej folii aluminiowej i zwykły papier rysunkowy.
- Uformuj z plasteliny kilka małych kafelków o grubości około 5 milimetrów. Na tych kafelkach odciskaj kolejno fragmenty rozmaitych przedmiotów, na przykład grzebień, pasek od plecaka. Sprawdź także, jaki ślad pozostawi w plastelinie zgnieciony papier lub folia aluminiowa.
- Do zmiany powierzchni można też wykorzystać krawędź oraz czubek patyczka. Więcej zróżnicowanych powierzchni otrzymasz przez odciskanie elementów z różną energią, na przykład delikatnie albo z pasją.
- Porównaj uzyskane rodzaje faktury. Wymyśl dla nich określenia. Wskaż, które są według ciebie najbardziej interesujące. Uzasadnij swój wybór.
- Zastanów się i powiedz, w jaki sposób można by zrealizować takie ćwiczenie, gdyby plastelinę zastąpiły... papier albo folia aluminiowa.

Bryły z fakturą

- Przygotuj warsztat rzeźbiarski, czyli: grubszą folię do ochrony stołu, drewnianą lub plastikową podstawkę, porcję dobrze urobionej gliny rzeźbiarskiej (patrz: Domowa kuchnia plastyczna) i drewniane narzędzia do modelowania. Przyda się też woda w plastikowej buteleczce i ściereczka do wycierania rąk i narzędzi.
- Stwórz kompozycję rzeźbiarską z kilku połączonych brył.

Może ona przedstawiać uproszczone kształty zwierząt, ptaków, stworów fantastycznych, może też być po prostu zestawieniem kilku geometrycznych brył.

- Zastosuj w tej pracy zróżnicowaną fakturę, również gładką. Pomyśl, jaka będzie jej rola w kompozycji rzeźby.
- Po skończonej pracy uporządkuj otoczenie swojej

kompozycji, aby dobrze się prezentowała podczas sesji zdjęciowej.

- Aparat fotograficzny, oświetlenie i tło do zdjęć z wygiętego kartonu przygotowuje nauczyciel.

Pomyśl, odpowiedz

1. Wymień czynniki, od których zależy faktura (powierzchnia) dzieła rzeźbiarskiego.
2. Wybierz jedną z rzeźb reprodukowanych w tej lekcji, opisz jej fakturę i sposób, w jaki powstała.

16. Płaskorzeźba

Są również takie dzieła rzeźbiarskie, które nie stanowią odrębnej bryły i których nie można obejrzeć ze wszystkich stron. To **płaskorzeźby**, inaczej **reliefy**. Są to **dzieła powstałe przez wykuwanie** przedstawianego tematu w **zewnętrznej warstwie kamienia**, dlatego **możemy je oglądać tylko z jednej strony**. W taki sam sposób powstają też płaskorzeźby drewniane – dzieło jest wówczas wycinane na powierzchni drewnianej płyty lub kłosa. Reliefy mogą się też różnić stopniem wypukłości – artyści tworzą przedstawienia bardzo wypukłe lub płytke, prawie zlewające się z tłem. Spotykamy też reliefy, w których przedstawiony obraz (motyw) nie wystaje ponad powierzchnię tła – określa go jedynie głęboko wyżłobiony w kamieniu lub wycięty w drewnie kontur.

👇 **47. Umierająca lwica**, relief z terenu obecnego Iraku (starożytna Mezopotamia), VII wiek przed naszą erą

To słynna płaskorzeźba przedstawiająca lwicę ranioną trzema strzałami z łuku. Zwierzę ciągnie za sobą nogi i unosi pysk, rycząc boleśnie. Prawdziwość tego dzieła sprzed tysięcy lat do dziś robi niezwykle wrażenie na widzach.

↑ **48. Luca (czytaj: luka) della Robbia, *Cantoria*, płaskorzeźba, XV wiek**

To jeden ze słynnych reliefów sprzed niemal 600 lat pochodzący z włoskiej katedry we Florencji. Płaskorzeźba przedstawia muzykujące i tańczące dzieci w różnym wieku. Wykuta jest dość głęboko w pięknym białym marmurze, przy czym postaci na pierwszym planie są bardzo wypukłe, niemal trójwymiarowe, a te stojące w głębi prawie wtapiają się w tło.

Płaskorzeźby występują w sztuce od najdawniejszych wieków. Ze względu na dużą trwałość materiału zachowały się dzieła wykute w kamieniu, najczęściej w białym albo barwnym marmurze. Marmur to rodzaj kamienia, materiał niezwykle szlachetny, pozwalający na wygładzenie powierzchni aż do lśnienia, chyba że artysta zdecyduje się na pozostawienie naturalnej, delikatnej chropowatości.

← **49. Ewa Olszewska-Borys, awers i rewers medalu *Witkacy*, 1985**

Awers medalu przedstawia wizerunek genialnego polskiego artysty, pisarza i filozofa, a rewers - muzeum, w którym zgromadzone są jego liczne prace. Znana współczesna rzeźbiarka, specjalizująca się w medalierstwie, każdą ze stron medalu skomponowała inaczej. Obie zachowują jednak ten sam styl, czyli charakterystyczny sposób formowania dzieła. Powierzchnia medalu została ukształtowana niezwykle pomysłowo. Zwróćcie uwagę, jak wklęsły modelunek niektórych fragmentów reliefu wzbogaca jego formę i daje wrażenie przestrzeni.

Szczególnym rodzajem płaskorzeźby są **medale**, czyli na ogół okrągłe, niewielkie płaskorzeźby dwustronne. Należą do dzieł najtrwalszych, ponieważ są odlewane z twardego metalu – brązu. **Medalierstwo** bywa specjalnością wielu utalentowanych rzeźbiarzy. Te małe formy reliefowe powstają zazwyczaj na zamówienie w celu upamiętnienia wyjątkowych postaci lub ważnych wydarzeń. Najmniejszą formą medalu są monety.

← **50. Józef Kopczyński, płaskorzeźba (z gatunku małych form), 2003, brąz**

Bywają także takie niewielkie płaskorzeźbione formy, które są niezależnymi dziełami sztuki, czyli nie pełnią żadnej funkcji, a przedstawiają jedynie swobodny, artystyczny zamysł rzeźbiarza.

Domowa kuchnia plastyczna

Wykonaj gipsowy kafelek (a najlepiej dwa) o grubości ok. 2 centymetrów i wielkości nie większej niż twoja dłoń. • Przygotuj $\frac{1}{4}$ litra wody w plastikowym, elastycznym naczyniu oraz $\frac{1}{2}$ kilograma gipsu modelarskiego. • Gips wsypuj do wody stopniowo i mieszaj do momentu, aż będzie miał gęstość śmietany. • Wlej przygotowany roztwór do prostokątnego plastikowego pojemniczka. Następnie postukaj w pojemnik, aby usunąć bąbelki powietrza. • Zaczekaj, aż gips dobrze zwiąże, czyli stwardnieje (zrobi się wówczas ciepły). • Podłóż dłoń i wyjmij ostrożnie kafelek.

Wklęsły modelunek – relief wypukły

- Przygotuj gipsowy kafelek (patrz: Domowa kuchnia plastyczna). Przygotuj też podobną porcję modeliny (w neutralnym kolorze) lub glinki samoutwardzalnej oraz bryłkę plasteliny i narzędzia: gruby gwóźdź, krótki płaski śrubokręt, metalową łyżeczkę i twardy pędzelek. Potrzebna będzie też podkładka z tektury i pokrywka od pudełka po butach, która posłuży do gromadzenia okruchów gipsu podczas pracy.

- Na gładkiej powierzchni kafelka wykonaj negatywny (wklęsły) relief o tematyce bożonarodzeniowej – możesz przedstawić na przykład

aniołka, choinkę lub dowolny motyw zimowy. Zastanów się i powiedz, w jaki sposób w tym reliefie można opracować fakturę.

Porada: efekty pracy w negatywie możesz sprawdzać na bieżąco – odciskaj grudkę plasteliny w wybranym miejscu tworzonego rytu; podczas pracy relief należy często czyścić za pomocą pędzelka.

- Ostatni etap pracy to odcisnięcie w gipsowym negatywie wypukłej płaskorzeźby z modeliny lub gliny. Gotową pracę umieść ostrożnie na podkładce i zadbaj o jej korzystne oświetlenie.

Pomyśl, odpowiedz

1. Opisz własnymi słowami płaskorzeźbę *Umierająca lwica*.
2. Zastanów się i powiedz, jakie są główne różnice między rzeźbą a płaskorzeźbą.
3. Wylicz poznane rodzaje płaskorzeźb i wskaż różnice między nimi.

O sztuce w przestrzeni

- Poznam nowe rodzaje dzieł plastycznych – formę przestrzenną i instalację.
- Wykonam model formy przestrzennej i zaplanuję dla niej miejsce w otwartej przestrzeni.
- W niewielkim zespole obmyślę i wykonam instalację w wybranej przestrzeni szkolnej.

17. Formy przestrzenne

51. Alexander Calder (czytaj: kalder), *Mobile*, 1976

Oto forma przestrzenna poruszana podmuchami wiatru. Ruchoma konstrukcja z elastycznych prętów i kolorowych blaszanych elementów została osadzona na stabilnej podstawie. Dziełom takim nadano nazwę *mobile*, od łacińskiego słowa *mobilis* – ruchomy.

Zupełnie inną formą rzeźb niż dzieła opisane w poprzednim rozdziale są rzeźby o konstrukcji luźnej, otwartej. Powstają one nie przez lepienie ani ciosanie, lecz przez konstruowanie. Często są to konstrukcje z metalowych elementów, jak blachy i pręty, zazwyczaj pomalowane na jeden lub kilka kolorów. Bywają też formy skonstruowane z drewna albo z tworzyw sztucznych, a nawet ze sznurków i tkanin. Kompozycje te uznaje się za rzeźby, ponieważ są trójwymiarowe. Lepsza jest chyba jednak nazwa, którą specjalnie dla nich wymyślono – **formy przestrzenne**.

Formy przestrzenne to **trójwymiarowe konstrukcje rzeźbiarskie, które nie odgraniczają się, jak bryła, od otaczającej je przestrzeni, ale się z nią wzajemnie przenikają.**

← **52. Jerzy Jarnuszkiewicz, *Forma przestrzenna*, XX wiek**
Ta forma przestrzenna, wykonana z odrębnie uformowanych i zmontowanych blach, jest lekka i prześwitująca. Dzieło to nie ukazuje niczego, co znamy z otaczającej nas natury – jest abstrakcyjne. Budzi zainteresowanie samą swoją formą, zmieniającą się zależnie od kierunku oświetlenia i siły światła.

Przestrzenna abstrakcja

- Przygotuj dwie tekturowe rolki po papierze toaletowym albo dwie styropianowe tacki. Mogą się też przydać wykałaczki lub dłuższe zastrzone patyczki. Potrzebne będą jeszcze nożyczki i prostokątny kafelek z plasteliny o długości 10–15 centymetrów i grubości 1 centymetra.
- Przetnij rolkę lub tackę na kilka części w taki sposób, aby po-

wstałe elementy miały podobny, charakterystyczny kształt. Pomyśl, czy z przygotowanych elementów powstanie kompozycja statyczna, czy raczej dynamiczna.

- Skomponuj swoją abstrakcyjną formę przestrzenną – zamocuj jej elementy w cokole z plasteliny.
- Zaproponuj miejsce, w jakim mogłaby stanąć taka forma,

gdyby została zrealizowana w większej skali i z trwałych materiałów.

Forma przestrzenna... na głowie

- ★ Wykonaj z kolorowego kartonu oryginalne nakrycie głowy, które byłoby przykładem atrakcyjnej formy przestrzennej. Może to być element stroju karnawałowego lub kostiumu dla aktora widowiska scenicznego.

Pomyśl, odpowiedz

1. Wyjaśnij, co to jest forma przestrzenna.
2. Wymień i wyjaśnij różnice między formą przestrzenną a innymi rodzajami rzeźb.

18.–19. Formy w przestrzeni – instalacje

W czasach nam współczesnych pojawiło się wiele nowych rodzajów dzieł sztuki, a także działań plastycznych dziejących się w przestrzeni. Przykładem takich działań są **instalacje**, czyli umieszczanie w wybranej przestrzeni różnych elementów:

➔ **53.** Teresa Murak, *Trzeci zasiew*, 1973/2014, instalacja
To jedno spośród licznych dzieł, które artystka dosłownie wyhodowała – wyeksponowana tu suknia jest porośnięta rzeżuchą. Autorka w tej instalacji, podobnie jak w innych swoich dziełach, wyraża zaangażowanie w sprawy ekologii.

↑ **54. Jerzy Bereś, *Ołtarz milczenia*, 1977**

Artysta wykonał to dzieło w czasach panowania w Polsce komunizmu, gdy za krytykę władzy groziła kara – dlatego wielka płaska głowa w głębi ma zasznurowane usta. To i wiele innych swoich dzieł o podobnym charakterze artysta nazwał **artystyczną manifestacją**.

gotowych (znalezionych czy zakupionych w sklepie) lub wykonanych specjalnie dla danego dzieła. Cechą instalacji – w odróżnieniu od formy przestrzennej – jest to, że zawsze wyraża ona jakieś treści, chce widzowi, który znajduje się w jej wnętrzu (w obręb instalacji zwykle można wejść), coś ważnego przekazać. Bywa, że działaniom plastycznym towarzyszy muzyka (dźwięk), film lub nagranie wideo. Niekiedy zdarza się, że artysta włącza się w swoje dzieło i sam prezentuje je widzowi.

Przemawiająca instalacja

- Obmyślcie w zespołach kilka plastycznych instalacji, które niosłyby ważne dla was przesłania. Mogą one dotyczyć waszych wspólnych szkolnych problemów lub potrzeb.
- Znajdźcie na terenie szkoły (na przykład w klasie, na korytarzu, na schodach) miejsca, które najlepiej nadają się do realizacji waszych działań. W instalacjach można wykorzystać na przykład krzesła, różnej wielkości pudełka,

sznurki, kartony i gazety. Przydać się też mogą kolorowe papiery, pisaki, klej, nożyczki, pinezki i taśma klejąca.

- Zadbajcie o dokumentację fotograficzną swoich realizacji, a następnie o sprawny demontaż zainstalowanych elementów. Warto pamiętać, że żadne z działań w przestrzeni publicznej nie może nikogo obrażać ani powodować zniszczenia jakichkolwiek sprzętów.

Pomyśl, odpowiedz

1. Odpowiedz, które spośród działań podejmowanych przez artystów w przestrzeni zostały przedstawione w tej lekcji.
 2. Wyjaśnij, co to jest instalacja.
- ★ Spróbuj określić, jakie są główne różnice między formą przestrzenną a instalacją.

O budowlach

- Dowiem się, co to jest architektura.
- Poznam główne różnice między architekturą a rzeźbą i malarstwem.
- Nauczę się rozpoznawać symetrię i rytm w architekturze.
- Poznam pojęcie projektowania.
- Poznam sposób, w jaki architekci nadają budowlom cechy statyki i dynamiki.
- Wykonam własne konstrukcje z modułów i projekty brył architektonicznych.

20. Sztuka pod gołym niebem

↓ 55. Katedra w Kolonii, XIII wiek (ukończona w XIX wieku)

Oto jedna z najsłynniejszych średniowiecznych katedr (kościółów) w Europie. Miała pomieścić ogromną rzeszę wiernych i świadczyć o wielkości i wspaniałości Boga, a także sprzyjać uduchowionej modlitwie. Stąd jej rozmiary, a przede wszystkim niezwykła wysokość – do dziś katedry górują nad pobliską zabudową miast.

Dzieł sztuki, o których mówiliśmy dotychczas, nie spotyka się na każdym kroku. Znajdują się one zazwyczaj w muzeach, galeriach albo we wnętrzach zabytkowych pałaców i kościołów. Czasami też w prywatnych mieszkaniach miłośników sztuki – kolekcjonerów.

Do wyjątków należy rzeźba. Rzeźby jako pomniki można oglądać na miejskich placach, jako figury świętych można je spotkać przy wiejskich drogach.

Jest jednak dziedzina sztuki, której dzieła, na ogół wielkich rozmiarów, są wznoszone pod gołym niebem. To budowle – twory sztuki zwanej **architekturą**.

← **56. Norman Foster, biurowiec w Londynie, 2004**

Obecnie powstają budowle, które niełatwo opisać w prosty sposób – przypominają z zewnątrz ogromne, nieraz przedziwne rzeźby. Projektujący je architekci swobodnie wykorzystują rozmaite formy i uzyskują pozwolenie na realizację nawet najbardziej dziwnych czy zaskakujących projektów. Ze względu na swój oryginalny kształt budynek pokazany na zdjęciu jest przez londyńczyków nazywany gherkin (czytaj: gerkin), czyli po angielsku korniszon. Biurowiec jest znanym symbolem Londynu, a także przykładem architektury ekologicznej, czyli budowli oszczędnej energetycznie i wzniesionej z przyjaznych środowisku materiałów.

Zastanówmy się: czym różni się, ze względu na przeznaczenie, dzieło architektury od dzieł malarstwa czy rzeźby?

Wystarczy, że obraz lub rzeźba są piękne albo przejmujące, że nas duchowo wzbogacają, że możemy je podziwiać. Również dzieło architektury, czyli budowla, powinno być piękne, ale musi także dobrze służyć celowi, dla którego zostało stworzone – jako miejsce, w którym człowiek żyje, pracuje, modli się albo odpoczywa. Tę cechę architektury nazywamy **funkcjonalnością**.

Domowa kuchnia plastyczna

- Przygotuj kilka pudełeczek, na przykład po lekarstwach, zapalkach, kosmetykach lub produktach spożywczych. Może będzie wśród nich jedno płaskie i okrągłe? Ten zestaw dobrze uzupełni rolka po papierze higienicznym.
- Oklej starannie pudełeczka i rolkę papierami białym, srebrnym i czarnym (lub jednym z nich). Staną się one wówczas uniwersalnymi bryłkami do budowania.
- Zapakuj te bryłki do większego pudełka, aby nie uległy uszkodzeniu w drodze do szkoły.

Ciekawa bryła architektoniczna

- Przygotuj oklejone papierem bryłki (pudełeczka i rolki) oraz kolorową plastelinę i plastikowe zakrętki. Potrzebne będą też: sztywna podstawka z grubej tektury falistej lub płyty piankowej, niewielka porcja gumo-plasteliny oraz kilka szpilek lub mocny klej.
- Skomponuj z przygotowanych (wybranych) materiałów interesującą budowlę i przymocuj ją szpilkami lub mocnym klejem do podstawki.
- Przyjrzyj się uważnie budowli i pomyśl, jaką mogłaby pełnić funkcję, gdyby była znacznie większa, a jaką, gdyby była ogromna (monumentalna).

Pomocne byłoby ustawienie obok budowli małego ludzika, a następnie kilku okruszków z plasteliny (jako grupy ludzi).

Zgrany zespół – komponowanie przestrzeni

- Obejrzyjcie nawzajem swoje gotowe projekty architektoniczne. Być może uda się je zestawić w pewną większą całość?
- Zaplanujcie taki układ budowli w wyznaczonej przestrzeni (na przykład na tablicy

korkowej), aby stał się ciekawym dla oka i funkcjonalnym zespołem architektonicznym. Można go uzupełnić wyciętymi z papieru drogami, trawnikami, drzewami.

- Na koniec warto byłoby

nazwać ten szczególny zespół budowli. Co to będzie? Nowoczesny rynek miejski czy dzielnica mieszkaniowa, przemysłowa albo handlowo-usługowa? A może centrum kultury i rekreacji?

Pomyśl, odpowiedz

1. Kiedy rzeźbiarz komponuje swoje dzieło, stara się, aby jego forma była doskonała – piękna albo wyrazista. A o czym jeszcze musi myśleć architekt podczas projektowania budowli?
2. Podyskutujcie w klasie na temat bryły architektonicznej waszej szkoły. Czy jest atrakcyjna i urozmaicona, czy odpowiada zadaniom, które ma spełniać nowoczesna szkoła?

21. Symetria i rytm w architekturze

Wiemy już, że dzieło architektoniczne nie tylko powinno być piękne, ale przede wszystkim musi dobrze służyć celowi, do którego jest przeznaczone. Teraz jednak przyjrzyjmy się budowli jako dziełu, w którym obowiązują te same zasady kompozycji, jakie rządzą innymi dziełami plastyki. Sprawdźmy zatem, jak w architekturze realizują się znane wam już zasady symetrii i rytmu.

Oto dwie budowle, całkowicie różne pod względem rozmiarów, formy oraz przeznaczenia: dawny polski dworek (il. 57) oraz gmach Teatru Wielkiego w Warszawie (il. 58). Jeśli jednak spróbujemy je opisać według prawideł kompozycji, to odnajdziemy również ich podobieństwa. Obie budowle zostały skomponowane (mówimy: zaprojektowane) według zasad symetrii i rytmu.

↓ 57. Dworek w Petrykozach, I połowa XIX wieku

Tutaj oś symetrii stanowią drzwi wejściowe pośrodku dłuższej ściany. Część lewa i prawa tej ściany po obu stronach drzwi są identycznie skomponowane: mają po trzy okna, które zarazem tworzą wyraźny rytm.

↑ **58. Antonio Corazzi** (czytaj: koracci), **Teatr Wielki w Warszawie, XIX wiek**
Gdzie wyznaczymy oś symetrii, jeśli liczba kolumn (smukłych podpór) części środkowej jest parzysta? Poprowadzimy ją od najwyższego punktu – czubka trójkąta na szczycie budowli. Zauważymy wówczas, że lewa i prawa strona budynku są identyczne. Jest tu też kilka rytmów. Tworzą je regularne rzędy okien, ale przede wszystkim szeregi kolumn biegnące przez całą długość budynku (wyższe w części środkowej, niższe w częściach bocznych).

Jak pamiętacie, w rysunkach, obrazach czy rzeźbach idealna symetria jest spotykana bardzo rzadko – inaczej jest w architekturze. Od najdawniejszych czasów symetryczna, stabilna forma budowli, ożywiona harmonijnym rytmem rozmaitych elementów budziła podziw, szacunek i zaufanie. Tak budowano świątynie i pałace władców, a później także siedziby ważnych urzędów, teatry, szkoły, a nawet banki.

Zaobserwujcie, czy we współczesnej architekturze zasady symetrii i rytmu nadal znajdują zastosowanie.

Domowa kuchnia plastyczna

- Przygotuj 10 pustych pudełek po zapalniczkach, paski białego papieru o takiej szerokości jak długość pudełeczka, klej w sztyfcie i nożyczki.
- Oklej starannie paskami papieru zadrukowane ścianki pudełeczek i zadbaj przy tym o wyrazistość ich krawędzi.

Moduły, konstrukcje, budowle

- Przygotuj 10 oklejonych na biało pudełek po zapalkach (patrz: Domowa kuchnia plastyczna) i aparat fotograficzny. Każde takie białe pudełeczko jest – jak cegielka – modułem, czyli powtarzającym się

elementem o stałych wymiarach. Moduły często stosuje się w rozmaitych konstrukcjach, w architekturze i w projektach niektórych mebli.

- Zbuduj dwie formy architektoniczne: symetryczną i rytmiczną. W ćwiczeniu

wykorzystaj oba elementy – pudełeczka i szufladki. Fotografuj na bieżąco swoje prace (możesz wykonać ich kilka i wybrać najlepsze).

- Oceń, na ile było pomocne w tych zadaniach zastosowanie modułów.

Pomyśl i odpowiedz, wyszukaj

1. Czy znajdziesz w tym podręczniku jeszcze inne ilustracje pokazujące takie budowle, w których można wyznaczyć oś symetrii?
2. Przyjrzyj się z zewnątrz budynkowi szkoły. Czy odnajdujesz w jego architekturze rytm? Jeśli tak, spróbuj określić, czy jest to rytm prosty, czy złożony.

22. Statyka i dynamika w architekturze

↓ **59. Leone Battista Alberti, kościół Santa Maria Novella (Matki Boskiej Dobrej Nowiny) we Florencji, XV wiek**

To arcydzieło włoskiej architektury tchnie ciszą, spokojem, pogodną powagą. Owo wrażenie to efekt symetrii i zrównoważenia elementów pionowych i poziomych. Statykę budowli dodatkowo podkreśla płaska dekoracja przedniej ściany kościoła (fasady), złożona z prostokątów i kwadratów regularnie rozmieszczonych na jasnym tle oraz rzędu prostokątów zamkniętych półkolistym łukiem.

Sprawdziliśmy już, jak architekci stosują w swoich budowlach zasadę symetrii i rytmu. Przyjrzyjmy się więc kolejnym prawidłom komponowania. Czy o dziełach architektury możemy mówić, że mają kompozycję statyczną lub kompozycję dynamiczną? Jeśli uznajemy za cechy kompozycji statycznej spokój, zrównoważenie pionów i poziomów dające poczucie pewności i trwałości, a za cechy kompozycji dynamicznej – niepokój i wrażenie ruchu, to z pewnością tak. Przekonajmy się o tym na przykładach architektury dawnej – z XV i XVII wieku (il. 59 i 60), a także współczesnej (il. 61 i 62). Kontrast między statycznym i dynamicznym układem w architekturze dawnej prześledzimy na przykładzie frontowych ścian kościołów, tak zwanych **fasad**, natomiast w architekturze współczesnej – na przykładzie brył budynków.

← **60.** Francesco
(czytaj: franczesko)
Borromini,
kościół San Carlo
(św. Karola)
w Rzymie,
XVII wiek

Środkowa część fasady sprawia wrażenie ruchu, a nagromadzenie elementów architektonicznych i rzeźbiarskich wywołuje silne kontrasty światłocieniowe.

Popatrzmy na kolumny i głębokie nisze, w których umieszczono posągi świętych.

Dwie kondygnacje oddziela najbardziej wysunięty element fasady – gzyms o linii falistej. To wszystko razem daje efekt dynamiki, napięcia i niepokoju.

↑ **61. Ludwig Mies van der Rohe** (czytaj: mis wan der roe), **budynek IBM Plaza w Chicago (teraz: AMA Plaza), 1973**

To przykład współczesnej architektury realizującej zasady harmonii, statyki i funkcjonalności, czyli jak największej zgodności formy budowli z jej przeznaczeniem. Brak jakichkolwiek ozdób i szlachetna prostota to znaki architektury XX wieku.

↑ **62. Frank Gehry** (czytaj: gery), **Walt Disney Concert Hall** (czytaj: łolt dizni konsert hol) **w Los Angeles** (czytaj: los andżeles), **2003**

Ta niezwykła budowla przypomina wieloczęściową abstrakcyjną rzeźbę, złożoną ze skośnych kształtów i zakrzywionych powierzchni. Gdy na nią patrzymy, odnosimy wrażenie silnej dynamiki.

Łączenie przeciwieństw

- Przygotuj ołówek i szpiczerek, tabliczkę gliny samoutwardzalnej lub jednobarwnej plasteliny i zorganizuj warsztat rzeźbiarski. Potrzebne będą: makulatura do zabezpieczenia stołu, podstawka – deseczka lub gruba tekturka (wielkość zeszytu A5), wilgotna ściereczka do wycierania rąk, narzędzia do modelowania – drewniany nożyk, linijka, może się też przydać płasko przycięty patyczek i łyżeczka.
- Naszkicuj nowoczesny obiekt architektoniczny złożony z dwóch zestawionych lub połączonych

ze sobą brył – statycznej i dynamicznej. Podczas projektowania kształtów obu części obiektu myśl także o funkcjach, jakie każda z nich będzie spełniać.

- Wykonaj z gliny lub plasteliny niewielki model tego obiektu i sfotografuj go z kilku stron.
- Zatytułuj gotową pracę i zastanów się i powiedz, jaką rolę, oprócz użytkowej, może odgrywać zaprojektowany przez ciebie obiekt. Czy mógłby stać się ozdobą lub atrakcją miejscowości, w której mieszkasz?

Pomysł i odpowiedź, wyszukaj

1. Na podstawie reprodukowanych w tym rozdziale fotografii opisz elementy statyczne i dynamiczne w pokazanych budowlach.
2. Wyszukaj w swojej okolicy budynki, których bryły sprawiają wrażenie statycznych, i takie, których kształt wydaje się dynamiczny. Jeśli okaże się to możliwe, sfotografuj je od najciekawiej prezentującej się strony.

Antyk wiecznie żywy

- Poznam przykłady dzieł sztuki starożytnej Grecji i starożytnego Rzymu.
- Dowiem się, jak wyglądały antyczne kolumny.
- Poznam konstrukcję i funkcję oraz znaczenie łuku w architekturze.
- Odnajdę ślady antyku w dziełach późniejszych epok.
- Wykonam prace plastyczne inspirowane sztuką antyku.

23. Okiem architekta

63. Partenon, V wiek przed naszą erą

Największa ze świątyń wzniesionych na wzgórzu Akropol, poświęcona bogini Atenie. Została zbudowana na planie prostokąta, otoczona kolumnadą. Zdobilo ją wiele wspaniałych płaskorzeźb wykonanych przez wielkiego artystę Fidiasza i jego uczniów.

Jednym z fundamentów cywilizacji europejskiej, w której żyjemy, była kultura starożytnej Grecji i starożytnego Rzymu, zwana **antykiem** (od łac. *antiquus* – dawny). Obejmowała okres prawie 4000 lat, aż do upadku cesarstwa zachodniorzymskiego w V wieku naszej ery. Takie dziedziny nauki jak medycyna czy filozofia, a także niektóre wynalazki techniczne mają swoje źródło w tamtych czasach. Współczesne igrzyska olimpijskie zapoczątkowano właśnie w starożytnej Grecji, w miejscowości Olimpia.

Także cyfry rzymskie, twierdzenie Pitagorasa, przedstawienia teatralne, gatunki literackie czy idea demokracji, z którymi mamy do czynienia na co dzień, wywodzą się właśnie z antyku. W tym rozdziale dowiemy się, jak wiele starożytnych form architektonicznych i artystycznych znalazło swoją kontynuację w późniejszych epokach, a nawet czasach nam współczesnych. Przyjrzymy się dokładnie niektórym z nich.

↑ **64. Panteon** (dosłownie: świątynia wszystkich bogów) w Rzymie, II wiek

Ta ogromna i wspaniała budowla ma okrągły kształt (obiekty takie nazywamy rotundami) i jest przykryta wielką, choć niezbyt wysoką kopułą z otworem pośrodku, przez który wpada do wnętrza światło. Wejście do Panteonu jest wsparte na potężnych kolumnach, nad którymi wznosi się trójkątne zwieńczenie, czyli tympanon. Ta część budowli, zwana portykiem, bardzo przypomina front świątyni greckiej.

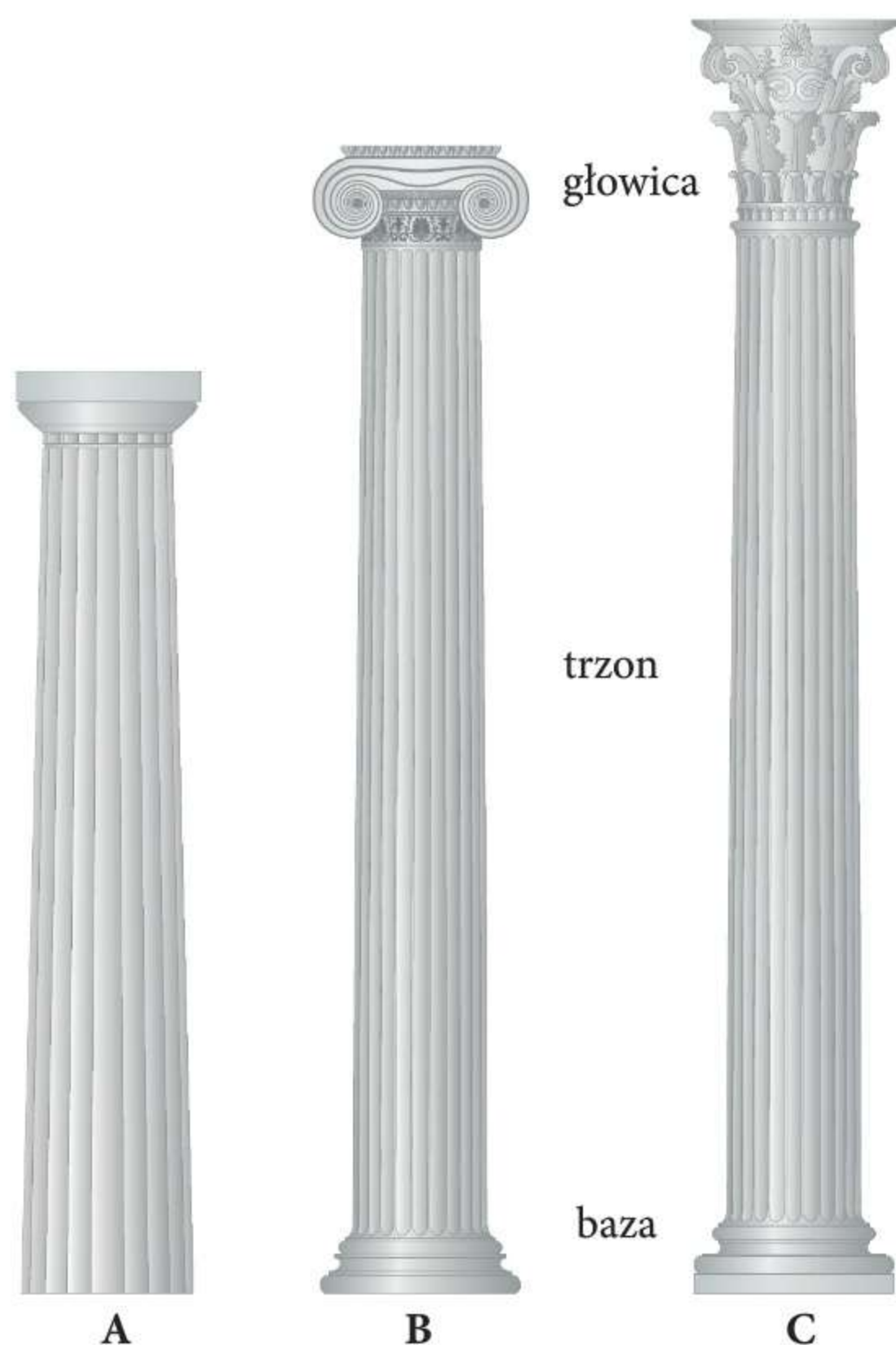
Obszarem nieustającego zainteresowania antyku jest też mitologia. Wyobraźnię starożytnych Greków i Rzymian wypełniały niesamowite historie o bóstwach, herosach i fantastycznych stworach. Wierzano, że pomyślność, zdrowie i ochrona przed kataklizmami zależy od ofiary, jaką ludzie złożą swym bogom. W tym celu budowano okazałe świątynie i wypełniano je ogromnymi rzeźbami. Najslawniejszym kompleksem świątynnym w Grecji jest – zbudowany w V wieku przed naszą erą – Akropol w Atenach. Znajdują się tam budynki sakralne poświęcone patronce miasta (*polis*) – Atenie, jak również Artemidzie i Posejdonowi.

→ **65. Fidiasz, Atena Partenos** (rekonstrukcja), V wiek przed naszą erą

Statua Ateny stworzona przez Fidiasza miała 11 metrów wysokości. Posąg stał w Partenonie. Atena – wykonana z kości słoniowej i złota – w prawej dłoni trzymała figurę bogini zwycięstwa, Nike, a lewą dłoń opierała na tarczy. Niestety, rzeźba ta nie dotrwała do naszych czasów.

W antycznych świątyniach spotykamy trzy rodzaje kolumn, zaprojektowanych zgodnie z tak zwanymi porządkami architektonicznymi: doryckim, jońskim i korynckim. Kolumny były najważniejszymi elementami tych porządków.

A. Porządek dorycki

Był najstarszym z greckich porządków, a równocześnie najprostszym i najsurowszym. Kolumny nie miały bazy, a ich głowice składały się tylko ze spłaszczonej poduszki i kamiennej kostki.

B. Porządek joński

Kolumna jońska była znacznie smuklejsza od doryckiej, miała podstawę, czyli bazę złożoną z kilku kamiennych wałków, a jej głowicę tworzyły dwie ślimacznice (skręcone spirale).

C. Porządek koryncki

Nieco podobny do jońskiego. Kolumna była jeszcze smuklejsza, z bazą i kapitelem ozdobionym liśćmi akantu (liści i kwiatów tej śródziemnomorskiej rośliny często używano jako motywu zdobniczego).

➔ 66. Świątynia antyczna

Na rysunku zaznaczono podstawowe elementy fasady.

↑ **67. Pierre Vignon (czytaj: pier winią), kościół św. Magdaleny w Paryżu, 1842**

Paryski kościół bardzo przypomina antyczny Partenon. Zwróć uwagę na porządki architektoniczne w obu tych budowlach i znajdź różnice.

Antyczne porządki architektoniczne, które Grecy wypracowywali przez setki lat, były potem chętnie stosowane przez architektów kolejnych epok, aż po czasy nam współczesne. Zbudowane ponad 2000 lat po Partenonie kościół św. Magdaleny w Paryżu i kościół św. Aleksandra w Warszawie bardzo przypominają antyczne świątynie. Elementy zaczerpnięte ze starożytnych budowli znajdziemy także na innych kontynentach.

↑ **68. Piotr Aigner, kościół św. Aleksandra w Warszawie, 1826**

Forma tego XIX-wiecznego kościoła była wzorowana na przykrytym kopułą rzymskim Panteonie.

↓ **69. Kapitol Stanów Zjednoczonych w Waszyngtonie, II połowa XIX wieku**

Na budynku siedziby amerykańskiego Kongresu możemy znaleźć elementy zaczerpnięte z architektury antycznej. Czy potrafisz je wskazać?

W niektórych budynkach antycznych tradycyjne kolumny zastąpiono **kariatydami**. Są to podpory architektoniczne w formie postaci kobiecej. Wykute w kamieniu figury dodawały budynkowi dekoracyjności. W ten sposób urozmaicono jeden z portyków (czyli wejście otoczone kolumnadą) Erechtejonu na ateńskim Akropolu. Formę kariatydy odnajdziemy także na fasadach późniejszych, a nawet współczesnych budynków.

➔ **70. Erechtejon, V wiek przed naszą erą**

To jedna ze świątyń na Akropolu, wzniesiona na cześć Erechteusza – jednego z pierwszych królów Aten. W jednym z portyków zamiast kolumn wykorzystano rzeźbione figury kobiece – kariatydy.

⬇ **71. Marek Budzyński (architekt), Jerzy Juczkowicz (autor rzeźb), kariatydy na tyłach gmachu Sądu Najwyższego w Warszawie, 1999**

Surowy, przeszklony gmach sądu został ożywiony formami rzeźbiarskimi w postaci kariatyd. Gmach otacza szereg filarów, na których umieszczono sentencje prawnicze w językach łacińskim i polskim.

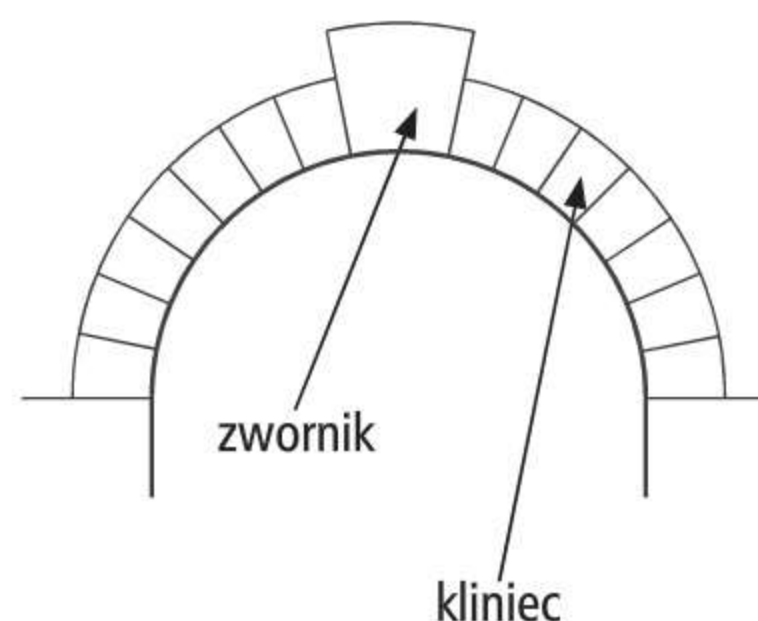
Największym osiągnięciem technicznym starożytnego Rzymu była konstrukcja łuku. Potęgę imperium i zwycięstwa militarne kolejnych cesarzy upamiętniały **łuki triumfalne**. Były to monumentalne bramy, przez które wjeżdżał do miasta cesarz-dowódca po wygranej bitwie.

← 72. Łuk Tytusa w Rzymie, I wiek

Łuk triumfalny wzniesiony dla uczczenia zwycięstwa cesarza Tytusa, który stłumił na Wschodzie (w Judei) zbrojny bunt przeciw rzymskiej tyranii. Choć my inaczej ocenilibyśmy to zwycięstwo, dla Rzymian było ono umocnieniem potęgi imperium. Na szczytach łuków triumfalnych, a więc również na tym, wyobrażano zwycięzców na **kwadrydze** (dwukołowym wozie zaprzężonym w cztery konie). Rzeźby te nie dotrwały jednak do naszych czasów.

Łuk składa się z niewielkich cegiełek albo kamieni o kształtach przypominających niemal dokładnie kawałki tortu, gdy wytniemy w nim najpierw okrągły środek, a pozostały, szeroki krążek promieniście pokroimy dookoła. Taką część łuku nazywamy klinem. Klince układają się ku górze w półkole na dwóch skrajnych podstawach, z obu stron, tworząc ramiona łuku. Gdy ramiona na szczycie zbliżają się do siebie, przychodzi pora na najważniejszy kliniec – zwornik. Gdy zwornik znajdzie się już na swoim miejscu, podparcie można spokojnie usunąć: łuk trzymałby się nawet wówczas, gdyby klinców i zwornika nie sklejo no zaprawą. A ta dziwna tajemnica jego siły polega na tym, że im większy ciężar napiera nań od góry, tym silniej klince się zaciskają i napierają na siebie ściankami, moglibyśmy rzec – zwierają swój szereg. Tak właśnie można było w starożytnym Rzymie budować zachowane do naszych czasów arkady akweduktów czy Koloseum.

Płaskorzeźbione dekoracje oraz wyryte na powierzchni kamienia łacińskie inskrypcje (napisy) informowały o szczegółach kolejnego podboju. Na szczycie umieszczano kwadrygę z posągami osoby, na cześć której wzniesiono dany łuk.

➔ **73. Adam Myjak, Antoni Janusz Pastwa, *Kwadryga Apollina*, gmach Teatru Wielkiego w Warszawie, 2002**

Budynek teatru zaprojektował w XIX wieku włoski architekt Antonio Corazzi. W jego zamierzeniu fasada miała być zwieńczona kwadrygą. Ostatecznie wyrzeźbiono ją dopiero w XXI wieku. Czy potraficie znaleźć tę rzeźbę na zdjęciu fasady teatru (il. 58)?

Do idei starożytnej bramy, otwierającej drogę do podboju terytorialnego, nawiązuje bardzo nowatorski w formie Gateway Arch w Saint Louis w USA.

➔ **74. Eero Saarinen, Gateway Arch (czytaj: getlej arcz, pol.: łuk wjazdowy) w Saint Louis w USA (czytaj: seint lufis), 1966**

Obiekt ten został wykonany ze stali. Wzniesiono go jako pomnik tysięcy ludzi, którzy przybyli do USA z Europy w poszukiwaniu szczęścia na nowym kontynencie. Łuk, symbolizujący wrota na Zachód, ma 192 metry wysokości (jest 40 metrów niższy od Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie, który ma 231 metrów). Wewnątrz znajdują się windy, którymi można dotrzeć na samą górę, skąd roztacza się wspaniały widok na miasto i rzekę Missisipi.

Portyk Pałacu Wyobraźni

- Przedstaw wyjątkowy, tajemniczy lub okazały portyk. Praca może mieć tytuł *Wejście do świata wyobraźni*.
- Gdy będziesz wymyślać kształt kolumn i innych elementów tego portyku, możesz czerpać inspiracje ze sztuki antycznej albo po prostu... daj upust swojej fantazji!

Warto pamiętać, że inspirować się, to nie znaczy naśladować,

ale spoglądając na inne dzieło, znaleźć własny, twórczy sposób realizacji tematu.

- Zastosuj wybraną technikę plastyczną, na przykład rysunek tuszem i pastel na kartonie A4 albo relief z plasteliny na tekturze formatu A5 (wielkość szkolnego zeszytu).

Łuk powitalny

- Przedstaw swoją koncepcję łuku, który będzie bramą powitalną dla zwycięzcy w dowolnej konkurencji sportowej albo dla ulubionego zespołu muzycznego.

A może łuk ten powita superbohatera roku?

- Pracę wykonaj w technice kolażu na kartonie A4 w wybranym kolorze. W tym zadaniu możesz wykorzystać zdjęcia i napisy z gazet i czasopism.

- ★ Pomyśl, z jakich materiałów można by wykonać taki łuk w skali 1:1, czyli o wysokości co najmniej 2,5 metra. Jak mógłby być skonstruowany i jak ozdobiony?

Pomysł i odpowiedź

1. Łuki triumfalne wznoszono także na terenach położonych poza Rzymem, na przykład w Azji. Wyjaśnij dlaczego.
2. Obejrzyj raz jeszcze ilustrację ukazującą trzy rodzaje kapiteli kolumn: jeden przypominający spłaszczoną poduszkę, drugi ze ślimakowatymi skrętami po obu stronach, trzeci zdobiony liśćmi rośliny. Opisz je z wykorzystaniem odpowiednich terminów.

24. Okiem archeologa

Archeologia to dziedzina nauki badająca historię i kulturę ludzi na podstawie wykopalisk. Ma swój początek w odkryciach, których dokonano prawie 300 lat temu w Pompejach i Herkulanum koło Neapolu. Te dwa starożytne miasta przykryła kilkunastometrowa warstwa lawy i popiołu po wybuchu wulkanu – Wezuwiusza – na początku naszej ery. Badania prowadzone w tych miejscach dostarczyły wiele informacji na temat tego, jak wyglądały i funkcjonowały antyczne miasta oraz jak żyli ich mieszkańcy. Natrafiono tam na świetnie zachowane przedmioty codziennego użytku, między innymi **wazy**. Posługiwano się nimi

➔ **75. Klitias i Ergotimos, waza François (czytaj: fransua), VI wiek przed naszą erą, Grecja**

Oto jedno z najslawniejszych naczyń ozdobionych w stylu czarnofigurowym – wielka waza (wysokości 66 centymetrów) przeznaczona do mieszania wina z wodą. W sześciu pasach obiega ją kompozycja ze scenami z mitologii oraz z wojny trojańskiej. Na wazie znaleziono podpis artystów dumnych ze swego dzieła: „Ergotimos mnie wykonał, a Klitias malował”.

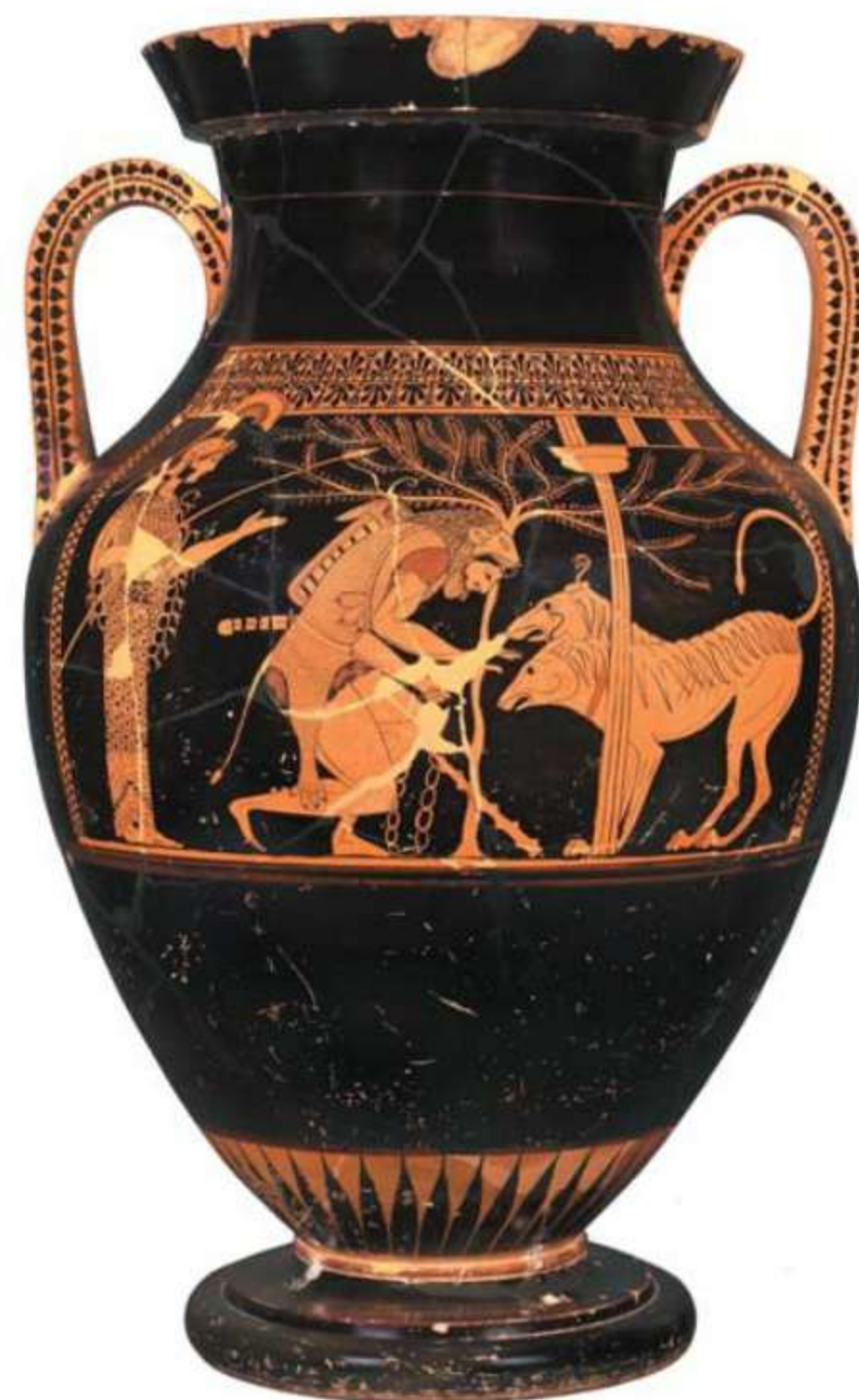

➔ **76. Herakles i Cerber, malowidło na wazie czerwonofigurowej, VI wiek przed naszą erą, prawdopodobnie Włochy**

Herakles – to syn Zeusa, najślawniejszy siłacz w greckiej mitologii. Niecne czyny młodości miał odkupić bardzo trudnymi pracami, między innymi sprowadzić ze świata zmarłych straszliwego wielogłowego psa – Cerbera. Tę właśnie scenę przedstawia malowidło na wazie.

zarówno w gospodarstwie domowym, jak i podczas obrzędów religijnych i pogrzebowych. Umieszczano na nich sceny z życia bogów, zawodów sportowych i wojen. W starożytnej Grecji dekorowano je w stylu czarno- lub czerwonofigurowym, w zależności od koloru przedstawionych na naczyniu postaci.

Naczynia ceramiczne z malowanymi dekoracjami możemy znaleźć w każdej epoce, ale różnią się one techniką wykonania i stylistyką. W XVIII wieku bardzo popularna (oczywiście jedynie wśród zamożnych warstw społecznych – szlachty, magnaterii i dworu królewskiego) była ceramika szklwiona – **porcelana**. Ze względu na wysokie ceny nazywano ją białym złotem. Technika jej wyrobu była znana w Chinach już w VII wieku, jest jednak na tyle skomplikowana, że w Europie opracowano ją dopiero 1000 lat później.

↑ **77. Pablo Picasso, Sowa, 1948, ceramika**

To jeden z 32 ceramicznych talerzy zdobionych własnoręcznie przez Pabla Picassa. Światowej sławy artysta przekazał je do Muzeum Narodowego w Warszawie, gdy w 1948 roku odwiedził stolicę.

↑ **78. Porcelana ćmielowska, XX wiek**

W Ćmielowie (województwo świętokrzyskie) od XIX wieku do dziś wyrabia się porcelanę. Na tym współczesnym serwisie kawowym widzimy popularny w antyku motyw liścia palmy (palmety) czy falistej wstęgi (zwanej biegącym psem).

↑ **79. Flora, malowidło ściennie z Pompejów, I wiek**

Ta wdzięczna panienka to bogini Flora zrywająca kwiaty. Jak wiele innych rzymskich malowideł, tak i to zaginęło na całe stulecia.

↑ **80. Malowidło ściennie z Pompejów, I wiek**

Ten fragment malowidła z Pompejów ukazuje postać na tle iluzjonistycznie namalowanej architektury.

Pomimo iż w XX wieku ceramikę produkuje się głównie za pomocą maszyn, dużą popularnością nadal cieszą się przedmioty wykonywane i dekorowane ręcznie.

W kilku pompejańskich domach znaleziono wspaniałe dzieła rzymskiego malarstwa ściennego. Znajdowały się one na ścianach pokoi i atriów, a ich świeże, żywe kolory zdumiały odkrywców. Co przedstawiają malowidła? Przeróżne tematy: krajobrazy, ludzi wśród bujnej zieleni, egzotyczne zwierzęta, sceny z mitologii, a także architekturę. Są wykonane tak przemyślnie, że gdy się na nie patrzy, można odnieść wrażenie, iż widzi się nie ścianę z malowidłami, a rzeczywiście istniejące wnętrza. Takie malowidła nazywamy **iluzjonistycznymi**.

Antyczny zwyczaj dekorowania ścian malarstwem znalazł ciekawy wyraz we współczesnym zjawisku – **muralach**. To wielkoformatowe malowidła wykonane na ścianach budynków w miastach, na murach czy w przejściach podziemnych. Jeśli będziecie mieli okazję,

➔ **81. Sainer, *Primavera*, Łódź, 2012**

Primavera w języku hiszpańskim i włoskim oznacza wiosnę. Autor muralu zaprezentował na ścianie łódzkiego budynku współczesne wyobrażenie personifikacji (uosobienia) przyrody budzącej się do życia.

przyjrzyjcie się, jak wygląda praca takiego ulicznego artysty. Zazwyczaj używa on jedynie pędzla i farb, czasami korzysta z szablonów albo z projektora multimedialnego, z którego obraz jest rzutowany na ścianę. W przeciwieństwie do graffiti naprędce wykonanych farbą w sprayu, murale powstają jedynie za zgodą właściciela budynku. Niektóre z murali są namalowane tak realistycznie, że przedstawione na nich elementy wydają się prawdziwe. Wykonanie tak precyzyjnego obrazu na ogromnej ścianie wymaga niemałych umiejętności, wieloletniej praktyki i... braku lęku wysokości.

⬇ **82. Max Cabanes (czytaj: maks kaban), *Dziewczyna na wałach*, Angoulême (czytaj: agulem), Francja, 2004**

Artysta wykorzystał pustą ścianę budynku w nieciekawym otoczeniu i namalował na niej fragment iluzjonistycznej architektury. Gdyby nie utrzymana w odcieniach błękitu kolorystyka, przechodzień mógłby mieć wrażenie, że patrzy na rzeczywistą architekturę.

↑ **83. Aleksander Wielki na fragmencie mozaiki *Bitwa pod Issos*, II wiek przed naszą erą**

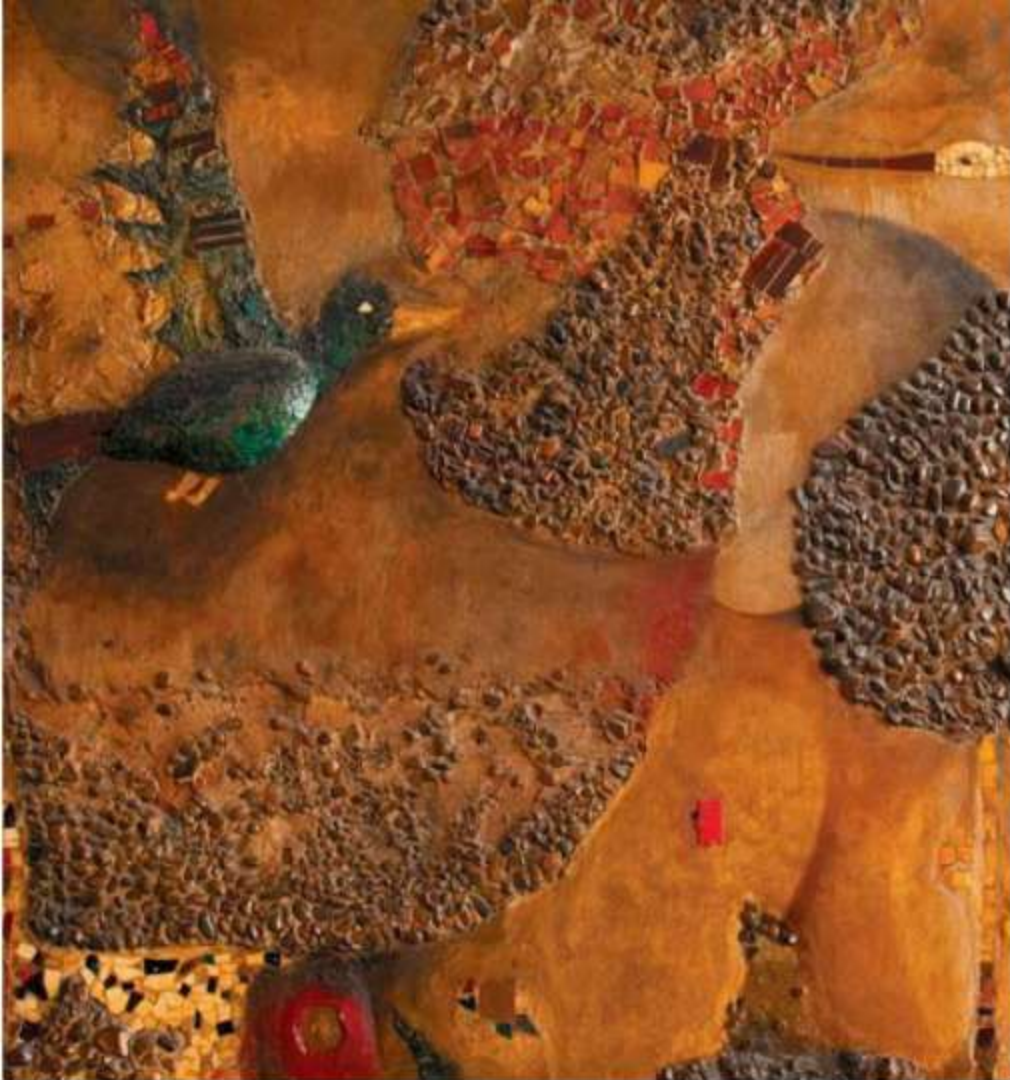
Ta mozaika z Pompejów przedstawia zwycięską bitwę Aleksandra Macedońskiego z królem perskim Dariuszem III w 333 roku przed naszą erą. Aleksandra poznajemy po pancerzu ozdobionym głową Gorgony.

Innym, znanym już w starożytności sposobem dekoracji wnętrza były **mozaiki**. To wielobarwne kompozycje wykonane z niewielkich kosteczek szklanych, kawałków ceramicznych, barwnych otoczków (kamieni wyrzuconych na brzeg), kamieni półszlachetnych i szlachetnych, a nawet złota. Mocuje się je na ścianach lub posadzkach za pomocą specjalnej zaprawy wapiennej lub cementu. Proces powstawania mozaiki jest długi i żmudny, ale warto uzbroić się w cierpliwość. Efekty przypominają co prawda malarstwo ścienne, jednak trwałość mozaik jest nieporównywalnie większa. Szczególną popularnością cieszyły się w starożytności, wczesnym średniowieczu oraz w sztuce bizantyjskiej. Dekorowano nimi domy, kościoły oraz budynki użyteczności publicznej. Stosowano je chętnie w muzułmańskich pałacach i meczetach. Mozaiki możemy spotkać także na wielu elewacjach (ścianach zewnętrznych) lub we wnętrzach nowoczesnych budynków powstałych w Polsce po II wojnie światowej.

➔ **84. Cesarzowa Teodora na średniowiecznej mozaice w kościele św. Witalisa w Rawennie, VI wiek**

W Rawennie zachowały się piękne, bizantyjskie mozaiki. Ten fragment przedstawia cesarzową Teodorę z orszakiem na charakterystycznym dla średniowiecza złotym tle.

↑ **85. Gabriel i Hanna Rechowiczowie, mozaika w Domu Chłopa w Warszawie, lata 60. XX wieku**
Czasami mozaiki były formami abstrakcyjnymi. W dekoracji Domu Chłopa pojawił się jednak pewien motyw dekoracyjny, który można rozpoznać. Jaki?

Mozaika – obrazek... jak z pikseli

- Przygotuj kwadrat z tektury o boku 20 centymetrów, blok z kolorowymi kartonami, nożyczki i klej w sztyfcie. Przyda się też wilgotna szmatka do wycierania palców z kleju.
- Wykonaj ołówkiem na tekturze prosty konturowy rysunek – może to być motyw zaczerpnięty ze świata natury albo nowych technologii. Otocz go ramką o szerokości 1 centymetra. Zdecyduj, jakie kolory zastosujesz w swojej kompozycji.
- Potnij wybrane kolorowe kartony na małe kwadraciki (1 centymetr i mniejsze), możesz też

użyć kartoników w innych kształtach (na przykład trójkątnych czy zaokrąglonych). Wyklej z tych barwnych „kostek” dekoracyjną mozaikę. Zachowaj niewielkie odstępy pomiędzy naklejanymi elementami (1 milimetr). Pamiętaj, żeby te odstępy były podobne w całej kompozycji.

• Z gotowych prac można utworzyć fryz dekoracyjny, który w dalekiej przyszłości być może odkryją archeolodzy?

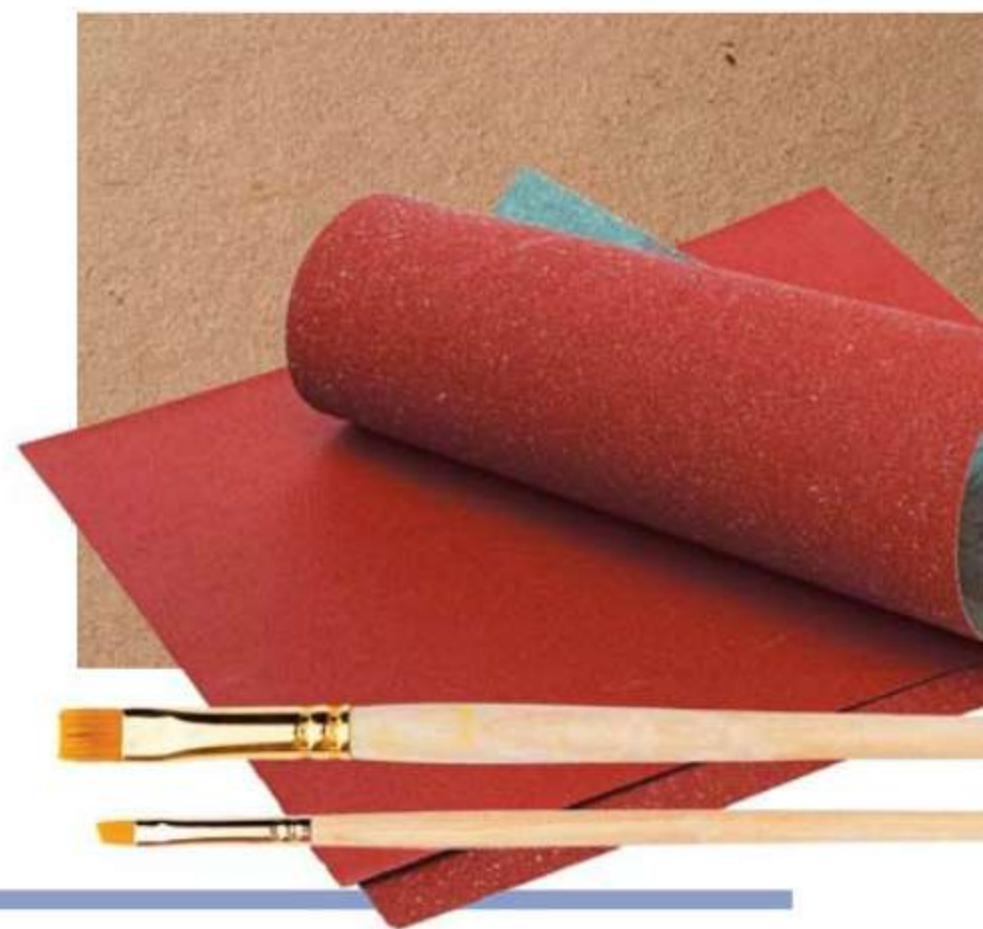
★ Wyszukaj w internecie opis, jak wykonuje się – krok po kroku – prawdziwą, ceramiczną mozaikę.

Panoramiczny mural szkolny

- Przygotuj karton rysunkowy A3 (złożony wzdłuż na pół) oraz przybory do rysowania i pastele.
- Wykonaj projekt panoramicznego malowidła ściennego (muralu), które mogło by zdobić główny hol twojej szkoły. Praca może mieć tytuł *Postać patrona szkoły* albo *Ogród nauki pełen rozmaitych mądrych stworzeń*.
- Zaznacz na projekcie ten fragment malowidła, który

w domu namalujesz na grubej tekturze z naklejonym na nią papierem ściernym.

- Zastosuj w tej części pracy farby akrylowe: białą lub jasnoszarą do zagruntowania powierzchni i kolorowe farby do wykonania malunku.
- Na koniec możesz nadać tekturze z malunkiem nieregularny kształt, co upodobni go do archeologicznego znaleziska.

Pomysł i odpowiedź

1. Wyjaśnij, co wydarzyło się w Pompejach. Na czym polega praca archeologa?
2. Wyjaśnij, czym są murale. Czy w twojej okolicy możesz znaleźć jakieś przykłady?
3. Powiedz, z jakich materiałów można wykonać mozaikę.

25. Okiem turysty

↑ 86. Kolumna Trajana w Rzymie, II wiek

Kiedy oglądamy relief oplatający tę sławną kolumnę (40 metrów wysokości), tworzący pas długości 250 metrów, możemy odczytać historię zwycięstw cesarza Trajana nad ludami zamieszkującymi tereny na Wschodzie.

Gdy wędruje się po miastach, które wchodziły w skład rozległego Cesarstwa Rzymskiego, nie sposób nie natknąć się na pozostałości cywilizacji starożytnej. Elementem krajobrazu widocznym z daleka są **pomniki** znajdujące się zwykle przy ruchliwych ulicach lub na placach. Kolumny ze stojącą na nich figurą przedstawiającą władcę, podobnie jak łuki triumfalne, miały upamiętniać cesarskie podboje. W Rzymie zachowały się dwie: kolumna Trajana i kolumna Marka Aureliusza. Ich trzony są pokryte reliefem (dekoracją płaskorzeźbioną), przedstawiającym wojenne sukcesy obu cesarzy.

Stawianie pomników w formie kolumn nie było jedynie domeną starożytności. Pomnik podobny do antycznych, ale wykonany dużo później, znajdziemy na placu Zamkowym w Warszawie.

← 87. Kolumna Zygmunta w Warszawie, 1643–1644

Odlana z brązu figura przedstawia monarchę ubranego w zbroję i płaszcz, trzymającego miecz oraz krzyż.

Powstała w XVII wieku kolumna upamiętnia króla Zygmunta III Wazę, który przeniósł stolicę z Krakowa do Warszawy. W wielu innych miastach świata także odnajdziemy formy przypominające starożytne kolumny, chociaż nie zawsze pełnią one tę samą funkcję, upamiętniającą słynne postaci z historii. Czasami, jak na przykład *Kobieta i ptak* w Barcelonie, są po prostu ciekawą, kolorową formą w przestrzeni miejskiej.

W starożytnym Rzymie popularnością cieszyły się także **pomniki konne**. Jeśli udasz się na Kapitol – jedno z rzymskich wzgórz – znajdziesz tam figurę Marka Aureliusza siedzącego na koniu. Cesarz jest ukazany w reprezentacyjnej pozie – jako imperator i bóstwo jednocześnie.

Wykonuje gest sugerujący, że właśnie przemawia do swego wojska. W dynamicznej pozie został uchwycony także koń. Podobnie jak figury cesarzy ustawiane na kolumnach, pomniki konne odlewano z brązu.

↑ **89. Pomnik konny Marka Aureliusza na Kapitolu w Rzymie, współczesna kopia pomnika z II wieku**

Cesarz, chociaż prowadził liczne wojny, z zamiłowania był filozofem i pisarzem. Uważano go za władcę mądrego i sprawiedliwego. Ten wspinały pomnik wyobraża go jako wodza, na którego twarzy maluje się skupienie i zamyślenie.

↑ **88. Joan Miró (czytaj: dżoan miro), *Kobieta i ptak*, park imienia Joana Miró w Barcelonie, 1982**

Ta rzeźba hiszpańskiego artysty, żyjącego w XX wieku, przypomina formą kolumnę, a jednocześnie postać kobiecą. Nie ma za zadanie upamiętniać żadnej postaci ani wydarzenia, wygląda niemal jak forma abstrakcyjna (nieprzedstawiająca). W ciekawy plastycznie sposób uatrakcyjnia miejską przestrzeń. Została wykonana z betonu i pokryta płytkami ceramicznymi w kolorach czerwonym, niebieskim i żółtym.

↑ **90. Marek Moderau, Mieczysław Naruszewicz, pomnik Tysiąclecia Jazdy Polskiej w Warszawie, 1994**
Współczesny pomnik konny. Rzeźba przedstawia dwóch jeźdźców galopujących na koniach: piastowskiego pancernego z włócznią i ułana. U dołu znajdują się cztery mosiężne tablice upamiętniające najważniejsze bitwy w historii polskiej kawalerii.

Choć czasy świetności Cesarstwa Rzymskiego mamy już dawno za sobą, pomniki tego rodzaju nadal inspirują artystów. Niektórzy, tak jak autorzy pomnika Tysiąclecia Jazdy Polskiej, kojarzą te formy z historią i batalistyką. Inni, jak duet artystyczny Kocur/Kijewski, interpretują je w bardziej żartobliwy, niejednoznaczny sposób.

↓ **91. Kocur/Kijewski, (Zombie) Portret konny Andy'ego Warhola (czytaj: endiego łorchola), 1998**

Rzeźba wykonana przez Małgorzatę Malinowską (pseudonim Kocur) i Marka Kijewskiego może się kojarzyć z formą starożytnego pomnika konnego. Zamiast cesarza dowódcy widzimy tu jednak centaura (pół człowieka, pół konia) z twarzą amerykańskiego artysty – Andy'ego Warhola, ubranego w prawdziwy sweter. Jak ci się podoba taka wersja portretu konnego?

← **92. Teatr Apollina w Epidaurze, IV wiek przed naszą erą, Grecja**
Teatr w Epidaurze, który widzimy na fotografii, mieścił 14 000 widzów. Obecnie w tym mieście organizuje się co roku festiwale sztuk pisarzy antycznych.

Na całym obszarze dawnego Cesarstwa Rzymskiego możemy natrafić na pozostałości teatrów i stadionów. **Teatry antyczne** były budowane na wolnym powietrzu. Miały kształt półkolisty z miejscami dla widzów w formie schodów wykutych w kamieniu. Początkowo wykorzystywano naturalne zbocza górskie, na których siedzieli widzowie. U stóp wzniesienia znajdowała się półkolista *orchestra*, na której odbywały się przedstawienia połączone z obrzędami religijnymi. Aktorzy byli widoczni nawet z ostatnich rzędów widowni także dzięki wyrazistym maskom i koturnom, czyli sandałom o bardzo grubej podeszwie, które nosili na scenie. Taki sam podział na scenę i widownię funkcjonuje we współczesnych teatrach.

← **93. Teatr Na Wodzie, Łazienki w Warszawie, XVIII wiek**
Scena w niewielkim amfiteatrze w Łazienkach wygląda jak ruina antycznej świątyni. Była gotową scenografią do baletów odgrywanych na niej za czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego, często opartych na motywach mitologicznych. Aktorzy podpływali na scenę w łodziach, dzięki czemu widzowie mieli wrażenie, że przebywają na jednej z greckich wysepek.

↑ **94. Stadion w greckiej Olimpii, VIII wiek przed naszą erą**

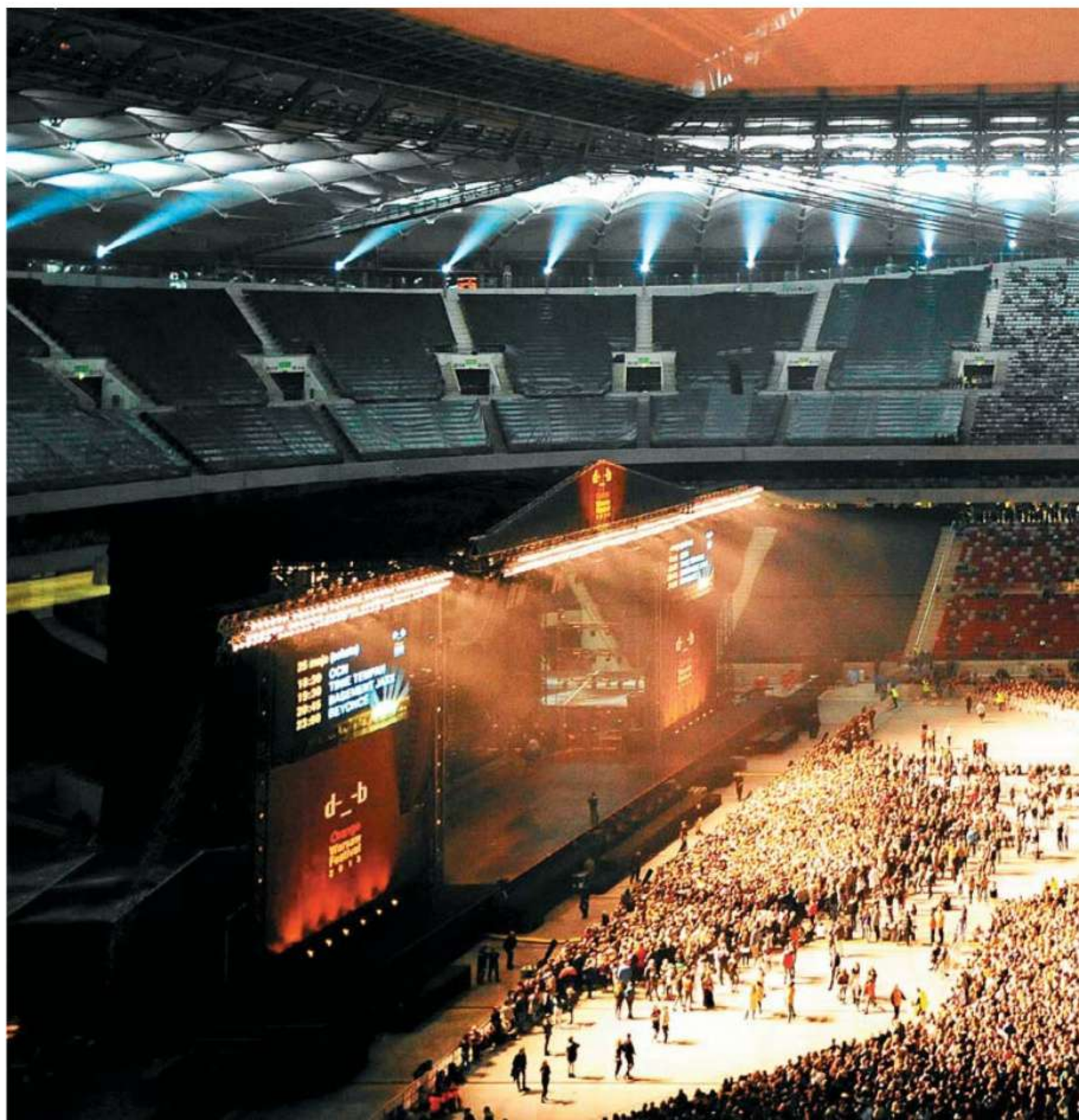
Prostokątny stadion łączył się bezpośrednio z miejscem kultu Zeusa, zwanym Altis, gdzie wśród innych budowli królowała świątynia boga bogów – Olimpiejon; tam był ustawiony posąg Zeusa dłuta Fidiasza.

→ **95. Stadion Narodowy w Warszawie, koncert na stadionie**

Na współczesnych stadionach są organizowane nie tylko zawody sportowe, lecz także widowiska artystyczne i rozrywkowe.

Najsłynniejszym z **antycznych stadionów** jest do dziś obiekt w mieście Elida na Peloponezie. To właśnie na tym półwyspie od 776 roku przed naszą erą w świętym gaju Olimpii urządzano co cztery lata igrzyska ku czci Zeusa. Na pamiątkę tych właśnie zawodów organizuje się w naszych czasach igrzyska olimpijskie, a wiele dyscyplin sportowych wynalezionych przez Greków, na przykład biegi, rzuty oszczepem i dyskiem, jest wciąż chętnie uprawianych przez współczesnych sportowców.

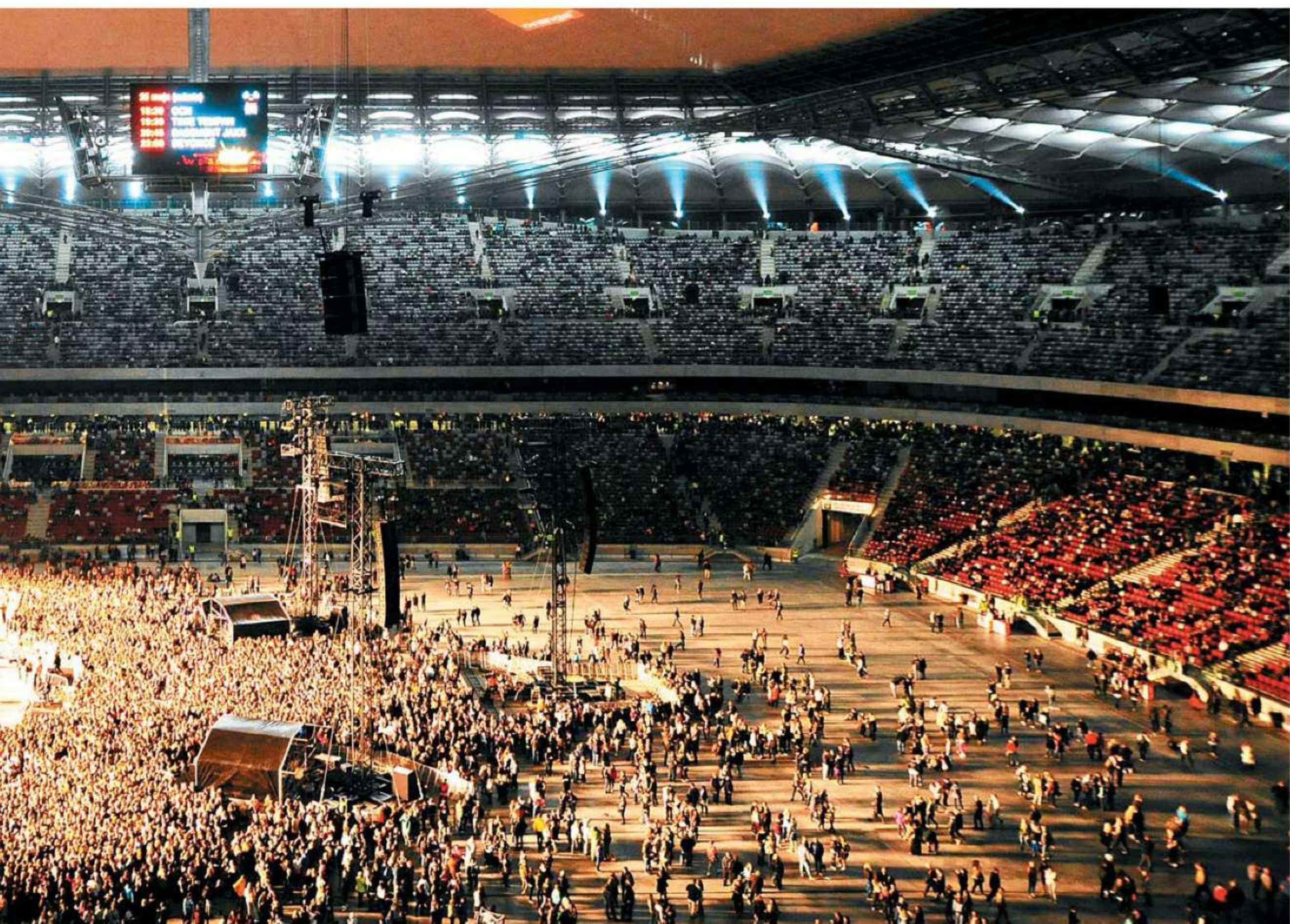
Jeśli wberzecie się na choćby jednodniową wycieczkę do Wiecznego Miasta (tak niegdyś nazywano Rzym), na pewno odwiedzicie Koloseum. Podobnie jak na współczesnym stadionie, odbywały się tam różne widowiska: walki gladiatorów, a nawet bitwy morskie! W deszczowe lub upalne dni można było przykryć widownię specjalną osłoną. Niestety ten słynny amfiteatr stał się też miejscem męczeńskiej śmierci wielu chrześcijan w pierwszych wiekach naszej ery.

← **96. Koloseum**
w Rzymie, I wiek

Ten wielki amfiteatr mógł pomieścić 50 000 widzów. Organizowano tu różne widowiska: walki siłaczy (gladiatorów), a także ich pojedynki z dzikimi zwierzętami.

Kolumna z legendą

- Narysuj komiks złożony z kilku lub kilkunastu scen, które przedstawia legendę lub prawdziwą historię związaną z twoim miastem lub okolicą.
- Pomyśl, w jaki sposób umieścić tę rysunkową opowieść na kolumnie albo na innej formie architektonicznej, która mogłaby stać w wybranej przestrzeni twojej miejscowości. W jakiej technice plastycznej można by

zrealizować taki projekt, aby stał się atrakcją turystyczną okolicy? Być może warto wziąć również pod uwagę najnowsze technologie. Wykonaj szkic rysunkowy, a jeśli potrafisz – model takiego obiektu.

- Do gotowej pracy załącz krótki opis projektu oraz miejsca i otoczenia, w którym planujesz jego realizację.

Narodowy Stadion Zdrowia

Zadanie zespołowe

- Zaprojektujcie w 4-osobowych zespołach ogólnodostępny obiekt sportowy, który służyłby dzieciom, młodzieży i dorosłym do rozwijania sprawności fizycznej i utrzymania dobrego stanu zdrowia.
- Ważne tu będą: atrakcyjna forma zewnętrzna stadionu oraz organizacja jego przestrzeni wewnętrznej zapewniająca osobom trenującym komfort,

bezpieczeństwo i dobrą zabawę.

- Wykonajcie na kartonie o dużym formacie (A2) niewielki rysunek pokazujący zewnętrzny wygląd obiektu, a obok, na większym rysunku, rozplanowanie boisk, placów i bieżni. Wskażcie, jakiego rodzaju urządzenia i instalacje techniczne będą tam według was potrzebne.
- ★ Chętni mogą wykonać makietę takiego obiektu.

Pomysł i odpowiedź

1. Spróbuj wyjaśnić, dlaczego odbywające się co cztery lata igrzyska sportowe nazywamy olimpiadami.
2. Opowiedz, w jaki sposób upamiętniano zwycięskie podboje kolejnych cesarzy.
3. Jakie widowiska lubili starożytni Grecy i Rzymianie, a jakie lubimy my dzisiaj? Znajdź podobieństwa i różnice między rodzajami rozrywki kiedyś i współcześnie.

#Średniowiecze

- Poznam sztukę średniowiecza.
- Porównam styl romański i gotycki.
- Sprawdzę, czy sztuka średniowieczna nadal inspirowa.
- Wykonam pracę plastyczną inspirowaną sztuką średniowieczną.

26. Widok z drona

97. Kościół w Tumie pod Łęczycą, XII wiek

Jeden z najbardziej znanych polskich kościołów romańskich w Polsce, pełnił zapewne funkcje obronne. Świadczą o tym masywne, grube mury i małe otwory okienne. Kościół jest zbudowany z prostych brył geometrycznych.

98. Katedra Notre Dame (czytaj: notr dam) w Chartres (czytaj: szartr), XII–XIII wiek
Jedna z najsłynniejszych świątyń gotyckich we Francji. Ma trzy wejścia dekorowane pięknymi portalami, dwie wieże, a pośrodku fasady ozdobne okrągłe okno, zwane **rozetą** (dosłownie: różyczką). Wysokość tego kościoła, smukłość jego wież i lekkość strzelistych ozdób to charakterystyczne cechy sztuki gotyckiej.

Średniowiecze trwało niemal tysiąc lat i przyniosło – zwłaszcza w wiekach od XI do XV – naprawdę wielkie dzieła architektury i sztuki. Rozwinęły się wówczas dwa najważniejsze **style** (czyli sposoby kształtowania dzieł): **romański** (XI–XII wiek) i **gotycki** (XIII–XV wiek). W okresie romańskim kościoły pełniły funkcję obronną, dlatego ich ściany są grube i masywne, a otwory okienne – niewielkie (il. 97). Charakterystycznym elementem konstrukcyjnym i dekoracyjnym jest łuk półkolisty. W okresie gotyckim funkcję obronną przejęły zaś mury miejskie, dlatego forma świątyń mogła stać się bardziej lekka, ażurowa (pełna otworów) i przeszklona (il. 98). Pojawiły się ostre łuki, sklepienia żebrowe i wielkie witraże.

➔ Kościół romański

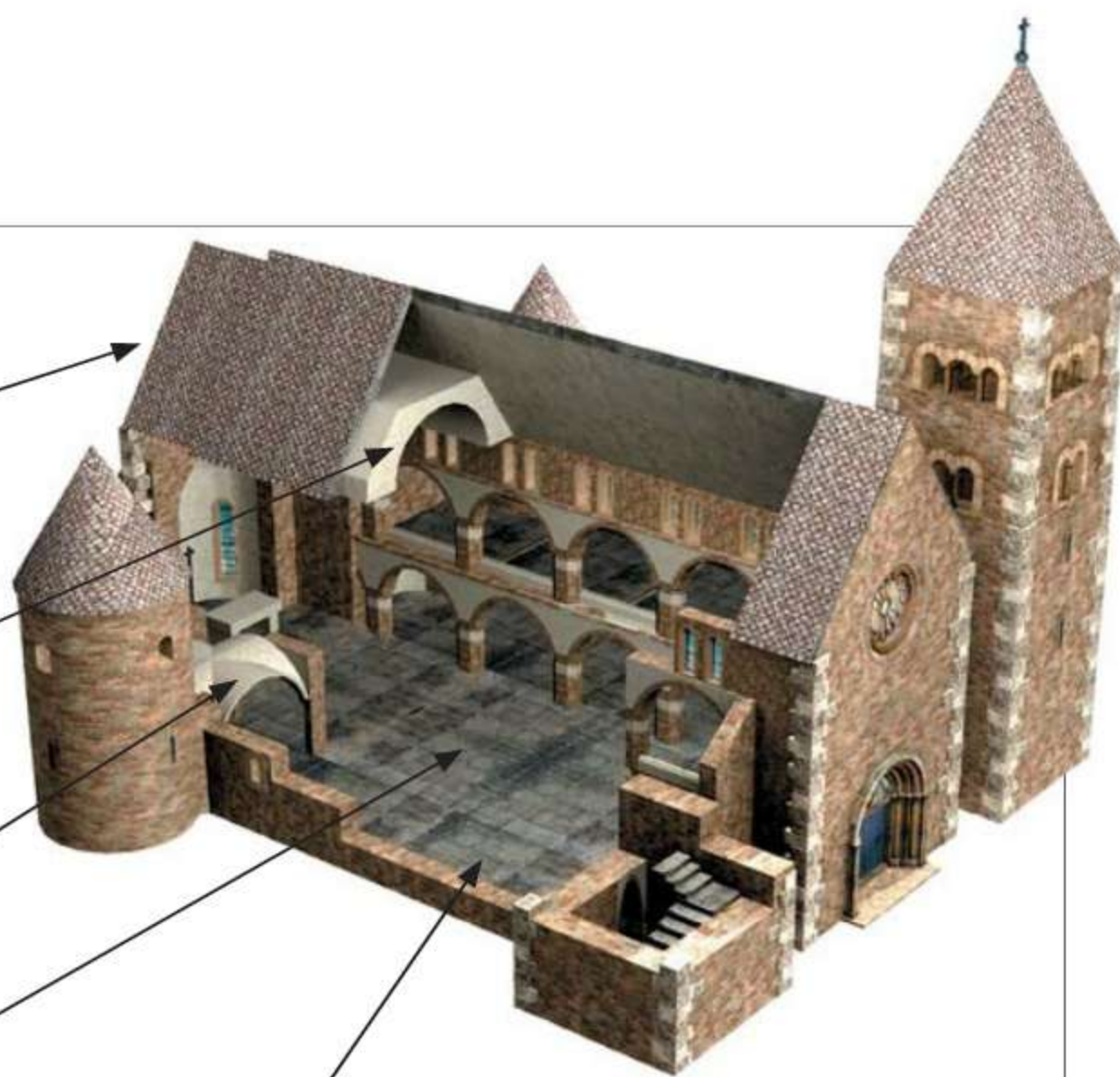
Bryła o trójkątnym przekroju, ułożona płasko na klocku nawy głównej, to dach (tak zwany dwuspadowy).

Wnętrze, składające się zazwyczaj z trzech naw wzdłuż kościoła i jednej nawy poprzecznej, było przykryte półkoliście wygiętym **sklepieniem** zwanym **kolebkowym** (il. 102).

Tam, gdzie kolebki nawy głównej i poprzecznej przecinały się pod kątem prostym, tworzył się krzyż – tak powstało **sklepienie krzyżowe**.

Największa bryła tworzy tu nawę główną.

Dwie mniejsze, przystawione z obu stron do nawy głównej, to nawy boczne.

Kościół romański to budowle kamienne, a ich bryły (kształty zewnętrzne) są na ogół proste: złożone z kilku lub kilkunastu brył geometrycznych. Kościół gotycki wznoszono innym sposobem niż świątynię romańską.

← Katedra gotycka

W gotyku nie budowano od razu całych ścian od ziemi aż po dach, lecz najpierw konstruowano szkielet z mocnych filarów i wychodzących z nich – niby gałęzie z olbrzymich drzew – żeber. Żebra krzyżowały się ze sobą i w ten sposób tworzyły podstawę **sklepienia krzyżowo-żebrowego**. Dopiero później przestrzeń między filarami a żebrami wypełniano kostką kamienną lub ceglami.

Sklepienia były dźwigane nie przez ściany, ale przez filary i żebra, co pozwalało wycinać w ścianach wysokie okna, wypełniane następnie witrażami.

↑ **99.** Antoni Jawornicki, Czesław Sosnowski, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła na warszawskim Ursynowie, 1946–1973

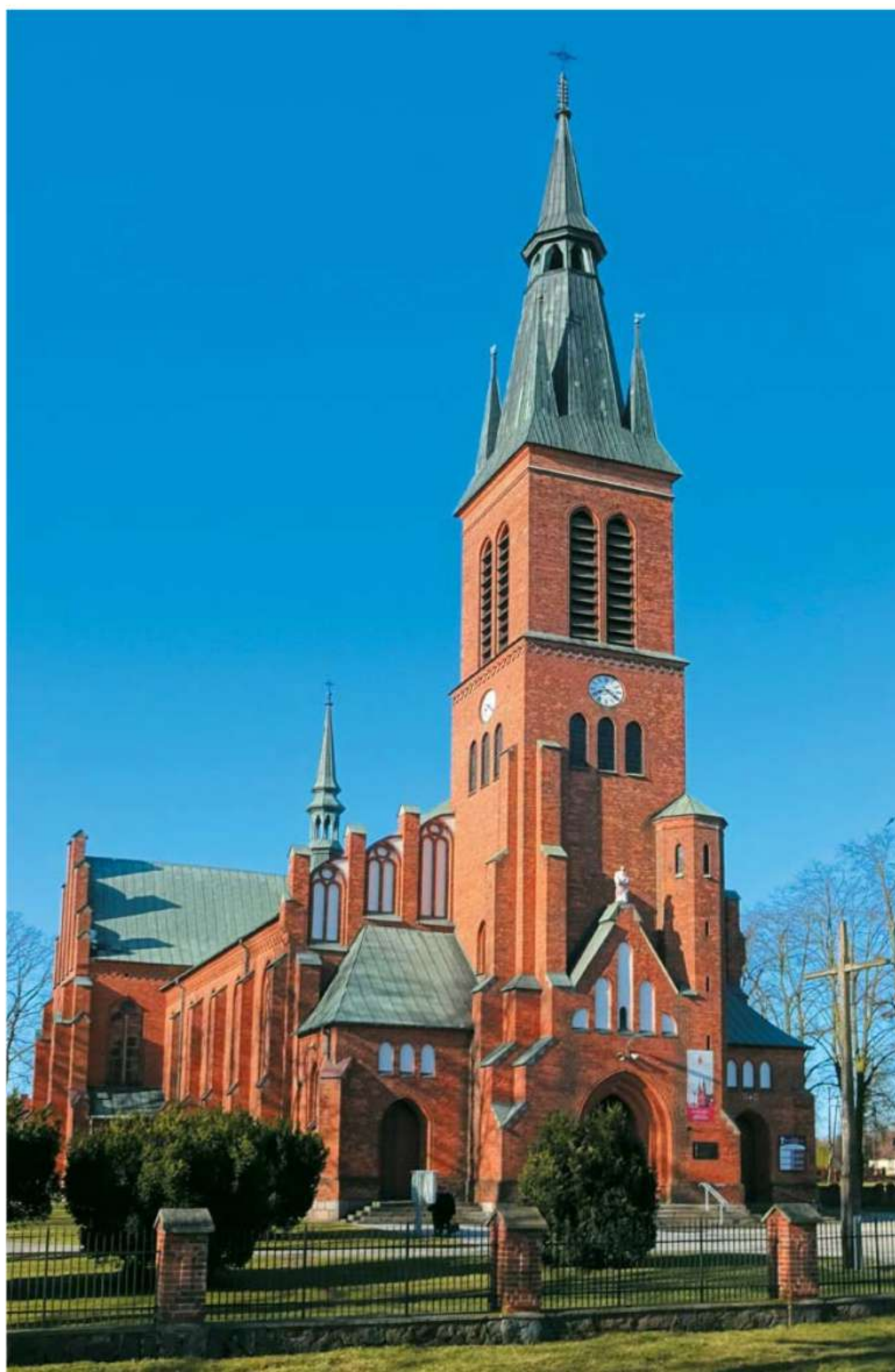
Masywna bryła kościoła i okna zamknięte łukiem półkolistym przypominają kościoły romańskie.

➔ **100.** Józef Pius Dziekoński, kościół Najświętszego Zbawiciela w Rykach (województwo lubelskie), 1908–1914

Lekka, ażurowa konstrukcja kościoła, jak i ostrołukowy układ wnętrza świadczą o tym, że architekt inspirował się sztuką gotycką. Okna w absydzie wypełniają witraże, a na ołtarzu głównym znajduje się obraz Leona Wyczółkowskiego przedstawiający ukrzyżowanego Chrystusa.

Nawiązania do form średniowiecznych odnajdziemy w kolejnych epokach, między innymi w niektórych budowlach sakralnych powstałych na początku XX wieku. Styl neoromański i neogotycki (przedrostek neo- oznacza nowy) był dosyć popularny w Polsce, dlatego zapewne znajdziecie w swojej okolicy jakiś przykład budynku, utrzymanego w jednym z tych stylów. Wyraźnie inspirowany architekturą romańską jest na przykład kościół na Ursynowie, a gotyką – kościół w Rykach.

Ciekawym przykładem połączenia formy neogotyckiej z modernistyczną jest kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii

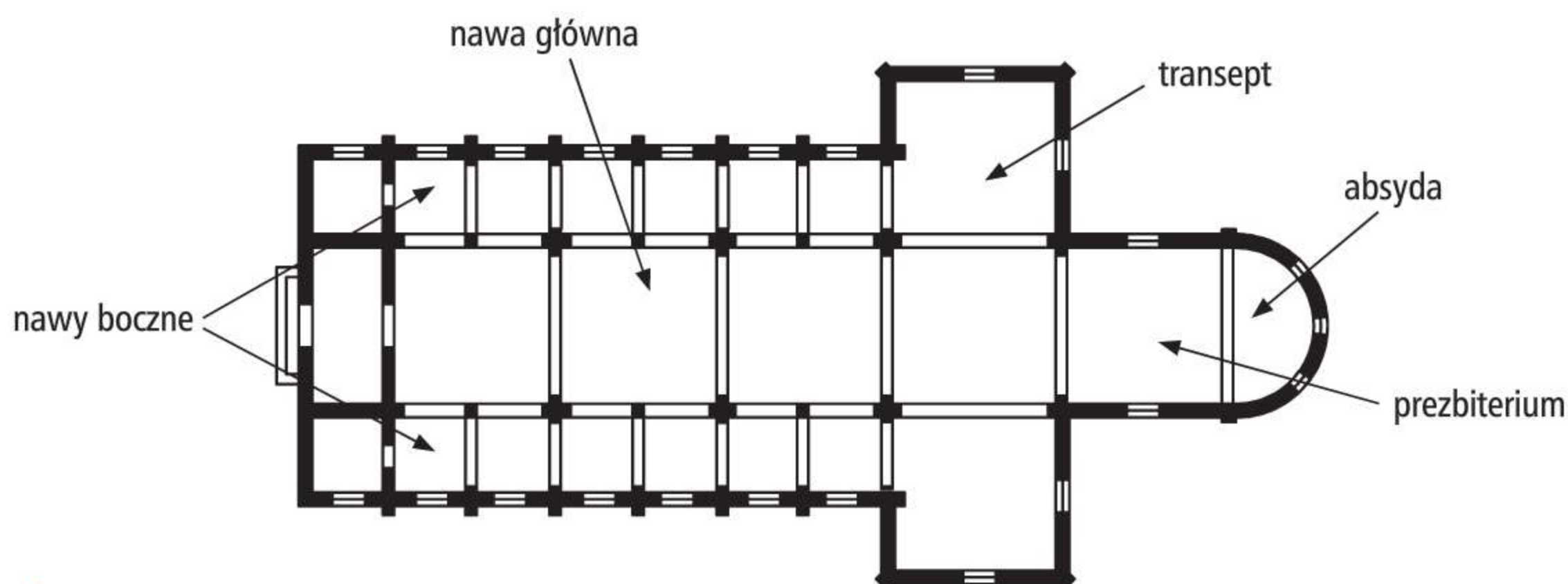
Panny we Władysławowie. Nowoczesna nawa została dobudowana do neogotyckiej kapliczki z lat 30. XX wieku, która dzisiaj pełni funkcję prezbiterium.

W średniowieczu ustalono charakterystyczny układ wnętrza, który najlepiej odpowiadał chrześcijańskiej liturgii. Kościoły były podzielone na nawy, na których zakończeniu mieścił się ołtarz, czasem z relikwiami świętego. Tę część świątyni, najczęściej zamkniętą półkoliście, nazywamy **absydą**. Pomiedzy częścią ołtarzową a nawą znajdowało się **prezbiterium** (zwane chórem), przeznaczone dla duchowieństwa. W wielu kościołach był tzw. **transept**, czyli nawa poprzeczna. Kiedy popatrzymy na plan średniowiecznych kościołów, okaże się, że większość z nich ma kształt krzyża.

↑ **101. Szczepan Baum i Andrzej Kulesza, nawa kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny we Władysławowie, 1957–1961**

Nowoczesna forma kościoła swoją strzelistością i ażurowymi dekoracjami nawiązuje do średniowiecznych katedr.

Dość surowe wnętrze kościoła, w którym głównym elementem dekoracyjnym są żelbetowe belki, urozmaicono kolorowymi witrażami.

↑ **102. Plan kościoła średniowiecznego**

↑ **103. Antonio Gaudí, bazylika Sagrada Família, Barcelona – wizualizacja ukończonej katedry**

Bazylika, potocznie zwana katedrą, została zaprojektowana jeszcze w końcu XIX wieku. Z powodu jej bardzo skomplikowanej formy, wymagającej wykonania wielu niepowtarzalnych elementów rzeźbiarskich, kościół do dziś nie został ukończony.

↑ **104. Wnętrze kościoła Sagrada Família**

Na pierwszy rzut oka wnętrze bazyliki bardzo przypomina średniowieczną katedrę. Które elementy na to wskazują?

Taki sam układ wnętrza zaprojektował w 1883 roku Antonio Gaudí dla kościoła Sagrada Família (*sagrada família* to po katalońsku: święta rodzina) w Barcelonie. Fasada tej fantastycznej świątyni strzelistością przypomina gotycką katedrę. Jest pokryta niezliczonymi rzeźbami, płaskorzeźbami, otworami, a w górnych partiach wież nawet płytkami ceramicznymi. Gdy patrzymy na nią, mamy wrażenie, że to tętniąca życiem forma.

Monumentalna forma średniowiecznej katedry fascynuje współczesnych artystów tworzących w różnorodnych dziedzinach sztuki. Jej pojawienie się, niezależnie od techniki, potęguje aurę tajemniczości i niesamowitości. Znajdziemy ją w wielu współczesnych obrazach Zdzisława Beksińskiego. Średniowiecze działa także na wyobraźnię reżyserów filmowych. Motyw katedry pojawił się między innymi w filmach animowanych: *Katedrze* Tomasza Bagińskiego oraz *Dzwonniku z Notre Dame*.

➔ **105. Zdzisław Beksiński, AA83, 1983**

Forma przypominająca średniowieczną katedrę pojawiała się wielokrotnie w malarstwie Zdzisława Beksińskiego – jednego z najbardziej znanych polskich malarzy współczesnych.

↑ **106. Kadr z filmu *Dzwonnik z Notre Dame* (czytaj: notr dam), reż. Kirk Wise, Gary Trousdale (czytaj: kerk łajz, gary trusdejl), 1996**

Historia romantycznej miłości niezbyt urodziwego Quasimodo i pięknej Cyganki rozgrywa się w gotyckiej katedrze.

Blisko ziemi

- Przygotuj szkicownik i ołówek, szarą plastelinę, drewniane narzędzia do modelowania, podstawkę z grubej, miękkiej (podwójnie skleionej) tektury A4, arkusz szarego papieru pakowego (wielkość A3), szpilki i klej.
- Narysuj widok z góry (z drona) wymyślonej masywnej budowli, odpornej

na zagrożenia pogodowe, wzorowanej na architekturze romańskiej. Praca może mieć tytuł *Warowna twierdza* albo *Bezpieczny dom mieszkalny*. Pomyśl, z jakich brył geometrycznych będzie się składać ta budowla. Pokaż na rysunku także jej otoczenie.

- Wykonaj z plasteliny mały model budowli. Fragment otoczenia uformuj z szarego papieru. Zastosuj przy tym zróżnicowaną fakturę. Uformowany papier mocuj do podłoża przy pomocy kleju i szpilek.

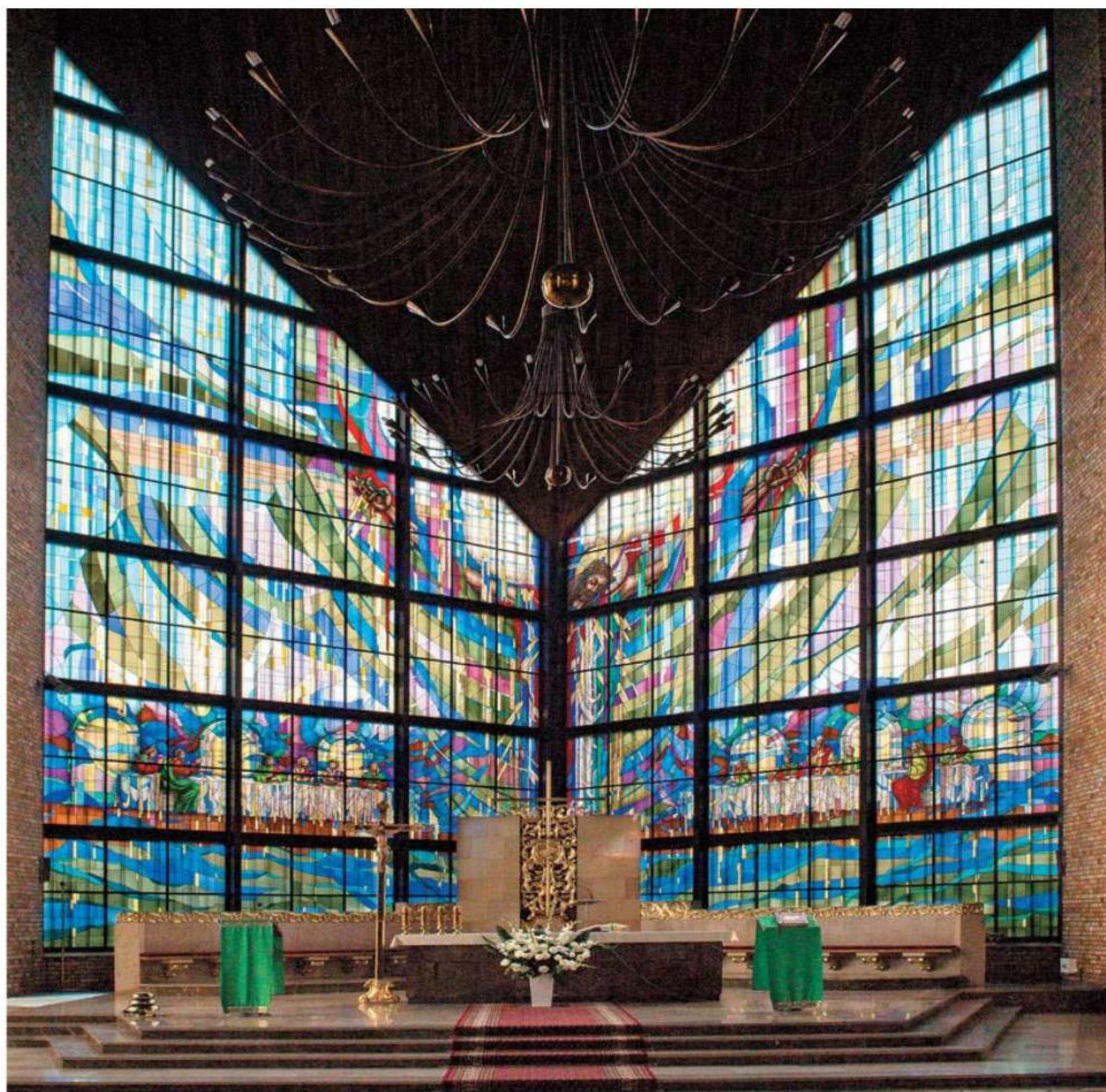
Pomyśl i odpowiedz

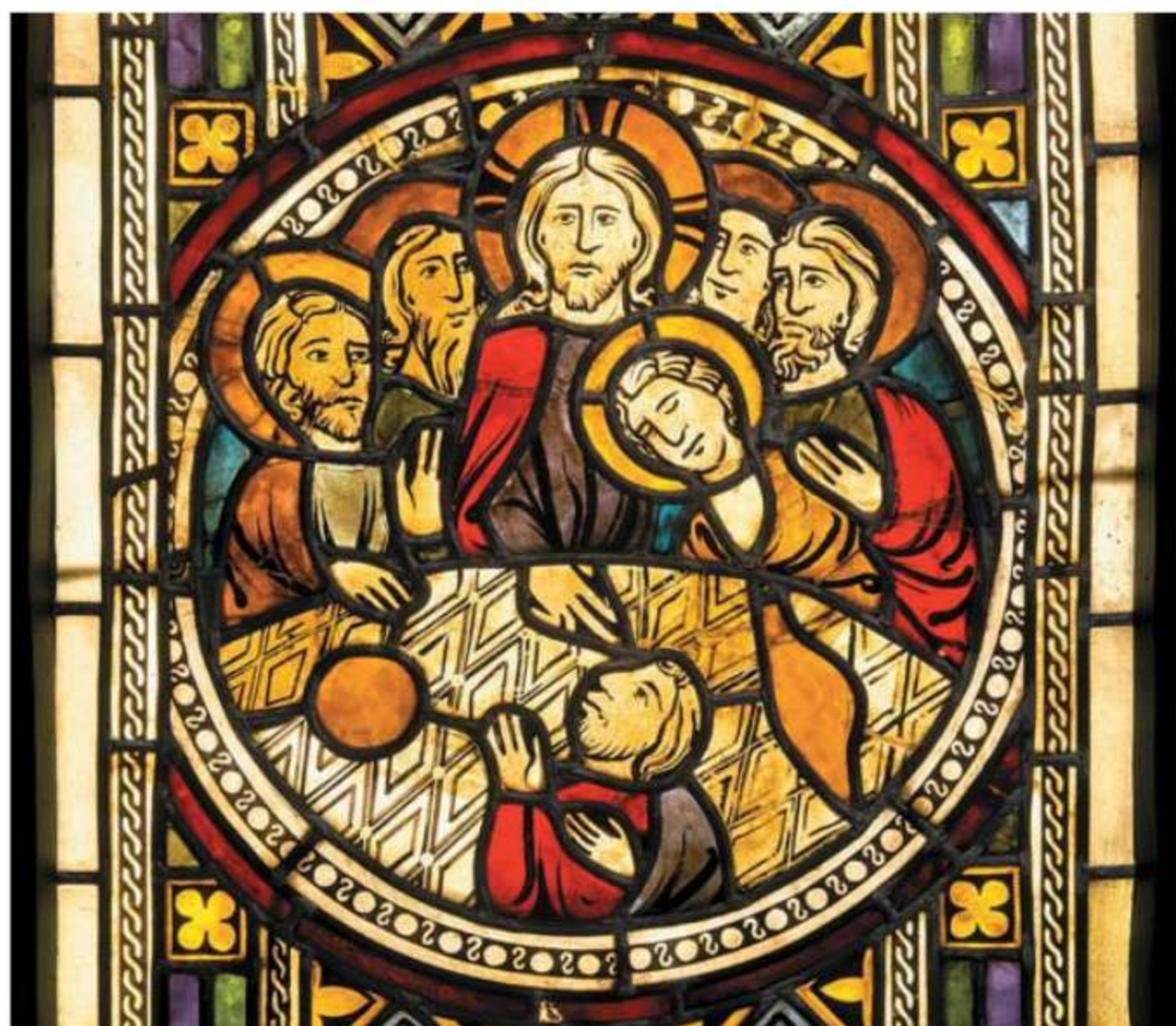
1. Zastanów się i odpowiedz, na czym polegała różnica między kościołami budowanymi w stylu romańskim i gotyckim.
2. Odwiedź kościół w najbliższej okolicy. Zastanów się, czy ma jakieś cechy stylu romańskiego lub gotyckiego. Spróbuj narysować plan tego kościoła.

27. Spacer po katedrze

W e współcześnie budowanych kościołach możemy znaleźć wiele elementów dekoracyjnych inspirowanych architekturą średniowiecznych katedr. Jednym z nich są wypełniające otwory okienne **witraże** – kompozycje z barwionego szkła, łączonego za pomocą ołowianych ramek. Kolorowe światło, które wpada przez nie do środka, dodaje wnętrzu lekkości i niebiańskiego charakteru.

➔ **107.** Elżbieta i Andrzej Bednarscy, witraż w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Rypinie (województwo kujawsko-pomorskie)
Jeden z największych witraży w Europie przedstawia Ostatnią Wieczerzę. Został zamontowany w 1993 roku i ma ponad 212 metrów kwadratowych.

↑ **108.** Gotycki witraż toruński ze sceną Ostatniej Wieczerzy, ok. 1334 r., z nieistniejącego kościoła dominikańskiego św. Mikołaja na Nowym Mieście w Toruniu. W późnym średniowieczu kwitła w Toruniu sztuka witrażowa na najwyższym poziomie. Realizowano tam zamówienia dla zakonu krzyżackiego.

Charakterystycznymi elementami wyposażenia wnętrza kościoła, szczególnie w późnym średniowieczu, były wieloskrzydłowe **ołtarze** zwane **szafiastymi**. Otwierano je tylko w najważniejsze święta. Większą część roku pozostawały jednak zamknięte. Wszystkie elementy ołtarza wypełniały dekoracje malarskie lub rzeźbiarskie, często połączane. Prezentowane na nich sceny układały się zazwyczaj w pewną opowieść, ilustrowały historie biblijne lub hagiograficzne (z życia świętych). Musimy pamiętać o tym, że większość społeczeństwa w tamtych czasach nie umiała pisać ani czytać, zatem tego rodzaju rozbudowane ołtarze pełniły funkcję Biblii w obrazkach. Dzięki nim niepiśmienny wierny mógł poznać najważniejsze prawdy wiary i uznane przez kościół wzorce postępowania. Współcześnie historie biblijne możemy oglądać w formie narracji filmowej w kinie lub w telewizji.

↑ **109.** Stanisław Wyspiański, *Bóg Ojciec – Stań się, kościół oo. Franciszkanów w Krakowie, 1897*. Sztuka średniowiecza stała się źródłem inspiracji dla wybitnego krakowskiego artysty przełomu XIX i XX wieku – Stanisława Wyspiańskiego. Stworzył on wiele projektów witraży, niestety tylko kilka z nich doczekało się realizacji.

↑ **110. Upadek pod krzyżem, poliptyk z Szydłowca, pocz. XVI wieku**

Poliptyk to ołtarz złożony z wielu części, które można otwierać i zamykać na kilka sposobów. Ten ołtarz z zamkniętymi skrzydłami wewnętrznymi ukazuje cykl pasyjny, czyli Męki Pańskiej.

➔ **112. Ołtarz Wita Stwosza w kościele Mariackim w Krakowie, XV wiek**

Ołtarz wyrzeźbiony w drewnie przedstawia scenę zaśnięcia Marii Panny. Pośrodku słabnąca Maria klęczy, podtrzymywana przez apostoła Pawła, po prawej widzimy młodego Jana, a po lewej – Piotra. W płaskorzeźbach skrzydeł ukazano sceny z Nowego Testamentu. W dowód uznania za wysoki poziom artystyczny Stwosz został zwolniony z obowiązku zapłacenia podatku.

↑ **111. Kadr z filmu *Pasja*, reż. Mel Gibson, 2004**

Wiele ujęć w tej filmowej opowieści o ostatnich godzinach życia Jezusa było inspirowanych scenami ze średniowiecznych ołtarzy.

Jednym z najwybitniejszych artystów działających w średniowiecznej Polsce był **Wit Stwosz**. Pochodził z południowych Niemiec. W czasie prawie 20-letniego pobytu w Krakowie wykonał rzeźby na zamówienie rady miejskiej, biskupów i dworu

królewskiego. Do dziś dotrwały drewniane ołtarze, kamienne krucyfiksy (figury ukrzyżowanego Jezusa) i nagrobki. Wyjątkowa twórczość Wita Stwosza zafascynowała 400 lat później Stanisława Wyspiańskiego, który jako młody student krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych brał udział w renowacji ołtarza Wita Stwosza w kościele Mariackim.

W średniowieczu pisać i czytać umiała tylko nieliczna, wykształcona grupa ludzi – duchowieństwo i niektóre osoby z kręgu dworskiego. To do nich były kierowane napisy w języku łacińskim, tak zwane **banderole**. Pojawiały się one w scenach malowanych na niektórych ołtarzach. W pobliżu postaci znajdują się białe wstęgi z tekstem, który miałyby wypowiadać. Z jaką współczesną popkulturą (kultura popularna, masowa) formą kojarzy ci się taki sposób łączenia słowa z obrazem?

↓ **113. Tryptyk z Mikuszowic, kościół św. Barbary w Bielsku-Białej, XV wiek**

Scena przedstawia rozesłanie apostołów. Zmartwychwstały Chrystus pojawia się wśród uczniów i wypowiada słowa: „Idźcie na cały świat i nauczajcie...”. Cytat z Biblii w języku łacińskim jest umieszczony w banderoli okalającej głowę Zbawiciela. Na wstęgach, które trzymają apostołowie, są wypisane nazwy miejscowości, do których zostali posłani.

➔ **114. Thorgal. Wyspa wśród lodów, Grzegorz Rosiński, Jean van Hamme**
(czytaj: żą wanam)

Thorgal to jeden z najbardziej znanych współczesnych komiksów. Saga (rozbudowana opowieść o postaci legendarnej lub fantastycznej) opowiada o chłopcu, który jako „gwiazdne dziecko” trafił do kraju Wikingów.

© ÉDITIONS DU LOMBARD

Witraż – magiczne okienko

- Wyobraź sobie własną tajemną kryjówkę, a w niej... okienko z magicznym, kolorowym witrażem. Wykonaj jego projekt.
- Przygotuj ołówek, linijkę, białą cienką kartkę A4, czarny karton tej samej wielkości i arkusz kalki technicznej (zastąpić ją może papier pergaminowy). Potrzebne też będą grube kolorowe flamastry (mazaki), małe nożyczki (najlepiej do paznokci), klej w sztyfcie i podkład z papierowego ręcznika.
- Na kartce narysuj ołówkiem maksymalnie dużą ramkę o szerokości około 1,5 centy-

metra. Może być kwadratowa, prostokątna, okrągła lub nawet trójkątna. Wrysuj w przygotowane pole dowolny motyw dekoracyjny. Kompozycja może być prosta, ale niech wypełni ramkę po brzegi.

- Pokoloruj flamastrami poszczególne elementy rysunku, a następnie obrysuj je bardzo grubą czarną linią. W ten sposób podzielisz kompozycję na odrębne części. Będą to szybki twojego witrażu.
- Na miękkim podkładzie z podwójnie złożonego papierowego ręcznika umieść czarny karton, a na nim połóż przygo-

towany projekt. Przy pomocy długopisu obrysuj wszystkie barwne kształty – mocno naciskaj przy tym na kartkę. W ten sposób wytłoczysz na kartonie kontury barwnych elementów.

- Wytnij w kartonie otwory po śladzie obrysu, a następnie podklej swoje ażurowe okienko arkuszem kalki technicznej i zamaluj wszystkie szybki witrażu kolorowymi flamastrami (dla wzmocnienia kolorów najlepiej dwustronnie). Obejrzyj gotową pracę pod światło.
- ★ Dowiedz się, jak wykonuje się prawdziwe witraże i gdzie można kupić farby witrażowe.

Pomysł i odpowiedź, wyszukaj

1. Opisz, jak powstawał witraż.
2. Wyjaśnij, dlaczego średniowieczne ołtarze nazywamy szafiastymi.
3. Czy w swojej okolicy możesz znaleźć przykłady sztuki średniowiecza lub współczesnych do niej nawiązań?

Piękno czy prawda?

- Dowiem się, na czym polega idealizacja.
- Poznam nurt realistyczny na wybranych przykładach.
- Porównam rzeźby z różnych epok.
- Wykonam pracę plastyczną pokazującą różne rodzaje piękna.

28. W poszukiwaniu ideału

W europejskiej historii sztuki, od starożytności po współczesność, spotykają się dwa nurty w przedstawianiu ludzkiego ciała: poszukiwanie ideału i dążenie do prawdy. Na przestrzeni wieków możemy znaleźć wiele dzieł powstałych z myślą o tworzeniu piękna, z którym nie spotykamy się na co dzień. Ciała ludzkie są w nich wyidealizowane, nienaturalnie upiękkszzone, pozbawione jakichkolwiek wad czy defektów urody.

Niektórzy artyści w swojej twórczości, dążąc do prawdy, chcą pokazać rzeczywisty świat. Obserwują ciało takie, jakie jest: nieidealne, stare, schorowane. Akceptują jego nieatrakcyjną, a nawet brzydką stronę i nie boją się przedstawiać jej w dziełach sztuki.

Poszukujący ideału rzeźbiarze greccy postanowili ustalić takie proporcje figury ludzkiej, które pozwoliłyby stworzyć człowieka najpiękniejszego z pięknych. Pierwszym z owych artystów był młody rzeźbiarz Poliklet. Swój ideał człowieka przedstawił w słynnym dziele wyobrażającym młodzieńca niosącego włócznię (w języku greckim *doryforos*). Głowa mierzy ósmą część wysokości całego ciała, stopa – szóstą część, a dłoń od przegubu i twarz – dziesiątą część. Co więcej, posąg ten powstał zgodnie z zasadą zrównoważenia ciała, zwaną **kontrapostem** (przeciwwaga). Ciężar całego ciała opiera się na prawej nodze, która spoczywa płasko na ziemi. Kompozycję równoważy lekkie odchylenie ciała w stronę przeciwną i dodatkowo lewa ręka zgięta w łokciu i obciążona włócznią (włócznia nie zachowała się do naszych czasów).

← **115.** Poliklet, *Doryforos*, V wiek przed naszą erą
Oto idealne proporcje człowieka w sztuce antyku. Wyidealizowana postać młodzieńca jest przedstawiona w kontrapoście.

Próby przedstawienia idealnego wizerunku człowieka nie były jedynie cechą sztuki antycznej. Pod koniec średniowiecza pojawił się styl zwany pięknym. Jak sama nazwa wskazuje, artyści bardziej kreowali, niż odtwarzali rzeczywistość. Najbardziej charakterystycznymi dla tego stylu dziełami były tzw. Piękne Madonny, które przedstawiały Marię jako królową o ponadczasowej urodzie. Jej wyidealizowany wizerunek: smukła figura i subtelna twarz, był zgodny z ówczesnym kanonem piękna. Układ jej ciała jest nienaturalny (spróbuj stanąć w takiej samej pozie i utrzymać na biodrze na przykład tornister pełen książek), ale wygląda bardzo dostojnie i harmonijnie. Podobnie jak antyczny Doryforos, średniowieczna Maria jest przedstawiona w kontrapoście. Jej ciało przykrywają fałdy obfitych szat, ułożone rytmicznie, jakby wystylizowane przez projektanta.

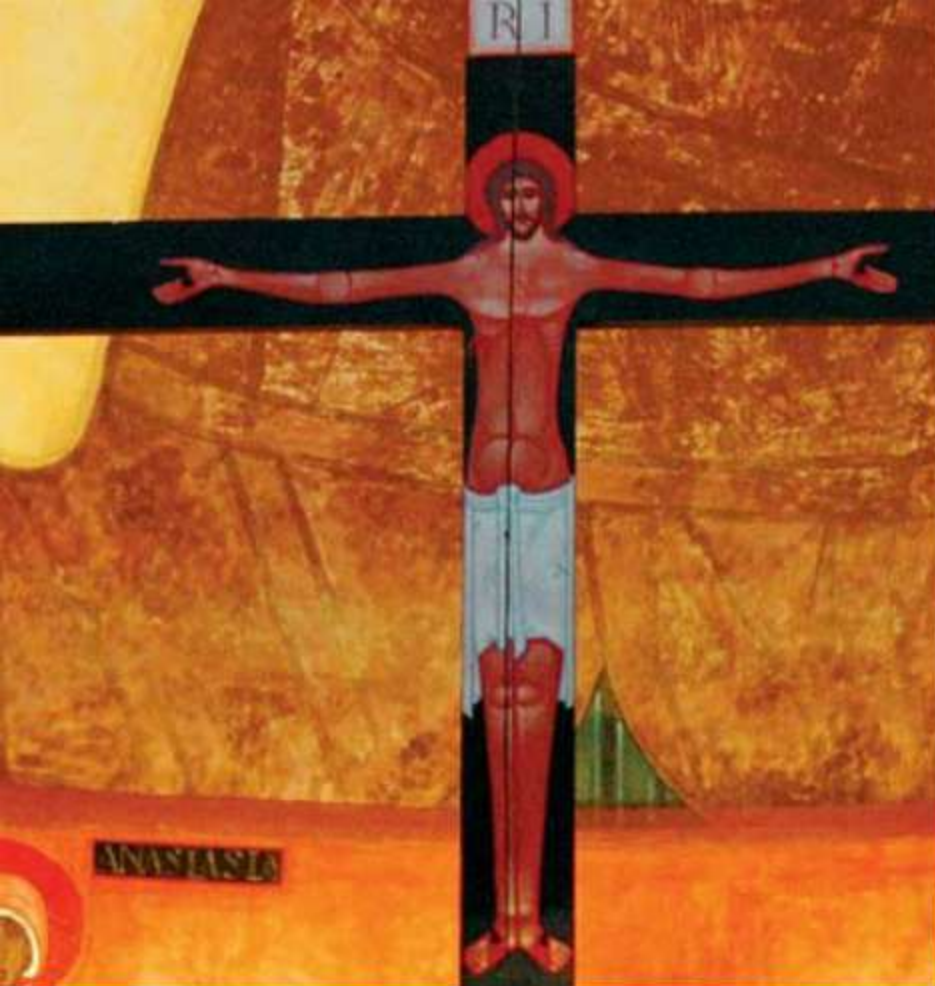
Artyści w kolejnych epokach również poszukiwali swojego ideału piękna. *Pieta* Michała Anioła przedstawia dramatyczną

↑ **116. Piękna Madonna z kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu, koniec XIV wieku**
Zamyślona twarz Marii o wysokim czole tchnie łagodnością i słodyczą. Głowę wieńczy korona, a zebrane fałdy długiej szaty są przewieszone przez lewą rękę, podtrzymującą małego Jezusa. Układ korpusu przypomina literę S – nazywamy go **kontrapostem gotyckim**.

← **117. Michał Anioł Buonarroti, *Pieta*, 1500**
Jak myślicie, ile lat mogła mieć matka 33-letniego mężczyzny? W jakim wieku przedstawił ją Michał Anioł? Cemu artysta zdecydował się ukazać ją w ten sposób?

↑ **118.** Jerzy Nowosielski, *Krzyż z kościoła pw. Opatrzności Bożej w Warszawie-Wesołej, XX wiek*
Ten krucyfiks swą formą przypomina wschodnie ikony. W sztuce kościołów wschodnich idealizacja i uproszczenia form są bardzo częste, dlatego ciało Chrystusa nie jest umęczone i zakrwawione.

scenę: Maria trzyma na kolanach martwego syna. Na ciele Chrystusa nie widzimy jednak żadnych śladów męki. Madonna jest wyjątkowo spokojna i piękna, niczym młodziutka dziewczyna. Na jej twarzy nie rysuje się rozpacz, która w tej sytuacji byłaby zupełnie uzasadniona. Cała kompozycja *Piety* renesansowego artysty jest przykładem daleko posuniętej idealizacji.

Czy obecnie artyści idealizują ludzkie wizerunki? Gdy oglądamy wystawy w galeriach sztuki współczesnej, możemy odnieść zupełnie inne wrażenie. Upiększanie postaci stało się raczej domeną współczesnej reklamy. Manekiny sklepowe o idealnych kształtach i modelki o nienaturalnie gładkiej skórze oraz wąskiej talii to współczesny kanon urody. Nieskazitelnie gładkie twarze modelek na plakatach mają nas przekonać do zakupu konkretnego kosmetyku. Nie zapominajmy o tym, że te wizerunki są najczęściej efektem pracy grafików komputerowych lub lekarzy medycyny estetycznej. Nie mają wiele wspólnego z takim ciałem ludzkim, jakie stworzyła natura.

Chłodne i ciepłe piękno

- Przygotuj karton A3 zgięty na pół. Do malowania możesz użyć pastelów lub akwareli.
 - Czy w którymś z filmów animowanych, wyprodukowanych w technice komputerowej, można spotkać bohatera, który jest doskonale zbudowany i nieziemsko zwinny, ale niezbyt sympatyczny? Przypomnij sobie też baśń o Królowej Śniegu.
 - Na połowie kartonu namaluj portret pt. *Bezдушна władczyni*. Pomyśl, w jakiej pozie i w jakiej gamie barwnej można ją przedstawić. Na drugiej części namaluj postać, która będzie budziła tylko pozytywne odczucia. Praca może mieć tytuł *Dobra wróżka* albo *Anioł opiekuńczy*. Czy uda ci się wykreować w tym zadaniu dwa różne rodzaje piękna?
- ★ Znajdź w rozmaitych czasopismach zdjęcia przedstawiające naturalnie piękne postacie ludzkie. Czy będą to sportowcy, czy aktorzy? A może małe dzieci? Zaprezentuj dwie wybrane postacie i powiedz, dlaczego wydają ci się piękne.

Pomyśl i odpowiedz

1. Odpowiedz, czym jest idealizacja.
2. Wyjaśnij, czym jest kontrapost. Spróbuj stanąć w takiej samej pozie jak *Doryforos*.
3. Znajdź przykład idealizowanego wizerunku w gazecie, telewizji czy internecie.

29. W poszukiwaniu prawdy

Gdy niektórzy artyści idealizowali ciało ludzkie, inni dążyli do realizmu. Już w starożytnym Rzymie oprócz rzeźb przedstawiających piękne i doskonale zbudowane ciało cesarza powstawały portrety patrycjuszy (wysokich urzędników). Rzeźbiarze starali się wiernie oddać rysy ich twarzy, by ich wizerunek przetrwał dla potomnych. Najprawdopodobniej początków tego rodzaju portretów można szukać w woskowych maskach pośmiertnych. Rzeźbione na ich podstawie figury lub popiersia charakteryzowały się wyraźnie zaznaczonymi cechami indywidualnymi: widzimy na nich zmarszczki, bruzdy, ostre nosy i inne niezbyt atrakcyjne elementy urody.

W średniowieczu, równoległe ze stylem pięknym, rozwijał się nurt realistyczny. Przedstawienia biblijne, szczególnie te związane z męką Chrystusa, ukazywano z bardzo dużą szczegółowością, a często też drastycznością. W scenach *ecce homo* (łacińskie: oto człowiek; scena przedstawiająca ubiczowanego i ukoronowanego cierniem Jezusa) i na krucyfikсах ciało Chrystusa jest umęczone i ociekające krwią. *Pieta z Lubiąży* przedstawia Madonnę

↑ **119. Rzymianin z popiersiami przodków, I wiek przed naszą erą**
Rzymianie byli dumni ze swoich przodków, ich rzeźbiarskie portrety stawiali obok swoich, w atriach i pokojach. Ten oto Rzymianin kazał się sportretować z dwiema wyrzeźbionymi podobiznami nieżyjących już członków swojej rodziny.

← **120. Pieta z Lubiąża, XIV wiek**
Przyglądając się tej rzeźbie, współczujemy matce bólu po stracie syna. Jego ciało nosi wyraźne ślady męczeńskiej śmierci i jest wręcz nienaturalnie zdeformowane.

trzymającą na kolanach zmaltretowanego, zdjętego z krzyża syna. Jej twarz jest wykrzywiona ogromnym bólem.

Średniowieczny realizm przejawiał się nie tylko w przedstawianiu istot boskich, lecz także życia zwykłych ludzi. Strony średniowiecznych ksiąg bywały dekorowane ręcznie malowanymi zdobieniami, miniaturami lub ilustracjami, zwanymi **iluminacjami**. Niektóre z nich przedstawiają scenki rodzajowe: zwykłych, niezamożnych ludzi, wykonujących codzienne czynności. Dzięki takim ilustracjom wiemy, jak wyglądało życie średniowiecznych mieszczan i chłopów, czym się zajmowali i w co się ubierali.

Nurt realistyczny możemy znaleźć niemal w każdej epoce. Współcześni artyści przyglądają się otaczającej rzeczywistości równie chętnie, jak autorzy średniowiecznych miniatur. Niektórzy z nich malują obrazy tak realistyczne, że możemy pomylić je ze zdjęciami. Wielu z tych artystów korzysta rzeczywiście

↑ **121. Kodeks Baltazara Behema, Pracownia miecznika, Garncarze, 1505**

Nieznany autor Kodeksu Baltazara Behema dążył do jak najwierniejszego oddania rzeczywistego wyglądu postaci i warsztatu, w którym pracowały. Bogato iluminowany kodeks służył jako księga praw miejskich Krakowa. Znajdziemy w nim sceny, przedstawiające rzadko spotykane współcześnie zawody: miecznika, garncarza, ludwisarza (odlewającego dzwony) czy garbarza (zajmującego się wyprawianiem skór).

➔ **122. Marcin Maciejowski, *Popiersie kobiety (1944)*, 2014**

Obraz wygląda jak fotografia, kobieta ze smartfonem jest jednak namalowana.

z fotografii cyfrowej, często robionej nawet zwykłym telefonem. Dzięki temu mogą uchwycić szybko zmieniającą się scenę i na jej podstawie stworzyć obraz **fotorealistyczny**, czyli namalowany z fotograficzną dokładnością. Najczęściej wybierają zupełnie zwyczajne, codzienne sytuacje. Mogłoby się wydawać, że nie warto przenosić ich na płótno. Ale być może w przyszłości ktoś spojrzy na obrazy realistów z XXI wieku tak, jak my dziś patrzymy na średniowieczne iluminacje? Znajdzie na nich niemodne już fryzury, starodawne ubrania i... dziwne urządzenia zwane przez pradiadków smartfonami.

Prawda w obiektywie

- Obejrzyj w internecie najlepsze zdjęcia prasowe (publikowane w gazetach i czasopismach), ukazujące współczesną rzeczywistość. Wśród nich znajdziesz prace fotoreporterów, które zwyciężyły w konkursie na najlepszą fotografię prasową roku World Press Foto (czytaj: *World Press Foto*).

Te, które okażą się dla ciebie najbardziej poruszające, być może zainspirują cię do własnych poszukiwań ciekawych postaci i tematów w codziennym otoczeniu.

- Zapoznaj się z obowiązującymi zasadami fotografowania, a zwłaszcza publikowania cudzego wizerunku. Przygotuj

aparat fotograficzny i wyrusz na poszukiwanie!

- Przygotuj (po konsultacji z nauczycielem) pokaz swoich prac fotograficznych na tradycyjnej wystawie fotografii na koniec roku szkolnego.

Pomysł i odpowiedź

1. Wyjaśnij, na czym polega realizm w sztuce.
2. Znajdź w lokalnym muzeum, kościele lub albumach o sztuce inne przykłady dzieł, w których jest widoczne dążenie do realizmu.

Indeks

Indeks zawiera nazwy i terminy omówione w podręczniku Plastyka 5.
Przy każdej nazwie podajemy numer strony, na której znajduje się omówienie.

abstrakcja	10	funkcjonalność	61
absyda	95	galeria	12
akcent kolorystyczny	18	gama barw	18
animalistyka	9	iluminacje	108
antyk	70	instalacja	56
archeologia	78	instytucje kultury	12
architektura	60	kariatyda	74
autoportret	7	kompozycja dynamiczna	36
banderole	101	kompozycja otwarta	38
barwy ciepłe	18	kompozycja statyczna	36
barwy czyste	18	kompozycja zamknięta	39
barwy dopełniające	21	kontrapost	104
barwy kontrastowe	22	kontrapost gotycki	105
barwy pochodne	18	kwadryga	75, 76
barwy podstawowe	18	łuk triumfalny	75
barwy zimne	18	malowidła iluzjonistyczne	80
barwy złamane	26	martwa natura	8
bryła rzeźbiarska	43	medal	51
centrum sztuki współczesnej	14	medalierstwo	51
faktura w rzeźbie	45	mobil	54
fasada	66	mozaika	82
florystyka	9	mural	80
forma przestrzenna	54	muzeum	12

muzeum sztuki nowoczesnej	13	scena batalistyczna	7
muzeum wirtualne	13	scena historyczna	7
obraz fotorealistyczny	109	scena mitologiczna	8
ołtarz szafiasty	99	scena rodzajowa	6
pejzaż	8	sklepienie kolebkowe	93
pejzaż ze sztafażem	8	sklepienie krzyżowe	93
płaskorzeźba (relief)	49	sklepienie krzyżowo-żebrowe	93
polichromia	45	sztuka abstrakcyjna	10
poliptyk	100	sztuka nieprzedstawiająca	10
pomnik	84	sztuka przedstawiająca	10
pomnik konny	85	sztuka sakralna	8
porcelana	79	scena zbiorowa	6
portret	6	stadion antyczny	88
portyk	71	styl gotycki	92
porządek dorycki	72	styl romański	92
porządek joński	72	symetria	33
porządek koryncki	72	teatr antyczny	87
powidok	22	transept	95
prezbiterium	95	wazy	78
relief (płaskorzeźba)	49	wernisaż	15
rozeta	92	witraż	98
rytm	32	względność barw	29
rzeźba	43	zasada równowagi	32

Źródła fotografii i grafik

Okładka: (fragm. abstrakcyjnego obrazu) Irmak Akcadogan/Shutterstock.com

Strony działowe: s. 5 (Museum Wilhelm Height, Hesse, Niemcy) Henel, Gerald/Jalag Syndication/East News; s. 17, 18, 21, 25, 28 (kolorowe plamy) Liashko/Shutterstock.com; s. 31 (paleta z pędzlami) Africa Studio/Shutterstock.com; s. 31, 32, 35, 39 (kolorowe farbki) fot. Picsfive/Shutterstock.com; s. 41 (rzeźba) Hedda Gjerpen/iStockphoto.com; s. 53 (pegazy) Steven May/Alamy/BE&W; s. 59 (Jewish museum San Francisco) Neil Fraser/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 69 (Nike z Samotraki) Musée du Louvre, Dist. RMN-Grand Palais/Thierry Ollivier/BE&W; s. 91 (Tomasz Bagiński, kadr z filmu *Katedra*) © Tomek Bagiński/Platige Images; s. 103 (Jerzy Nowosielski, Ikona Krzyża Zbawiciela Miłosiernego z kościoła dominikanów na Służewie, 2000 r.) Jacek Marczewski/Agencja Gazeta

Tekst główny: s. 3 (farbki) photka/Shutterstock.com; s. 4 (pędzel) Banana Republic images/Shutterstock.com; s. 6, 12 (rama) LiliGraphie/Shutterstock.com, (rama prosta) Sichon/Shutterstock.com; s. 6 (Leon Wyczółkowski, *Rybacy brodzący w wodzie*) Ligier Piotr/MN w Warszawie; s. 7 (Alfons Karny, *Beatrice*) Muzeum Rzeźby Alfonsa Karnego oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, fot. Michał Jasiulewicz, (Aleksander Orłowski, *Scena batalistyczna*) Karol Kowalik/MN w Krakowie; s. 8 (Antoni Brodowski, *Gniew Saula na Dawida*) Ligier Piotr/MN w Warszawie; s. 9 (Józef Chelmoński, *Krajobraz z jeziorkiem w lesie*) Muzeum w Łowiczu, (fragm. malowidła z jaskini w Lascaux) Gianni Dagli Orti/REX/Shutterstock/East News; s. 10 (Robert Delaunay, *Rytm* 1934 r.) Jacqueline Hyde/RMN-GP/BE&W, (Jerzy Jarnuszkiewicz, *Żagle II*, 1965, blacha spawana) Jan Gaworski/Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku; s. 11 (kredki świecowe) George Filyagin/Shutterstock.com, (aparatus) Lineicons reebird/Shutterstock.com; s. 12 (MN w Warszawie) Piotr Ligier/MN w Warszawie; s. 13 (wnętrze sali muzealnej MN w Warszawie) Bajerski Bartosz/MN w Warszawie; s. 14 (Oscar Niemeyer, MSN w Kurytybie) Marcio Jose Bastos Silva/Shutterstock.com, (wystawa prac Jesusa Rafaela Soto w Rio de Janeiro, Brazylia, styczeń 2005) PAP/EPA/Antonio Lacerda; (wernisaż wystawy „Tadeusz Łapiński. Sztuka uniwersalna”) Pracownia Fotograficzna MN w Krakowie, (malowidło w jaskini Lascaux) fineArtimages/Forum; s. 16 (szklana misa) Napat/Shutterstock.com, (folia aluminiowa) Picsfive/Shutterstock.com, (plastelina) NARUDON ATSAWALARPSAKUN/Shutterstock.com; s. 18 (barwy podstawowe i pochodne) fot. donatas1205/Shutterstock.com; s. 19 (Georges Rouault, *Stary klaun*) © ADAGP Paris, 2022; fot. CNAC/Philippe Migeat/RMN/BE&W, (Jan Stanisławski, *Sad*) Paweł Czernicki/MN w Krakowie; s. 20 (David Hockney, *Autostrada na wybrzeżu Pacyfiku i Santa Monica*) © David Hockney; s. 22 [Władysław Strzemiński, *Kompozycja (Powidok)* 1948–1949] © Ewa Sapka-Pawliczak; s. 23 (Vincent van Gogh, *Odpoczynek żniwiarzy*) RMN/Paris, musée d'Orsay/Tony Querrec/BE&W; s. 24 (Przedszkole językowe Kids Planet w Kościerninie 2014. Projekt powstał w pracowni architektury wnętrz CGL.) © CGL – Architektura wnętrz – Karolina Golec & Radosław Golec & Mariusz Golec; s. 25 (Jerzy Nowosielski, *Martwa natura*) Jerzy Nowosielski, © Fundacja Nowosielskich; s. 26 (Olga Boznańska, *Dziewczynka z chryzantemami*) Karol Kowalik/MN w Krakowie; s. 27 (pędzel płaski) Banana Republic images/Shutterstock.com, (pędzel okrągły) Garsya/Shutterstock.com, (kartki) Picsfive/Shutterstock.com, (farbki) Valeri Potapova/Shutterstock.com; s. 29 [Jack Bush, *Coloured Funnel*, 1965, Buffalo (NY), Albright-Knox Art Gallery © Estate of Jack Bush/SOCAN (2022); fot. Charlotte A. Watson Fund, 1973]; s. 30 (kolorowe kartki) jannoon028/Shutterstock.com, (jabłko) MO_SES Premium/Shutterstock.com, (spinacze) Peter Kotoff/Shutterstock.com; s. 33 (Aleksander Gieryski, *Żydówka z pomarańczami*) Ligier Piotr/MN w Warszawie; s. 35 (Kazimierz Malewicz, *Popiersie w żółtej koszuli*) The Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 37 (Peter Paul Rubens, *Polowanie na lwy*) bpk/Bayerische Staatsgemäldesammlungen/BE&W; (farbki) Roman Samokhin/Shutterstock.com, (ołówek) Ruslan Ivantsov/Shutterstock.com; s. 39 (Tadeusz Makowski, *Teatr dziecięcy*) Policewicz Grażyna/MN w Warszawie, (kubek) Skripko Ievgen/Shutterstock.com, (marker) BonD80/Shutterstock.com, (stalówka, pędzelek, niebieska kredka, ołówek i pędzelek) Alice/Shutterstock.com; s. 42, 45, 48 (rzeźba) Radar_Mark/Shutterstock.com; s. 42–43 (Antoni Rzęsa, *Macierzyństwo*) © Antoni Rzęsa; fot. R. Piątkowski/WSiP; s. 44 (*Pajacyk* – praca dziecka) fot. R. Piątkowski/WSiP, (deska z gliną i patyczkami) Anna Wielbut/WSiP, (aparatus) Iwaschenko Roman/Shutterstock.com; s. 45 (*Madonna z Kruźlowej*) PAP/Jacek Bednarczyk; s. 46 (Janusz Pastwa, *Osioł*) © Antoni (Janusz) Pastwa, (Alfred Wiśniewski, *Kompozycja*) © Alfred Wiśniewski; s. 47 (Gustaw Zemła, *Niobe Warszawska*) © Gustaw Zemła; fot. E. Ciołek; s. 48 (aparatus) taelove7/Shutterstock.com; s. 49 (*Umierająca lwica*, płaskorzeźba) fot. Aisa/BE&W; s. 50 (Luca della Robbia, *Cantoria*) The Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 51 (Ewa Olszewska-Borys, *Witkacy*) Ewa Olszewska-Borys/Zbiory Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, (Józef Kopczyński, płaskorzeźba) © Józef Kopczyński; fot. Paweł Kopczyński; s. 52 (glinka) Anna Wielbut/WSiP, (łyżka) Igor_Kovalchuk/Shutterstock.com, (śrubokręt) Jiri Hera/Shutterstock.com, (gwóźdź) grafvision/Shutterstock.com; s. 53, 54, 56 (pegazy) fot. Steven May/Alamy/BE&W; s. 54 (Alexander Calder, *Small Crinkly mobile*) RIEGER Bertrand/hemis.fr/AFP Photo/East News; s. 55 (Jerzy Jarnuszkiewicz, *Forma przestrzenna*) © Jerzy Jarnuszkiewicz; fot. E. Ciołek, (rolka, wykłaczki) Grażyna Bryk/WSiP, (tacka) tale/Shutterstock.com, (nożyczki) Zvyagintsev Sergey/Shutterstock.com; s. 56 (Teresa Murak, *Trzeci zasiew*) © Teresa Murak, fot. Beata Zawrzel/REPORTER; s. 57 (Jerzy Bereś, *Óltarz milczenia*) © Bettina Bereś; fot. Teresa Żółtowska-Huszcza/MN w Warszawie; s. 58 (pudełko) worker/Shutterstock.com, (gazety) magicoven/Shutterstock.com, (nożyczki i sznurek) Olivier Le Queinec/Shutterstock.com, (flamaster) Mega Pixel/Shutterstock.com; s. 59 (Jewish museum San Francisco) Neil Fraser/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 60, 63, 66 (piramida Louvre – ozdoba) Brian Kinney/Shutterstock.com; s. 60 (katedra w Kolonii) Guenter Albers/Shutterstock.com; s. 61 (Norman Foster, biurowiec 30 St Mary Axe) fot. Kamira/Shutterstock.com; s. 62 (pudełko i nakrętki) Andrzej Oziębło/WSiP; s. 63 (dworek w Petrykozach) Krzysztof Chojnacki/FOTONOVA; s. 64–65 (Antonio Corazzi, Teatr Wielki w Warszawie) Artur Bogacki – www.enstock.pl/East News; s. 66 (Leone Battista Alberti, kościół Santa Maria Novella) fot. Hubert/Shutterstock.com; s. 67 (Francesco Borromini, kościół San Carlo) fot. Khirman Vladimir/Shutterstock.com; s. 68 (Ludwig Mies van der Rohe, budynek IBM Plaza) Nikreates/Alamy Stock Photo/BE&W, (Frank Gehry, Walt Disney Concert Hall) Gerry Boughan/Shutterstock.com; s. 70, 78, 84 (kolumna – ozdoba) olmarmar/Shutterstock.com, (Partenon) Gabriel Georgescu/Shutterstock.com; s. 71 (Pantenon) Marka/Universal Images Group Editorial/Getty Images, (Fidiasz *Atena Partenos*) Nimatallah/akg-images/East News; s. 72 (kolumny) kornilov007/Shutterstock.com, (świątynia antyczna) Baloncici/Shutterstock.com; s. 73 (kościół św. Magdaleny) bensliman hassan/Shutterstock.com, (kościół św. Aleksandra w Warszawie, arch. P. Aigner) Wojciech Wójtowicz/WSiP, (Kapitol USA) Cristina CIOCHINA/Shutterstock.com; s. 74 (Erechtejon) Artun Photography/Shutterstock.com, (kariatydy, Sąd Najwyższy w Warszawie, arch. J. Budzyński i zespół) Grażyna Bryk/WSiP; s. 75 (Iuk Tytusa w Rzymie) Viacheslav Lopatin/Shutterstock.com, (schemat łuku) Maria Jagodzińska; s. 76 (*Kwadruga Apollina*, Gmach Teatru Wielkiego w Warszawie) Henryk T. Kaiser/REX/Shutterstock/East News, (Gateway Arch w St. Louis) Kubrak78/E+/Getty Images; s. 77 (tusz ze stalówką) timquo/Shutterstock.com, (stalówka) George3973/Shutterstock.com, (gazety) Paul Turner/Shutterstock.com, (karton) BrankaVV/Shutterstock.com, (pasty) Danylo Staroshchuk/Shutterstock.com, (modelina) xpixel/Shutterstock.com; s. 78 (*Klitias i Ergotimos*. Waza François) fot. The Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 79 (Herakles i Cerber) RMN-Grand Palais (musée du Louvre) / Hervé Lewandowski/BE&W, (Picasso, Madoura (wytwórnia); Sowa; 1948; farba podszkliwna, rytowanie; fajans; 4 x 38 x 31,5, własność MN w Warszawie © Picasso Succession, 2022; fot. Ligier Piotr/MN w Warszawie, (porcelana Ćmielowska) © Porcelana Ćmielów; s. 80 (*Flora*) fot. The Bridgeman Art Library/PhotoPower, (malowidło z domu w Pompejach) fot. JeniFoto/Shutterstock.com; s. 81 (Przemysław Blejzyk aka Sainer ETAM CREW Łódź, Mural *Primavera*) Łukasz Szlag/REPORTER, (Max Cabanes, *Dziewczyna na wałach*) Bernard Patrick/ABACA/East News; s. 82 (*Bitwa pod Issos*, fragm.) akg-images/De Agostini Picture Lib./G. Nimatallah/BE&W, (mozaika z Rawenny) The Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 83 (Gabriel i Hanna Rechowiczowie, mozaika w Domu Chłopa w Warszawie) Robert Gardziński/Forum, (tektura) Piotr Zajc/Shutterstock.com, (papier ścierny) zcw/Shutterstock.com, (farbki), (pędzle) CoffeeChocolates/Shutterstock.com; s. 84 (kolumna Trajana) The Bridgeman Art Library/PhotoPower, (kolumna Zygmunt) Marcin-linfernun/Shutterstock.com; s. 85 (Joan Miró, *Kobieta z ptakiem*) Solodovnikova Elena/Shutterstock.com, (pomnik konny Marka Aureliusza na Kapitolu) G. Bryk/WSiP; s. 86 (pomnik Tysiąclecia Jazdy Polskiej, aut. M. Moderau, M. Naruszewicz) MAREK BAZAK/East News [Kocur/Kijewski, *Zombie* Portret konny Andiego Warhola] fot. Marcin Kuciewicz, własność Mazowieckiego Centrum Sztuki Współczesnej „Elektrownia” w Radomiu; s. 87 (teatr w Epidaurze) barbar34/Shutterstock.com, (teatr Na Wodzie, Łazienki) Arletta Cwalina/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 88 (Stadion w Olimpi) Aerial-motion/Shutterstock.com, s. 88–89 (Stadion Narodowy, koncert) Adam Stepien/Agencja Gazeta; s. 89 (Kolosium w Rzymie) Patrick Durand/Syigma/Getty Images; s. 90 (ołówek) Ruslan Ivantsov/Shutterstock.com, (cyrkiel) prapann/Shutterstock.com, (nożyczki) MNI/Shutterstock.com, (rolka) Grażyna Bryk/WSiP, (kartka) J. Helgason/Shutterstock.com; s. 92, 98 (rozeta) Mi.Ti/Shutterstock.com; s. 92 (Kościół w Tumie pod Łęczycą) Ireneusz Sobieszczuk, Leszek Wroblewski/Forum, (Katedra Notre Dame) John Kellerman/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 93 (katedry romańska i gotycka 3D) fot. Tomasz Polak/WSiP; s. 94 (Antoni Jawornicki, Czesław Sosnowski, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Pyrach pod Warszawą) Natalia Marszałek/WSiP, (Józef Pius Dziekoński, kościół w parafii Najświętszego Zbawiciela w Rykach) Natalia Marszałek/WSiP; s. 95 (Szczepan Baum i Andrzej Kulesza, Kościół Wniebowzięcia NMP we Władysławowie) Łukasz Grzelik, (plan kościoła średniowiecznego) Roman Kirilenko; s. 96 (model katedry Sagrada Familia) Caters News Agency/Forum, (Sagrada Familia – wnętrze) HUANG Zheng/Shutterstock.com; s. 97 (Zdzisław Beksiński, AA83) © Z. Beksiński, (Kirk Wise, Gary Trousdale, kadr z filmu *Dzwonnik z Notre Dame*) Album Online/East News, (karton) antpkr/Shutterstock.com, (plastelina) xpixel/Shutterstock.com, (dREWNIANY NOŻYK) ffolas/Shutterstock.com; s. 98 (witraż w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Rypinie, proj. A. i E. Bednarscy) Maciej Nadolski; s. 99 (witraż toruński ze sceną Ostatniej Wieczerzy, ok. 1334 r., z nieistniejącego kościoła dominikańskiego św. Mikołaja na Nowym Mieście w Toruniu) Krzysztof Deczyński/Muzeum Okręgowe w Toruniu, (Stanisław Wyspiański, *Bóg Ojciec – Stań się*) Wojciech Mędrzak/WSiP; s. 100 (ołtaz Wita Stwosza) Jan Morek, (*Upadek pod krzyżem*, polityk z Szydłowca) Anna Łużyńska, (kadr z filmu *Pasja*, reż. Mel Gibson) KPA/BE&W; s. 101 (tryptyk z Mikuszowic) Pracownia Fotograficzna MN w Krakowie; s. 102 (kadr z komiksu) Thorgal 2 - Île des mers gelées (L') © ÉDITIONS DU LOMBARD (DARGAUD-LOMBARD S.A.) 1988, by Van Hamme, Rosinski, www.lelombard.com, All rights reserved; s. 104 (Poliklet, *Doryforos*) fot. Aisa/BE&W; s. 105 (Piękna Madonna z Wrocławia) fot. T. Żółtowska-Huszcza/MN w Warszawie, (Michał Anioł Buonarroti, *Pieta*) S. Tatiana/Shutterstock.com; s. 106 (Jerzy Nowosielski, krzyż z kościoła w Wesołej) Stanisław Kowalczyk/East News; s. 107 (Rzymianin z popiersiami przodków) Araldo De Luca/Corbis Historical/Getty Images, (Pieta z Lubiąża) Ligier Piotr/MN w Warszawie; s. 109 [Marcin Maciejowski, *Popiersie kobiety (1944)*] © Marcin Maciejowski/Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, fot. CESAR DELGADO MARTIN, (telefon) Sergey Peterman/Shutterstock.com

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że podjęły starania, mające na celu dotarcie do właścicieli i dysponentów praw autorskich wszystkich zamieszczonych utworów. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, przytaczając w celach dydaktycznych utwory lub fragmenty, postępują zgodnie z art. 27¹ ustawy o prawie autorskim. Jednocześnie Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że są jedynym podmiotem właściwym do kontaktu autorów tych utworów lub innych podmiotów uprawnionych w wypadkach, w których twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.